

جٹھ
پیداں دی ٹھنڈی چھاں

ڈاکٹر سیف الرحمن ڈار

محمد سیلاں دی ٹھنڈی چال

پنجابی نوک سرمایہ

لکھیاں دیاں دوجیاں کتاباں

HELLENISTIC ELEMENTS IN THE ARCHITECTURE OF TAXILA (IN GREEK)
SOCIETY OF MACEDONIAN STUDIES, THESSALONIKI (GREECE), 1973.

ٹیکلا ، پنجاب دارک تاریخی شمر لاہور ۱۹۷۷ء

SOME ANCIENT GARDENS OF LAHORE, LAHORE 1977.

ARCHAEOLOGY AND MUSEUMS IN PAKISTAN, LAHORE, 1977.

REPOSITORIES OF OUR CULTURAL HERITAGE, LAHORE, 1979.

GANDHARA TOILET TRAYS AND BEGINNING OF HELLENISM IN PAKISTAN.
A CHAPTER — CONTRIBUTED IN "ALEXANDER THE GREAT" A
COMMEMORATIVE VOLUME ISSUED ON HIS 2300 DEATH ANNIVERSARY,
PUBLISHED BY THE SOCIETY OF MACEDONIAN STUDIES, THESSALONIKI,
GREECE 1980.

ہڑپہ وادی سندھ دی قدیم تہذیب دارک شمر لاہور ۱۹۸۰ء

MUSEOLOGY AND MUSEUM PROBLEMS IN PAKISTAN, LAHORE, 1981.

TAXILA AND HELLENISM : ARCHITECTURAL EVIDENCE, 2ND EDITION,
LAHORE, 1982.

ISLAMIC CALLIGRAPHY. 2ND EDITION, LAHORE 1982

HISTORICAL GARDENS OF LAHORE. LAHORE, 1982.

GUIDE TO BAHAWALPUR MUSEUM, BAHAWALPUR, 1983.

TAXILA AND THE WESTERN WORLD, LAHORE, 1984.

جستہ پیاں دی ٹھنڈی چھاں (پنجابی نوک گیت) لاہور ۱۹۸۳ء

دکھ تان ہرے ہرے (پنجابی نوک سرماہ) لاہور ۱۹۸۳ء

A BRIEF GUIDE TO LAHORE MUSEUM. 3RD EDITION, LAHORE, 1984.

جتنے پیلاں دی ٹھنڈی چھاں

پنجابی لوک گیتاں دا مجموعہ

ڈاکٹر سیف الرحمن ڈار

پاکستان پنجابی ادبی بورڈ ۵۸ - لارنس روڈ
لاہور

پاکستان پبلشرز، لاہور

پاکستان پبلشرز

محمد آصف خاں، سیکرٹری، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، ۵۸- لانس روڈ
لاہور نے پاکستان پرنٹنگ پریس، ۴۳- ریٹین روڈ لاہور
توں پہلی وار مارچ ۱۹۸۵ء وچ چھپوائی

مُل = / ۳۵ روپے

پاکستان پبلشرز، لاہور

اپنی مرحومہ والدہ صاحبہ دے ناں

بچپن توں ای جہاں توں
دُور رہن کر کے میں اپنی ماں
تے "ماں بولی" ناں پیار کرنا
سکھا۔

سیف

دیس پنجاب

دیس میرا پنجاب فی ہر دے کل جہان
 گھر دیرے دیں دا بانکا چھیل جوان
 ہل پنجالی ایس دی دیوے کھیت کھلار
 محنت ایس جوان دی سونا دے پزار

نڈھی دیس پنجاب دی پیراں دچوں دیر
 جیوں کوئی سوئی برگنی جنگل بیلے چیر
 پالے لگی دھراں دی جندڑی دیوے گھول
 حرف بولدی حق دا مونہوں دیندی قول

(امر تاپرتیم)

پنجاب

چہ پنجاب انتخاب ہفت کشور
قسم خوردہ بخاکش آب کوثر

(غنیمت کفای)

سب

مقام شریف الخواجه شریف
شیخ ابی ترکان

مقام شریف

ویروا

۸۔ سانوں کون خیالے
۲۶۔ کچھ گیتاں دی ترتیب بارے

۲۹۔ کھیڈن دے دن چارنی چندے

۳۱۔ ا۔ آکے باکے
۵۲۔ ب۔ تھال
۷۳۔ ج۔ ککلی

۸۵۔ ۲۔ چار دناں دی سانجھ سہیلیاں دی (ترنجن)

۸۷۔
۱۰۷۔ ۱۔ ملن دے گیت
۱۲۳۔ ب۔ دھوڑے دے گیت
۱۳۸۔ ج۔ مزاحیہ گون

۱۵۶۔ ۳۔ چاء لایئے گدھے جھمراں دے (لوک ناچ)

۱۵۷۔
۱۵۸۔ ۱۔ جنگڑا
۱۶۴۔ ب۔ لڈی

۱۶۶	ج۔ جھڑ
۱۶۸	د۔ گدھا
۱۹۲	ر۔ سستی
۲۰۴	س۔ لوہڑی

۴۔ کتک کوئجاں پیکے دھیاں (دنگاں دے گون)، ۲۱۵

۲۱۵	ا۔ گھوڑیاں
۲۲۰	ب۔ سہاگ
۲۲۸	ج۔ کھاراتے گھڑا گھڑولی
۲۳۵	د۔ کاسن
۲۴۰	ر۔ سٹھنیاں
۲۴۹	س۔ چھند
۲۵۲	ف۔ کھڈکنے
۲۵۴	ک۔ اڑونیاں
۲۵۵	ل۔ ڈولی

۵۔ پھلاں باجھ نہ سوہندیاں ٹاہنیاں (انگ ساک) ۲۶۱

۲۶۳	ا۔ پیکے ساک
۲۸۱	ماں دھی
۲۸۱	بھین بھرا
۲۹۰	ب۔ سوہرے ساک
۳۰۶	

۳۰۷	سال بھنڈجا
۳۱۰	نوزہ سس
۳۲۰	ننان بھرجائی
۳۲۱	دلیر بھرجائی
۳۲۵	جیٹھ
۳۲۶	ج۔ اولاد

۶۔ ایس اک اولاد دی سک بدلے

۳۲۸ (لوریاں)

۳۵۱-۳۴۹ کتابیات

سانوں کون خیالے

پنجابی میری نظر وچ اک زبان اے بولی نہیں۔ ایہہ زبان سندھ دے تھلاں توں لے کے کابل دیاں کنڈھاں تک اپنے کسے نہ کسے علاقائی رنگ تے مخصوص لہجے وچ بولی تے سمجھی جاندی اے۔ ایہہ تے اک مٹی پرورٹی گل اے کہ ہر زبان دا لہجہ تے ادبی بول چال کچھ دُور بنا کے بدل جاندی اے۔ پنجابی زبان وچ ایہہ علاقائی رنگ کچھ چوکھا ای اے۔ ایہہ دی وڈی وجہ ایہہ وے کہ اج تیک ایہنوں کسے حکومت تے راجاں مہاراجاں دی تے کیر اپنے بولن والیاں دی سرپرستی وی نصیب نہیں ہو سکی۔ ایسے لئی ایس زبان دے اندر ادھ اکٹھ تے مرکزیت کدی وی پیدا نہیں ہو سکی جیڑی کسے زبان دی ترقی لئی ضروری ہوندی اے۔ ایہہ وجہ اے کہ بعض لوکاں نے پنجابی زبان دے علاقائی لہجیاں نوں اڈو اڈ بولیاں واناں دے کے ایس زبان نوں دکھو دکھو اکائیاں وچ ونڈ دینا ای کافی سمجھا اے حالانکہ ایہناں بولیاں وچ ایسا کچھ سانجھا اے کہ ایہدے اندر اک مکمل ”زبان“ بنن دی پوری پوری صلاحیت موجود اے۔ ایہہ ٹھیک اے کہ بہاولپور دی ”سریانی“، میان دی ”لمتانی“، جہلم تے راولپنڈی دی ”پوٹھواری“، کیمبلپور دی ”چھاچی“، پشاور دی ”ہندکو“، سوات دی ”گوجری“، مری دی ”پہاڑی“، میانوالی دی ”لہندی“ وغیرہ وغیرہ دا اپنا دکھرا رنگ، مزاج تے لہجہ اے پر فیروں ایہناں سمجھناں بولیاں نوں اک دوجے توں دکھ نہیں کر سکدے۔ دیکھیا جائے تے ایہہ اک ہی جسم دے دکھو دکھو انگ نیں۔ اک ای ٹبر دے اڈو اڈ جی نیں تے اک ای ثابت دے مختلف سیارے نیں۔ ہُن ایہہ ساڈا کم اے کہ ایساں علاقائی بولیاں نوں اک دوجے دے نیڑے لیا کے ایساں دے اندر اک مرکزیت پیدا کرن دی کوشش کرے تاکہ اک پلے ایہہ بولیاں اک دوجے نال دھک

بہن کر کے اک دوجے کولوں اثر لین۔ دوجے پاسے ایس
میل جول نال اک زبان ”پنجابی“ نوں اگے ودھن تے پھلن
پھلن دا موقع ملے گا۔ وقت دی سب توں ودی لوڑ ایہہ ہے
کہ پنجابی دے ”لوک سرمایہ“ نوں جمع کیتا جائے۔ کسے زبان دے
لوک گیت تے لوک کہانیاں اس زبان دے خدوخال تے
ادب دے بولن والیاں دے مزاج نوں سمجھن لئی زینہ داکم دیندے
نیں۔ لوک گیت لوکاں دے وچوں جنم لیندے نیں۔ ایس واسطے
ادہ اس معاشرے، معاشرے دے آلے دوالے تے لوکاں دے
جذبات دی سچی تے سچی تصویر ہوندے نیں۔

سب توں چنگا طریقہ تے ایہہ اے کہ پنجابی زبان دے
سارے علاقائی لوک سرمایے نوں اکٹھا کر کے پیش کیتا جائے۔ مگر
ایہہ کم کسے اک بندے دے دس دا نہیں۔ ہر علاقے دے
لوک گیتاں دا اپنا اک خزانہ اے جیہڑا مناسب کھوج تے
پرکھ منگدا اے۔ پنجابی زبان دا علاقہ سوات دے برف پوش
پہاڑاں توں لے کے بہاولپور تے سندھ دے تپدے ہوتے
تھلاں تک پھیلیا ہویا اے۔ کسے اک اکٹے بندے واسطے
تے ادہ دی میرے درگے ملازم پیشہ لئی۔ ایہہ ناممکن اے
کہ ادہ کلم کلا تے بغیر کسے مالی امداد دے ایہہ کم اپنے ہتھ
لوے۔ ایہہ وی گل اے کہ ہر علاقے دے اپنے جغرافیائی حالات
تے مقامی روایتاں ہوندیاں نیں۔ ایہناں علاقیاں وچ لوک گیت
اپنی اصلی تے سچی حالت وچ تہانوں صرف دُور دوراڈیاں پنڈاں
وچ ای ملن گئے۔ اجیہاں تھاواں تے کم کرن لئی ظاہر اے کہ
اتھوں دے ای بندے مناسب رہندے نیں۔

پنجابی لوک گیت زیادہ تر عورتوں دی زبان وچ نیں۔
ایہہ انمول خزانے عورتاں دے ای دماغاں وچ محفوظ نیں۔ ایہناں

گیتاں دے نال نال اوہناں دیاں بچپن دیاں شرازاں۔ جوانی
 دیاں کہانیاں تے بڑھاپے دیاں محرمیاں وی چھپیاں ہوندىاں نیں۔
 ایہناں وچ اوہناں دے پیار دیاں ناکامیاں تے وچھوڑے دیاں
 نا بھل سکن والیاں گھڑیاں۔ کسے نال بے پناہ محبت، تے کسے
 ہور نال ان مک نفرت مدی اے۔ ایہناں گیتاں وچ جتھے
 عورت دے پیار دے اظہار دی کوئی حد نہیں، اتھے ای کسے
 دے خلاف نفرت ظاہر کرن تے وی کوئی پابندی نہیں۔ مطلب
 ایہہ دے کہ ساڈے لوک گیت اصل وچ زناشیاں دے جذبات
 تے قلبی واردات دا پڑھادیاں ہوندے نیں۔ ایہہ راز دیاں گلاں
 نیں تے عورت دا دل رازاں دا خزانہ ہوندا اے۔ ایس خزانے
 مک پہنچن لئی عورت دے دل تک پہنچنا پیندا اے۔ ایہناں
 رازاں نوں اک عورت دی زبان ای دس سکدی اے تے عورت
 دی زبان نوں ایہہ گل اک عورت ای اگلا سکدی اے۔ اک
 اجیہا مرد جیہڑا کلم کلا ایہناں گیتاں نوں اکٹھا کرن دا وچار کردا
 اے، اوہرے واسطے ایہہ کم بہت اوکھا تے گنجھک اے۔ پنجابی
 لوک گیتاں نوں چھیتی توں چھیتی مکمل صورت وچ اکٹھا کرنا بڑا ضروری
 اے۔ پر ایہدے واسطے وقت، سرمایہ تے مختلف دماغاں دا دل
 کے کم کرنا ادھول دی زیادہ ضروری اے۔

لیکن ایہدا مطلب ایہہ وی نہیں کہ جدیدک ایس کم لئی
 کوئی اک ادارہ میدان وچ نہیں آوندا، اسی ہتھ تے ہتھ دھر کے
 بیٹھے رہیے۔ محض ایسے اک خیال نوں سانے رکھدیاں ہویاں
 میں پنجابی لوک گیت اکٹھے کرنے شروع کیتے سن۔ ایہہ کم میں
 اپنے کالج دے دنوں وچ شروع کیتا سی تے اپنی ملازمت
 دے شروع دے کئی سال ایس کم لئی وقف کر دتے سن۔
 میرے کول وقت تے ذرائع محدود سن۔ ایسے واسطے میں اوہناں چند

مرکزی علاقیاں دے گیت اکٹھے کر سکیاں جتوں تک میری پہنچ
آسان سی۔ ایس لحاظ نال یقیناً ایہہ مجموعہ نامکمل اے۔ ایہہ ایس
سلسلے دی اک کڑی اے پورا سلسلہ برگرز نہیں۔

پنجابی لوک گیتاں دی ترتیب اک خاصا گنجلک مسد اے۔

اذل تے پاکستان وچ پنجابی لوک گیتاں تے کوئی خاص کم ہویا ای نہیں تے
جیہڑا تھوڑا بہت کم ہویا اوہ وی اینا مختصر تے محدود اے کہ اوہ

میرے واسطے کوئی زیادہ مددگار ثابت نہیں ہو سکيا۔ اک مڈھلی
اوکھیاں تے ایہہ آئی کہ کینز ایہناں گیتاں نوں ایس طراں لکھیا

جاوے کہ اک گیت صرف اک وار ای درج ہووے۔ کہن نوں

تے ایہناں گیتاں نوں اسی گون والیاں دی صنف دے مطابق

وی درج کر سکے آں۔ (مثلاً مرداں دے گیت، عورتاں دے

دے گیت وغیرہ) تے گون والیاں دی عمر دے مطابق دی

(بچیاں دے گیت، جوان مرداں تے عورتاں دے گیت وغیرہ)۔

ایہہ گیت گون دے موقعیاں دے مطابق وی ترتیب دتے جاسکدے

نیں۔ (بچیاں دیاں کھیڈاں دے گون، تھال، کھلی تے گدھے دے

گیت تے ویابواں دے گیت، ترخن دے گیت، میدیاں ٹھیلیاں

دے گیت وغیرہ) تے اپنے نفس مضمون دے مطابق وی (محبت

تے نفرت دے گیت، دھوڑے تے ملن دے گیت، مزاحیہ

گیت وغیرہ)۔

پنجابی لوک گیتاں وچ مرداں دے گیت نسبتاً بہت گھٹ نہیں۔

ایہہ صرف مایہی، ٹپے، ڈھولے بولیاں تے بگنی وغیرہ دی شکل

وچ مدے نہیں۔ ایہدی وجہ ایہہ وی ہو سکدی اے کہ عورتاں

دی نسبت پنجابی گھبراں نوں ویہل بہت گھٹ مدی اے لیکن

ایہدی اک وجہ ایہہ وی اے کہ ایہناں گیتاں وچ جنہاں جذباں

تے خیالاں دا اظہار کیتا گیا اے اوہ ہائینے نازک تے لطیف نہیں

کہ مرداں دی زبان دوج اوہناں دلاکارنا خاصا اودھا کم اے۔
ایہہ دی کہیا جاسکدا اے کہ محض عورت دی زبان تھی اے
ایہناں جذبیاں نوں اپنا شیریں تے لطیف بنا دتا اے۔

اک ہور گل دی اے۔ ایہناں گیتاں دے موضوع، ایہناں
دے اندر جذبات دی گری، قلبی وارداتاں، بحران دی تیزی یا
سستی، نفرت تے پیار دا اظہار۔ ایہہ سب دی عمر دے نال
نال بدلے رہندے نیں۔ مثلاً اک گون جیہڑا اک کڑی اپنیاں
سہیلیاں دے نال گوندی اے، اوہدے دوج سانوں اک بھرپور
زندگی دا احساس ملدا اے۔ اوہناں اندر اپنے ماں پیوتے بھین
بھراؤں واسطے اک کدے نہ ٹم سکے والا پیار ملدا اے۔ پر جدوں
اودھا دیاہ ہو جاندا اے۔ لہجے کڑی دے گیتاں دا موضوع تے ہوا
دونوں بدل جاندے نیں۔ ہن اوہدے گیتاں دوج جیتی دا دکھ تے
پیشہ اے۔ اہنوں پیکے توں وچھڑ جان دا غم وی اے تے
سوہرے گھر دی سخت زندگی دا روٹا وی۔ اپنے ماں پیو تے
بھیناں بھراواں نال بے پناہ محبت دی تے سوہرے ساکاں نال نفرت
دی۔ ایسے طراں جتھے اک بالڑی دے گون اک اٹھڑ ٹیار دے گیتاں
توں بہت دکھ رہے ہوندے نیں، اوتھے ای اک کوری کڑی دے
احساسات اک ویارہی عورت دے جذبات دی ڈونگھیاں تک نہیں
پہنچ سکدے۔ ایسے طراں جسراں اک لڑیں لڑیں دوسری دے جذبے
کے وڈ وڈیری عورت دے تجربیاں دی ہواڑ نہیں سہہ سکدے۔
سدا دے لوک گیت بالاں دیاں کھیٹاں دے نال وی گاتے
جاندے نیں تے ڈھونگی گھڑے تے روڑے دی سنگت تے وی۔
گھوڑے موہکے دیہڑے دوج کھلی گھاتے جھر دی تال تے وی تے
چرخے دی گھوڑے تے (ہتھ والی) چکی دی آواز تے وی۔ ایہہ
گیت شادی دیاہواں تے جی آیاں کھن ویلے تے رخصتی دے ویلے

دی تے میدیاں ٹھیلیاں تے گچ وچ کے دی گلے جانڈے نیں۔
خاص طور تے دیاہواں وچ اپنے گھراں دیاں جوان گزریاں تے وضع دار
عورتاں دی ایہہ گیت گاوندیاں نیں تے پیشہ درعورتاں (دُونیاں،
مراثاں تے بچ گزریاں) دی گاوندیاں نیں۔

ایتھوں صاف ظاہر ہوندا اے کہ پنجابی لوک گیت اپنے موضوعاں،
موقعیاں تے گون والیاں دیاں قصاں دے لحاظ نال اپنے کومتزوع ،
دلچسپ تے دلنویں نیں کہ ایہناں نوں کسے اک لائق اُتے ترتیب
دینا خاصا مشکل کم اے ۔ ہر طریقہ ترتیب دیاں کجھ اپنیاں خوبیاں
نیں تے خامیاں نیں۔ میں ایسے مسئلے نوں اک نویں طریقے نال
حل کیتا اے ۔ (دیکھو کجھ گیتاں دی ترتیب بارے) ہو سکدا
اے کجھ دوستاں نوں ایس ترتیب تے اعتراض ہوے یا کسے اک
گیت نوں کسے اک حصے وچ بند کرن تے اختلاف۔ مینوں اپنی کم علمی
دا پورا پورا احساس تے اعتراف اے ۔ ایہدی وجہ کجھ تے میری
آپہ کم فہمی، ذرائع دی کمی، وقت دا گھٹا تے اپنی ذاتی تے
سرکاری مصروفیت اے۔ پرائس توں دی ودھ کجھ مخصوص حالات میرے
ایس گھٹے (بے مانگی) دے ذمہ دار نیں۔

ماڈرن تہذیب جتھے ساڈے واسطے بڑیاں برکتاں تے رحمتاں
لے کے آئی اے اوچھے ای ساڈی فطرت دانگوں سوہنی تہذیب
تے قدرتی چشیاں دانگوں پاک تے صاف لوک سرمایہ لئی۔ اک
ڈیون بن کے ظاہر ہوتی اے۔ جتھے جتھے دی ایس سائنسی تہذیب
دا پڑچاواں پیچ اے اوچھے ای زندگی دچوں حسن، معصومیت تے
خلوص کھدا جا رہیا اے ۔ زندگی دیاں لوڑاں تے تھوڑاں ودھ دیاں
جا رہیاں نیں تے مسکھ سکون تے آرام گھٹدا جا رہیا اے۔ سیم تے
تھوڑے ذرخیز زمیناں نوں بھڑپ کرن دی کوشش کر رہے نیں تے
جیڑی دھرتی کدی سونا اگدی سی، اج اوہ لپٹہ ہی دلیاں دا

پیٹ بھرن توں قاصر اے۔ شہراں دے آئے دولے لگن والے وڈے
 وڈے کارخانیاں تے پٹاں نے پنڈاں دے لوکاں نوں روزگار دے لوں
 ریتے دکھا دتے میں تے لوک پنڈ چھڈ چھڈا کے شہراں وچ دسن دی
 کوشش وچ لگے ہوتے نیں۔ نتیجہ ایہہ وے کہ شہر دودھ دے جا رہے
 نیں تے پنڈ سکڑ دے جانے پتے نیں۔ شہراں دی مشینی زندگی نے
 ساڈی ریتل نوں پہلاں ای اتھل تھل کے رکھ دتا ہویا اے۔ ہن سینا
 ٹی دی، وی سی آر تے ریڈیو ساڈیاں پُرائیاں قداراں دے تابوت وچ
 آخری کل ٹھوک رہے نیں۔ ادھ گکھو جیہڑے کدی پیلیاں دے بنیاں
 بنزیاں اُتے ماہیہ، پُٹے تے ڈھولے گاوندے پھر دے سنی، ہن
 ہل واہندیاں ڈھکیاں دے گلاں وچ ریڈیو لٹکا کے فلمی گانے سُن دے
 نیں۔ ایس زمانے وچ جتھے وپھلا وقت بہت گھٹ اے تے معاشی
 زنجیراں تنگ ہوندیاں جا رہیاں نیں تفریح دے سستے تے آسان ذریعے
 نوجوان نسل واسطے وڈی کھج رکھ دے نیں۔

ایہو وجہ ہے کہ جدول میں ایہہ گیت اکٹھے کرنے شروع کیتے
 سن شہر تے کدھرے رہ گئے پنڈاں تک وچ نوجوان نسل پنجابی دے ایس
 اعمول شعری سرمایہ توں غافل تے ناواقف ہو چکی سی۔ فلمی گانے لوک گیتاں
 نوں بہت پچھے چھڈ چکے سن۔ اگر کوئی اکا دکھا منڈا یا کڑی اجیہا مل
 دی جاندا سی جنہوں کجھ گیت یاد ہون تے ادھ وی اوہدے پس منظر
 تے موقع محل توں ناواقف مدے سن۔ پر میں ادھ گیت دی اکٹھے
 کیتے۔ اکثر گیت وڈیری عمر دیاں عورتاں کولوں ای ملے نیں۔ ایہو ادھ
 بییاں نیں جیہڑیاں آج ساڈے ماضی تے مستقبل دے وچکار پُل دا
 کم کر رہیاں نیں۔ ایہناں دے رخصت ہوندیاں ای ماضی نال ساڈا
 ایہہ آخری رشتہ وی ٹٹ جاتے گا۔

میری ایس کتاب وچ اگر کوئی خوبی ہے تو اوہدا سارا کرڈٹ ادھناں
 بے شمار بزرگ ہستیاں نوں جاندا اے جنہاں کولوں میں ایہہ گیت اکٹھے

کہتے ہیں پر ایہناں دچوں وی کہیاں نوں پورا پورا گیت گھٹ ای یاد
ہوندا سی تے کئی واری اوہناں نوں کسے گیت دا موقع محل وی
یاد نہیں رہیا سی۔

لوک گیتاں دی حفاظت دی راہ وچ اک ہور رکاوٹ فلمی گوں،
ریڈیو تے ٹی وی دے منغاتی پروگرام ہیں۔ آج کل دیان پنجابی فلماں
وچ سہناں توں زیادہ مقبول گانے ادا ہو ای ہوندے ہیں، جیڑے لوک
وہناں تے بٹاتے جا رہے ہیں۔ فلمی شاعر اپنی آسانی لئی فلمی کہانی
دی لوڑ دے مطابق کسے لوک گیت وچ رد و بدل کر کے تے
کچھ لفظ ایسرا ددھر کر کے فلم وچ بھر دیندے ہیں۔ ایہو حال
ریڈیو تے گان والیاں گیتاں دا اے۔ بعض ویلے تے انج ہوندا اے
کہ مرف ٹیپ دا منصرع چھڈ کے باقی سارا گوں ای نواں ہوندا اے۔
پر اکثر لوک ایہناں نوں ای لوک گیت سمجھ لیندے ہیں پر میرا مقصد
تے ایہناں گیتاں نوں اپنی اصلی حالت وچ اکٹھا کرنا سی۔ ایس لئی
میںوں اوہناں لوکاں کول جانا پیندا سی، جنہاں دے دچوں ایہناں گیتاں
نے جنم لیا سی، جنہاں دے دلاں دیاں دھڑکناں ایہناں گیتاں وچ صُنیال
جا سکدیاں ہیں، جنہاں دے خلوص محبت نفرت تے حقارت دے
ایہہ گوں مظہر ہوندے ہیں۔ لیکن ایہہ سب کچھ تہاڑوں فلم تے ریڈیو
گوں وچ نہیں مل سکدا۔ اوہ ایس کر کے کہ فلمی گائیاں نے پنڈال
دی کھلی فضا وچ نہیں آرام دہ ڈرامیٹک روباں وچ جنم لیا ہوندا اے۔
ایہو وجہ اے کہ ایہہ گیت زندگی دیاں حقیقتاں توں بہت
دور ہوندے ہیں۔

ہو سکدا اے کہ ایس کتاب وچ بہت سارے گیت اچھے
دی بلن جنہاں نوں پڑھن والے پہلے کسے ہور شکل وچ جانندے
ہوں یا اوہناں دی نظر وچ اودا موقع محل کچھ ہور ہودے۔ ایہدی
وجہ میرے اپنے علم دا گھٹا وی ہو سکدی اے پر ایمں وی وڈی

وجہ ایہ کہ اک ہی گیت بعض ویلے بھیس وٹا کے پنجاب دے اڈواڈ
 علاقیاں وچ پرچلت ہوندا اے۔ چونکہ پنجاب وچ ہر دیہہ یا تریہہ
 کلویٹر بعد زبان دے لفظاں تے لہجے وچ تبدیلی آجاندی اے تے ایہہ
 تبدیلی ہمیشہ علاقائی مزاج تے ماحول دے مطابق ہوندی اے۔ ایسے لئی
 جدوں اک ای گیت دو یا دو توں ودھ تھاواں تے ودھدا پھلدا
 اے تے اوہدے وچ اوہناں علاقیاں دا رنگ پیدا ہو جانا اک قدرتی گل
 اے۔ ایس واسطے اک ای گون دا اپنے اڈواڈ روپاں وچ مل جانا
 کوئی اچھے دی گل نہیں۔ پنجاب دی ونڈ (۱۹۴۷ء) توں بعد تے
 ایہہ حالت ہو گئی اے کہ اک ای پنڈ وچ رہن والیاں مقامی تے
 مہاجران کولوں جدوں کوئی اک گیت سُنیا تے اوہدے وچ کافی
 فرق ملدا۔ اچھے گیتاں لئی حاشیہ تے نوٹ بلا مشہد ایس کتاب دی
 علمی افادیت نوں ودھا دیندے ہیں۔ پر میرے جیسے کلم کلم بندے
 کئی ایہہ کم اگر ناممکن نہیں تاں مشکل ضرور اے۔

مہن پنجاب دی ونڈ دا ذکر آئی گیا تے اک ہور گل دل اشارہ
 کرنا دی ضروری اے۔ پنجابی لوک گیت اپنی مہن دی حالت وچ بلاشبہ
 ان ونڈے پنجاب دا سانجھا سرمایہ نہیں۔ ایتھے مسلمان دی وسدے سن
 تے ہندو، سکھ، عیسائی دی۔ اینہاں دے رسم و رواج و کھڑے سن۔
 اوہناں دے ذہنی سانچے الگ الگ تے اوہناں دیاں ثقافتی قدراں
 دکھو دکھریاں۔ پر جتھوں تیک لوک گیتاں دا تعلق اے اوہ سبھناں لئی
 سانجھے سن۔ اینہاں گیتاں دیاں کئی قسماں نیں پر اک دی قسم اجیری
 نہیں جیہڑی کے خاص مذہب یا فرقے دے منن والیاں واسطے مخصوص
 ہووے یا کسی دوجے مذہب دے خلاف اے۔ اگرچہ مسلماناں ہندواں تے
 سکھتاں دے ویاہواں وچ کافی فرق سن۔ پر اینہاں موقعیاں تے
 گون والے گیت اکو جیسے ہوندے سہن۔ گھوڑیاں، سہاگ گیت،
 ڈولیاں، کامن، سٹھنیاں وغیرہ سبھے سانجھے سن۔ فیر لڑکیاں، بچیاں

دیاں کھیٹاں دے گون، ترنجن دے گیت تے لوک ناچ - غرض کہہ دے
 دی اسی نکیر پنچ کے ایہہ نہیں کہہ سکدے کہ ایہہ اک گیت مسلماناں
 والے اتے اودہ گیت ہندواں یا سکھان دا اے - فیروزی اکا
 وگا ایہہ گیت مل جاندا اے جیہڑا کہے خاص مذہبی نقطہ نظر
 دی وضاحت کردا اے - جدوں میں ایہہ گیت اکٹھے کرنے
 شروع کیتے سن اودوں پاکستان وجود وچ آچکیا سی - پنجاب
 دی ونڈ مکمل ہو چکی سی تے ہندو سکھ آن والیاں نسلاں لئی
 بالکل اجنبی بن چکے سن - ایس واسطے میں اودہ گیت اکٹھے نہ کر
 سکيا جیہڑے خالصتاً غیر مسلماناں لئی سن - اگر کہہ اچھے گیت ملے
 دی تاں اودہ میں جان کے ایس مجموعے وچ شامل نہیں کیتے کیونکہ
 اودہ لے لے تشریحی نوٹاں دے بغیر اکثر لوکاں دی سمجھ وچ
 نہیں سن آسکدے۔

میں کوئی ادبی یا مذہبی محاسب تے ناں نہیں کہ ادب نول
 اڈو اڈ خانیاں وچ ونڈ کے اپنے دلوں کوئی تعمیری کم کرن دا
 دعویٰ کراں - فیروزی میں ایہہ ضرور سمجھنا داں کہ معاشرے دے
 ہر جی اتے معاشرے دی اخلاقی تعمیر تے ترقی دی کجھ نہ کجھ ذمہ داری
 ضرور ہوندی اے - اگرچہ "ادب وچ فحاشی" دی آج تک کوئی
 جامع تعریف نہیں ہو سکی پر ایہہ فیصلہ کرنا مشکل کم نہیں کہ
 کیہڑی "فحش گل" ادبی ضرورت دے تحت کہی گئی اے تے کیہڑی
 محض ذہنی عیاشی واسطے - ہو سکدا اے کہ ایس مجموعے وچ بعض
 اچھے گیت یا گیتاں دے کجھ اچھے حصے ملن جیہڑے ساڈے
 معاشرے دیاں اعلیٰ اخلاقی قدماں تے پورے نہ اُتردے ہون -
 کہ بحث وچ پیاں بغیر میں اپنی پوزیشن واضح کرنا ضروری سمجھنا
 وال کہ "ادبی ضرورت" دے تحت کوئی "فحش گل" خواہ قابل قبول
 ہووے یا نہ ہووے مگر ایہہ ادب جیہڑا محض ذہنی عیاشی لئی

ہودے کے دی معاشرے لئی زہر توں گھٹ نہیں ہوندا۔ ایسے واسطے
میں کوشش کیتی اے کہ ایس کتاب وچ کوئی اچھا گیت شامل
نہ ہودے، جیہڑا کہے دی ذہنی عیاشی دا ذریعہ بن سکے۔ اگرچہ
ایس گل دا فیصلہ کرنا اک اضافی *RELATIVE* چیز اے۔

پنجابی لوک گیتاں دا ایہہ مجموعہ تہاڑے سامنے پیش اے۔ اینہاں
لوں میں کسے بہتر شکل وچ کس حد تک پیش کر سکیاں ایہہ فیصلہ
تے تساں ہی کرنا اے۔ مینوں کوئی دعویٰ نہیں کہ میں کوئی وڈا
کم کر لیا اے۔ ایہدے برعکس مینوں اپنے ایس چھوٹے جیسے کم وچ
بے شمار کمزوریاں دا احساس اے۔ کئی تنہا لوں تے میں اپڑی
نہیں سکيا۔ کئی قسم دے گیت بہت گھٹ کٹھے کر سکیاں تے کچھ
گیت جیہڑے ایتھے درج میں اودہ نامکمل نیں۔ جو کچھ وی ہے اودہ
محض ایس کم دی ابتدا اے تے ایہدے وچ وی میرے نال
ہور کئی ہستیاں نیں جنہاں ایس لوں ممکن بنایا اے۔ ایس موقع
تے اوہناں ساریاں لوکاں دا شکریہ ادا کرنا اپنا فرض سمجھنا جنہاں
ایہہ گیت اکٹھے کرن وچ میری حوصلہ افزائی تے عملی مدد کیتی اے۔

بالخصوص عزیزہ رضیہ تنویر بٹ تے جمیدہ عفت ہوراں دا خاص طور
تے ممنون آں جنہاں دور دوراڈیاں علاقیاں وچ جا کے میرے لئی
چند نایاب قسم دے گیت اکٹھے کیتے نیں۔ اینہاں دونوں دی
عملی مدد بناں میرا ایہہ کم شاید کہے دی مکمل نہ ہو سکدا۔ میرے
دوست سید سبط الحسن ضیفم ابھاکری ہوراں میرے ایس کم لوں ہمیشہ
سراہیا تے اپنے قیمتی مشوریاں نال نوازیا۔ شفقت تنویر مرزا ہواں کئی
سال تک ایس کتاب دا مستعدہ اپنے قبضے وچ رکھیا تاکہ ایہہ لوں
چھاپ یا چھپوا سکے۔ اگرچہ ذرائع دی کمی نے اوہناں دا ایہہ خواب
پورا نہ ہون دتا۔ پر اوہناں دی میری محنت نال ایہہ شفقت دی
میری حوصلہ افزائی دا باعث بنی رہی۔

پنجابی زبان نال میری محبت تے لوک گیتاں نال میرا لگاؤ
 مینوں اپنے والدین کولوں ورثے وچ لیا اے۔ خاص طور تے اک
 عرصہ تک میرے والد مکرم ایم غلام محمد ڈار صاحب میرے ایس
 کم وچ عملی طور تے شریک رہے نیں۔ ادھناں ہمیشہ میری ہر
 خواہش دا احترام کیتا۔ میں جیڑے دی گیت لوکاں کولوں مینوں
 کے لکھا میرے والد صاحب ادھناں دی اہلا درست کر دے تے
 ادھناں واپس منظر سمجھاندے۔ اوں ویلے جدوں مینوں گر گھٹی
 پڑھنی بالکل نہیں سی آندی، ادھناں درازی عمر، ضعف نظر تے سماعت
 دی کمزوری دے باوجود گر گھٹی رسم الخط وچ چھپیاں کئی لوک
 گیتاں دیاں کتاباں منگوائیاں تے ادھناں انہوں اپنے ہتھ نال اردو رسم الخط
 وچ لکھیا۔ ایہہ میرے سکول دے آخری دن تے کالج دے شروع
 دے دنوں دی گل اے۔ میری زبان دیاں غلطیاں تے ادبی خامیاں
 اتے ادھناں دی گرفت۔ بڑی سخت ہونڈی سی۔ بلاشبہ ادھ ایس
 کم وچ میرے رفیق کار۔ وی رہے نیں۔ افسوس کہ ایس کتاب
 دے چھپن توں بہت پہلوں ادھ اللہ فوں پیارے ہو گئے پر ایس
 کم وچ ادھناں دی شفقت رہنمائی تے عملی رفاقت نے میرے
 اتے ایہہ حقیقت کھول دتی کہ اولاد خواہ کئی وی نااہل تے
 والدین دی توقعات دے الٹ ہووے، والدین دی نظر وچ
 ہمیشہ اولاد دی بہتری رہندی اے۔ پتہ نہیں اسی ایہہ حقیقت
 اپنی ماں بولی نوں ”بھلن“ لگیاں کیوں بھل جانے آں۔
 میری ایس کتاب داسر ورق پنجابی دیاں عام کتاباں توں کجھ ہٹ

کے وہے۔ ابھدے بنان والے ملک دے مشہور مصدقے میرے عزیز
 غضنفر علی نیں۔ میں ایس کم واسطے اوہناں دا بہت شکر گزار ہاں۔

سیف الرحمن ڈار

چاہ شاہ نوالہ، گلی پیر دلی اللہ شاہ
 حافظ آباد روڈ، گوجرانوالہ
 یکم اپریل ۱۹۸۳ء

کچھ گیتاں دی ترتیب بارے

میں ایسے مجموعے وچ پنجابی لوک گیتاں نوں جس طرح ترتیب دتا اے، اوہدے تے بعض لوکاں نوں اعتراض ہو سکدا اے۔ لیکن اینہناں نوں ایس طرح ترتیب دیندیاں ہویاں میرے سامنے آکھن خیال رہیا اے کہ ایہدے اندر اک تسلسل آجائے۔ ایہہ تسلسل نفسِ مضمون، گیتاں دیاں قسماں یا گون دیاں موقعیاں وچ نہیں بلکہ ایہہ اک نفسیاتی تسلسل اے جیہڑا گیت گون والیاں دیاں عمراں دے نال نال بدل دیاں ہویاں دلچسپیاں، ریگینیاں، حیاتی دیاں گنجھلاں تے خیالاں وچ پایا جاندا اے۔ ایہہ تسلسل دراصل انسانی حیاتی دا اک اپنا تسلسل اے۔ اک انسان دی مکمل کہانی اے، جنہوں اوہدی عمر دے مختلف حصیاں تے ونڈ کے ترتیب دتا گیا اے۔

انسانی زندگی دی ابتداء بڑی سادہ اے۔ بچہ اپنی پیدائش دے وقت چٹی چادر وانگ بے داغ تے پاک صاف ہوندا اے۔ اوہدیاں سوچاں بے جوڑ تے اوہدیاں حرکتاں بے مطلب ہوندیاں نیں۔ پرنسپل دی اوہدے بولال وچ مٹھاس ہوندی اے تے اوہدیاں حرکتاں سانوں پیاریاں لگدیاں نیں۔ بچہ انسانی زندگی دی کتاب دا پہلا باب اے تے اوہدی ہر حرکت سانوں دسدی اے کہ انسانی زندگی دی پہلی کئی سوہنی ہوندی اے جنہوں ساڈی وڈی عمر دیاں سوچاں غرضناں تے تھوڑے دلیاں اک جہال بنا دیندیاں نیں۔ (دیکھو کھینڈن دے دن چارنی چنڈے)

بچپن تے جوانی دا درمیانی عہد وی عجب ہوندا اے جدوں ہر لبول چ شطے لپکدے نیں تے ہر حرکت وج بھیاں کوندیاں نیں۔ جے کسے نوں اعتبار نہ آوے تے کسے ہارے نوں کھدکھیاں ہونیاں تے "تھال" پگوندیاں دیکھ لوے۔

جوانی آوندی اے تے نال ای پیار، محبت تے شوخی وی لیاوندی اے۔ ایس عمر وچ محبوب دے خیال توں ودھ سہنا کوئی خیال نہیں تے وصل توں مٹھی ہو رکوئی شے نہیں تے دھوڑے نالوں ا دکھا کوئی پینڈا نہیں ہوندا۔ طبیعت وچ شوخی تے اگک اگک وچ بجلی ہوندی اے تے ایہو چیز ترنجن "ترتیب دیندی اے۔

ایس عمر وچ کندھاں نال وی کھیہ کھیہ کے ٹرن تے دل کردا اے۔ بانہواں آپے ای پتیاں ہلارے لیندیاں نیں تے پب اینویں ای گکھ گکھ زمینوں آپے ہو ہو جاندے نیں۔ تے جدمن سچدا ہودے تے جسم کیسویں نہ بچتے۔ گھر دا دیہڑا ہووے یا باغاں دی ٹھنڈی چھاں، پتلیاں دے کل اکٹے بنے ہون یا میلیاں دی بھیڑ بھاڑ، اک ہکا جیہا اشارہ، اک اینویں جیہا بہانہ، کھلی، گدھا، چھڑ یا لڈی، بھنگڑا تے سسی دی شکل اختیار کر لیندا اے۔ ایس ویلے زندگی ہر دکھ، ٹکے تے اندیشیاں توں دُور ہوندی اے۔ ہر لوڑ غم تے ذمہ داری توں انسان بہت دُور ہوندا اے۔

پرکد تک ؟ زندگی وی ایس گڈی نوں چلان واسطے سوج دی وی ضرورت اے تے ذمہ داری وی۔ تے جنہوں اسی شادی دیاہ آکھے آں اوہ انسانی زندگی دے بقا تے تسلسل واسطے ضروری اے۔ غیر واجبے وعدے نیں، ڈھونگی بہندی اے، شیرینیاں ونڈیاں جانیاں نیں، گھوڑیاں، سہاگ تے ڈولیاں گائیاں جانیاں نیں۔ تے ایس طرح انسان نوں چپک کے زندگی دی گڈی دے آگے جو دتا جاندا اے۔

انسانی زندگی دی ایس گڈی نوں اک بندہ کلم کلا نہیں کھج سکدا۔
 ایہدے واسطے اوہنوں پورے معاشرے تے برادری دی ہمدردی تے مدد
 دی ضرورت ہوندی اے۔ کدھوں تے اوہنوں تنی آن تلی مدد ملی
 اے تے کدھوں کورا جواب۔ ”انسان“ نوں اپنے ساک سیناں
 نوں پرکھن دا موقع ملدا اے۔ زندگی دا ایہ حصہ ون سونے تجرباں
 دی اک صاف تصویر پیش کردا اے۔ کدھرے محبت، پیار تے قربانی
 اے۔ کدھرے نفرت، مطلب پستی تے خود غرضی اے۔ کدھرے جان
 لے کے دی خون دی پیاس نہیں بھدی تے کدھرے جان دے کے
 دی تسلی نہیں ہوندی کہ فرض پورا ہویا اے۔ مختلف رشتہ داریاں
 ایسے کسوٹی تے پرکھیاں جاندیاں نیں۔

زندگی دی ایس انتہائی کش مکش دے دور وچ کہ جدوں غم روزگار،
 اپنیاں دیاں ناراضگیاں تے بیگانیاں دیاں شکایتاں انسان کوں زندگی دیاں
 ساریاں دلچسپیاں تے رنگینیاں کھن نوں پھر دیاں نیں، قدرت اوہنوں
 اک اجہا خزانہ دے دیندی اے جنہوں لبھ کے اوہ ساریاں
 کفایتاں ہمسیتاں تے دکھ بھل جاند اے۔ ایہ خزانہ اوہی اولاد اے
 جنہوں حاصل کرن واسطے ماپے کھوہاں وچ جال پافوں دی نہیں مڑے۔
 اولاد مال پیو وادقدردھانڈی اے۔ ٹکے ہوئے دل جوڑ دی اتے تے
 جڑے ہوئے ذلال وچ پیار و دھانڈی لے (وچھو لوریاں)۔

تے فیر جدوں انسان نوں اپنیاں دا پیار حاصل ہودے۔ اولاد دا
 شکھ مل جائے تے فیر زندگی اپنی ہی خوبصورت، رنگا رنگ تے ون
 سونی جا پدی اے۔ چھتے پنجابی زبان دے ”ٹپے، ڈھولے تے بولیاں۔“
 کدی کدی زندگی اک بھارت تے اک کہانی وی بن جاندی
 اے۔ پر اخیر تے کھیا تانی دی ایہہ دوڑ وی ختم ہو جاندی اے۔
 پر انسان اپنیاں کامیابیاں تے ناکامیاں دی روشنی وچ چند اصول
 بنانا اسے تے دنیا اگے پیش کردا اے۔ زمانہ ایمناں اصولوں نوں مزید تجرباں

دی کسوٹی تے پرکھا اے۔ تے ایس طرح جیہڑی گل ہر زمانے دی
کسوٹی تے کھری ثابت ہوکے اوہوں بن لیا جاندا اے: تے ایس طرح
ایہہ تجربے ساڈے سامنے اکھاں ہا عادریاں دی صورت وچ آؤندے نیں۔
ہر آدمی نوں ایہناں مختلف زمانیاں تے تجربیاں وچوں گزرنا پیندا
اے۔ جتنے کدی ماحول تے معاشرہ اوہی شخصیت تے اثر انداز ہوندا
اے تے کدی اوہی اپنی شخصیت معاشرے تے ماحول نوں متاثر
کیتیاں بغیر نہیں رہندی۔ پنجابی لوک گیت واصل ”آدمی“ دی اجیہی
شخصیت دا عکس پیش کر دے نیں جیہڑی ایس پس منظر وچ ابھر
دی اے تے ایس مجموعے وچ ایہناں گیتاں نوں ایس ترتیب نال
وتا گیا اے کہ ایس شخصیت دے ودھن پھلن دے سارے
زمانے ساڈے سامنے آجان کہ کس طرح اک شخص شروع شروع وچ
محض معاشرے دی اک اکائی ہوندا اے۔ تے فیراوہ اپنی شخصیت
کھل کر لیندا اے تے کس طرح اک معاشرے دی بنیاد رکھدا اے۔
ایہہ معاشرہ اوہیاں اپیاں تجربیاں دی بنیاد تے قائم ہوندا اے۔

کھیڈن دے دن چارنی جندے آکے باکے

کھیڈ کھیڈ کے کھیڈنوں گیتے
کھیڈ کھیڈ کے ٹاہناں
کھیڈ کھیڈ کے گکھن میٹھی
بھناں تے گلک جاناں

کھیڈن دے دن چارنی جندے
پھر پنچواں دن جد آدے
گیتے، ٹاہناں تے گکھن میٹھی
پھر ترنجن بن جامے

(امرتا پریتم)

آکے باکے

بچے سمجھناں دے سانجھے ہونڈے نیں۔ ایہہ اک معصوم مخلوق
اے تے ایہہ ہر اک دادل موہ لیندے نیں۔ سچ اے۔

بچے جیہا میوہ نہ کھٹھا
چیتا کچا او نا کھٹھا

بچہ خود سادہ ہوندا اے تے اوہدی ہر حرکت وی سادہ
تے معصوم تے اوہدا ہر بول پیارا۔ پنجابی بچے وی عام دنیا دیاں
بچیاں وانگو نیں۔ اینہاں دے لوک گیت ادھناں دیاں حرکتاں وانگو
سادہ، معصوم تے بے معنی ہونڈے نیں۔ اینہاں دیاں گیتاں وح
مضیاں دے خزانے بلھنا بے سود اے۔ بالال دے اکثر گیت
ادہ نیں۔ جیہڑے مختلف کھیڈاں دے نال گوندے نیں۔ اینہاں نل
اسی کھیڈاں دے گون۔ (NURSERY RHYMS یا PLAY POEMS)
کہہ سکے آں۔ بالال دے سارے ای گون اجیہے نیں
کہ یا تے ادھناں دے نال کوئی کھیڈ کھیڈی جاندی اے یا
ادہ کسے کھیڈ دے نال لگتے جاندے نیں۔
چھوٹے ہونڈیاں تے منڈے گڑیاں سمجھ ای مل ملا کے کھیڈ
دے تے نجدے گوندے نیں۔ پر عمر دے نال جوویں جوویں ادھناں
نل اپنے اپنے الگ وجود دا احساس ہو جاندا اے، ادھناں دیاں
کھیڈاں گون تے شغل وی اڈو اڈو ہو جانڈے نیں۔ منڈے ہولی
ہولی ایس حلقے توں باہر ہو جانڈے نیں۔ حتیٰ کہ بچیاں دے
گیت تے کھیڈاں صرف تے صرف گڑیاں واسطے رہ جاندے نیں۔
مستقبل دیاں ذمہ داریاں منڈیاں نل گھردل باہر لیا مار دیاں

نیں تے اودہ اپنے دلچسپی تے تفریح دے سامان دی گھروں باہر
لہو لیندے نیں۔ کڑیاں گھر گستی ورتج دوجھ جانیاں نیں۔ پر
کھیڈاں تے گوناں ورتج اوہناں دی دلچسپی باقاعدہ قائم رہندی اے۔

بالاں دے گوناں تے ایہہ کھیڈاں کیہ نہیں؟ سدھیاں
پٹھیاں حرکتاں تے بے معنی بوللاں دا اکٹھ۔ یا ایہہ سمجھ لو کہ بس
لہو گرم رکھن دا اک بہانہ مثلاً ”طوے طوطیاں“ والا گونا
انج گایا جاندا اے کہ دو یا ودھیک کڑیاں اک گھیرا بندھ کے
کھو جانیاں نیں۔ سبھ کڑیاں تل کے گوناں دا پہلا مصرع ”طوے
طوطیاں“ گانیاں نیں تے نالے ای سبھ اک قدم اگانہ ودھ
کے اک دوجی دی تلی تے تلی مار کے پچھ ہٹ دیاں نیں
تے گھیرا کھل جاندا اے۔ اودہ غیر اگانہ لول ودھیاں نیں۔

تلی تے تلی مار دیاں نیں تے دوجا مصرع ”طوطا سمندروا“ اکھیاں
نیں تے پچھاں ہٹ جانیاں نیں۔ ایس طرح تلی تے تلی مارن
تے پیراں دے اگے پچھ پین کر کے اک خاص تال پیدا
ہوندی اے تے گوناں دا ہر مصرع ایس مخصوص تال تے گایا
جاندا اے۔ کدی گھیرا تنگ ہو جاندا اے تے کدی موکلا۔ کدی
گھٹے دی آواز تے اک تال تے کدی پیراں دی چاپ نال
دوجی تال ابھردی اے تے نال نال گیتاں دے بے ربط
تے بے مطلب مگر سُرے بول کھیڈ ورتج اک انوکھا رنگ تے
خوبصورتی پیدا کر دیندے نیں۔

اک ہور کھیڈ ورتج کجھ کڑیاں اک دوجے دا ہتھ پھڑکے
اک گھیرے ورتج کھو جانیاں نیں۔ فیر کے اک کڑی دا
نال سدھیا جاندا اے۔ اودہ گھیرے دے دچکار اکھو بندی اے۔
باقی دیاں کڑیاں گوناں شروع کر دیاں نیں۔

انگلا پینگلا

بھائی میرا پنگلا

چڑیاں چوں چوں لایا ای

گڑیاں گوندیاں دی جانیاں میں تے نال نال گھرے دتھ
 چلدیاں دی رہندیاں میں۔ جدوں ادھ ایس مسرے تے اڑ دیاں
 میں "بابے میرے مرچاں گٹیاں" تے اک دم کھلو جانیاں میں۔
 فیر ساریاں کڑیاں مل کے آخری مسرع "میںوں آئی نچھ" آکھیاں
 میں تے نال ای بے تھاشا نچھاں مارنیاں شرود کر دیاں میں۔
 جدا میںوں ای بچھ بچھ کے ادھ موتیاں ہر جانیاں میں تے سدھیاں
 ہر کے کھلو جانیاں میں۔ فیر کے ہر کڑی داناں سدا جانداے۔
 ادھ گھرے دے دچکار آکھونڈی اے تے انج ایہہ کھیڈ فیر
 شرود ہو جانڈی اے۔

سون بھادروں دتھ جدوں میں ورھدے میں۔ پوڑے
 کڈھے جانڈے میں۔ باغاں دتھ پیگھاں پیندیاں میں تے لوگ ویہلے
 وانڈے ہوکے رل بہندے میں۔ اوس ویلے بچے دی اپنی تفریح دا
 ذریعہ لبھ لیندے میں۔ کچھ بال رل کے کدھروں گلی چکینی مٹی لے
 آوندے میں۔ تے کسے چکی تے پدھری تھاں تے آبہندے میں۔
 گلی مٹی دے چھوٹے موٹے گولے بناکے تے ہر گولے نوں ہٹھوں
 اتوں پھیر کے اک پاسیوں ایس طرح کھوکھلا کر لیندے میں کہ ادھ
 اک پیالے دی شکل دا بن جاندا اے۔ تھلے دی تھاں اک پتلی جیہی
 جھلکے جانڈی اے۔ ایجیہ گولے نوں "آکا باکا" سدے میں۔ ہر بال اپنے
 اپنے "آکے باکے" نوں اپنی اپنی تلی تے رکھ کے ایہدے اندر
 تھک دیندا اے۔ فیر تھتھ توں ایہر ادھر ہارے دیندے میں تے
 گاندے میں۔

آکا۔ باکا
 نائیاں دے گھر ہو یا کا کا
 کا کے ماری چیک
 کا کا ٹپ گیا مسیت
 کا کا ٹٹھاہ ٹھس۔

تے جدوں ادہ "ٹٹھاہ ٹھس" تے اپڑ دے نیں تے اپنے "آکے
 باکے" پھیں زمین تے مار دے نیں۔ گنڈھے وانگوں پتی جیہی جھلتی
 "آکے باکے" دے اندر پیدا ہون ولے ہوا دے دباؤ نوں برواشت
 میں کر سکتی تے "ٹٹھاہ" کر کے پھٹ جائی لے لے سارے بچے "آکے باکے" دی
 موری نوں دیکھ دے نیں تے فیر اک دوجے دے آکے باکے دے
 سوراخ نال مقابلہ کر دے نیں۔ "آکے باکے" دی موری سبھناں
 توں دڑی ہووے یا "آکے باکے" دوجے بونہتیاں موریاں ہون
 ادہ بچہ جتدا اے۔

"میرے کوٹھے تے کون کھنگھویا" دی اک بڑی دلچسپ کھیڈ اے۔
 چاننیاں راتاں نوں بال گولیاں گلی محلے مے کسے چرلے تے آن
 کٹھے ہوندے نیں۔ دو بال آسنے سامنے ہو کھلونے نیں۔ وچکار اک
 حد قائم کر دتی جاندی اے (اکثر گلی وچکار گندی نالی ایہدا کم دیندی اے)
 اک بچہ۔ شہزادہ (راجہ پٹواریلا پوٹھوار) بندا اے تے دوجا بلجھے دیا
 بیٹی یا شہزادی۔ اک داسجا ہتھ دوجے دے کجے ہتھ دوجے ہوندا اے
 تے گون شروع ہوندا اے

میرے کوٹھے تے کون کھنگھویا؟
 میں راجہ پٹواریلا
 کیہ کجھ منگدا؟
 ادہ من کچھڑی تو من وال
 راجے دی بیٹی ٹکڑ نہ کھاتے

کھادے کدوواں نال

جیہڑا منگے لے جاتے نالو نال

جدوں آخری مصرے تے پہنچ دے نہیں تے دونوں دھراں زور
نال اک دوجے نوں اپنے دل کھمن دی کوشش کردیاں نہیں۔ خوب
خوب زور لگدا اے۔ آلے دوالے کھوتے بال اپنے اپنے ساتھی
دی ہدشیری کر دے نہیں۔ جیہڑا بچہ دوجے نوں حدتوں اپنے دل کچھ
لے اودہ چت دا وے۔ جتن والے دے مقابلے تے فیر کوئی ہور
بچہ آوندا اے۔ ایس طرح اک اک کر کے سارے بچے ہر دے جاندا
نیں۔ جیہڑا بچہ سبھناں نوں ہرا دے اودہ منڈا یا کڑی ہون کر کے پوٹھوار
دا راجہ یا راجے دی بیٹی اکھوندا اے۔

ایسے قسم دا اک ہور کھیڈ داگون ”میرے کوٹھے تے کون پیو“ اے۔
ایہدے وچ دو ہاں دے بچے اک دوجے نال کھنڈ نال کھنڈ جوڑ
کے کھلو جاندا اے۔ اک اپنی سبھی بانہہ دوجے دی کھتی بانہہ وچ
تے اپنی کھتی بانہہ دوجے دی سبھی بانہہ وچ پھسا لیندا اے۔ فیر
اک بچہ اُکر کے دوجے نوں اپنی پٹھ تے چمک لیندا اے۔ ایس طرح
کہ اک امانہ زمین ول تے دوجے دا آسمان ول ہوندا اے۔ تھلے والا
بچہ پچھدا اے ”میرے کوٹھے تے کون پیو؟“ اتلا جواب دیندا اے
”میں پیو!“ تھلے والا فیر پچھدا اے ”کہہ کر دی؟“ اتلا جواب دیندا
اے ”داٹے چب دی۔“ ہیسٹلا فوراً آکھدا اے ”اُترنی پیو میں پچڑھی
تے نال اسی تھلے والا بچہ سدھا ہو کے کھلو جاندا اے۔ اینے چرو وچ
دو جا بچہ بھک جاندا اے تے اپنے ساتھی نوں اپنی پٹھ تے دل لیندا
اے تے دونوں پہلے ولے سوال جواب دوہراندا اے۔ ایس طرح کئی
وار ایہہ سواریاں بدل دیاں نیں جتنی کہ دونواں وچوں اک تھک کے
اپنی ہار من لیندا اے۔
ایسے طرح دے ہور کئی گون تے کئی کھیڈاں نیں جیہڑے بال

کڑیاں گوندے تے کھیڈ دے نیں۔ "انگ تنگ دی پئی" اجہا گون
اے جیہدے دھج گلاں گلاں دھج ای بڑے پیارے تے من موہنے
انداز دھج بالاں نوں اپنے جسم دے مختلف حصیاں نال متعارف
کرایا جاندا اے۔

انگ تنگ دی پئی
سُوپے رنگ دی پئی
ایہ میرے سردا ساٹوسی
ایہ میرا بھاگ متھاسی
ایہ میرے دیکھن والے سن
ایہ میری کڑا گڑا چاٹی سی
ایہ میریاں لال گٹھاں سن
ایہ میرے کھان والے سن
ایہ میرے گل دامٹھاسی
ایہ میرا تچ کلیجہ سی
اسی نیجھے پورا سوڑا

ایہدے علاوہ پتل دی چھانٹی پتل دے روڑا، پہلا راجہ دوجا
وزیر، پہلا رانا دوجا کاٹا، "بھیناں مارن والیہ"، "سیکھ سیکھ سردار"
تے "ساتیں ساتیں سائیں" کچے گونگو نہ کھاتیں وغیرہ ایجھے گیت نیں
جیہڑے مرث ٹھٹھا، منول پھبتی کسن ویلے تے چھڑ چھاڑ دے مرتعیاں
تے بولے جاندے نیں پر ایہناں نال کوئی کھیڈ نہیں کھیڈی جاندی۔
گرمیاں دیاں راتاں نوں لکھن میٹی بالاں داسبھ توں ودھیک
دل پسند کھیڈ ہوندی اے۔ وڈیاں وڈیریاں دے گودے موڑھے لگ
بٹا، بوٹیاں پچھے کٹا تے تھڑیاں اولے ہونا۔ بھٹا، دوڑنا، بچنا،
کٹا، چھینا، کھنا تے بھج جانا۔ ملن میٹی واسطے مزوری گلاں ہوندیاں نیں۔
بھجن دوڑن دے باوجود جماندرو شعر و شاعری داشوق ایتھے وی اپنا آپ

دکھان توں نہیں رہ سکدا۔ لکھن میٹھی دا ایہہ گون تے خاصا مقبول اے۔

کڑیو فی میں آتی ہے

آ جا

کلاسٹ لیا تی ہے

لے آ

کتنے وجے

ڈھائی مے

دن دے کہ رات دے

رات دے

بٹی روٹی کھا گئی

کھا گئی

چوہا روپیا

روپیا

سمندروں پانی چوہا

چوہا

وڈے بھاتے چیک ماری

چھوٹا بھاتیا روپیا

روپیا

کیہنواں چھوواں

مینوں چھو

کڑیاں دی سب توں من پسند کھیڈ ٹاہناں اے۔ ٹاہناں

سرف بالڑیاں کھیڈ دیاں نیں پر وڈمیری عمر دیاں کڑیاں دی اینہوں

شوق نال کھیڈ دیاں نیں۔ منڈے دی کدی کدائیں شوق کر کے

جھٹ کو جھٹ وچ آہندے نیں ”ٹاہن“ چھوٹے گیٹے یا

ٹھیکری نوں آکھدے نیں۔ ٹاہناں دیاں سجھ کھیڈاں پنج ٹاہناں یا

چار ٹاہناں تے اک کھڈو نال کھیڈیاں جاندیاں نیں۔ پر ٹاہناں دی کوئی وی کھیڈ ہووے ایہدے وچ صفائی پھرتی تے باریک بینی دی ضرورت ہوندی اے۔ ایہدی سب توں مشہور کھیڈ کجھ ایس طرح اے۔ اک کڑی پنچے ٹاہناں لے کے زمین تے سٹ دی اے۔ فیر اک ٹاہن چکدی اے پر ایس طرح کہ دوجی کوئی ٹاہن نہ ہلے۔ ایہجہ ٹاہن اوہ ہوا وچ اچھال دی اے تے نال ای تھیلیوں اک دوجی ٹاہن چک لیندی اے۔ نالے ای اُتلی ٹاہن نوں اوہے ہتھ وچ زمین تے ڈگن توں پہلے پ لیندی اے۔ ایس طرح واری واری اک ٹاہن ہوا وچ اچھال دی اے تے تھیلیوں اک اک ٹاہن چکدی جاندی اے۔ ایس طرح کہ ساریاں ٹاہناں اک ہتھ وچ جمع ہون چھلے پئی ہوتی کوئی ٹاہن نہ ہلے تے نہ ای ہوا وچ اچھالی ہوتی ٹاہن زمین تے لگے۔ دوجی وار فیر ساریاں ٹاہناں زمین تے سٹیاں جاندیاں نیں پر ٹہن جوٹا جوٹا کر کے چکیاں جاندیاں نیں۔ تیجی وار پہول تن ٹاہناں تے فیر اک ٹہن چکی جاندی اے جو تھیں وار چارے ٹاہناں اکٹو وار دھوچ لیٹاں جاندیاں نیں۔

ایس طرح دیاں کئی ہور کھیڈاں وی ٹاہناں نال کھیڈیاں جاندیاں نیں۔ پر ہر کھیڈ نال اک گیت دی ہوندا اے۔ ایس گیت دے ست حصے نیں تے ہر حصہ ناں لفظاں نال شروع ہوندا اے

کھلا، ڈے، تینوں، دورے، کچ، ایلا، پتاسہ

نمونہ ملاحظہ ہووے۔

کھلا۔ کھلا

گھر۔ میرا کھلا

ے ویلے جاواں گی

روٹیاں پکاواں گی

دیراں نوں کھواواں گی

ڈے ڈو
ڈے ڈو ڈمگنا
بھابی منڈا جمن
جم کے کھڈانا
پڑھنے پانا

پڑھ گھراں ول آونا وغیرہ وغیرہ

سارا پنجاب اصلاً اک زرعی علاقہ اے تے ایہدی ساری خوشحالی
دا دارو مدار چنگیاں تے چوکھیاں فضلاں تے وے۔ جدکدی مینہ گھٹ
پورے یا نہ پورے فضلاں دے خراب ہو جان یا قحط پے جان دا ڈر
ہو دے تے لوک عجب عجب حرکتاں کر دے نیں۔ میتاں وچ
دعواں منگیاں جاندیاں نیں۔ بانگیاں دتیاں جاندیاں نیں۔ پنڈواں
باہرنکل کے ”نمازِ استسقاء“ پڑھی جاندی اے۔ ہور ٹوٹے ٹوٹے
(مثلاً راہیاں تے پانی پانا یا گھٹیا گوہیا ڈولہا) کیتے جاندے نیں۔ بچے
دی قحط سالی دے ایس اندیشے نوں متاثر ہوئے بناں نہیں رہندے۔
چھوٹے چھوٹے بال کڑیاں مل ملا کے گڈی گڈے دا جنازہ کڈھتے
نیں تے گوندے نیں۔

ہینٹھوں سڑ دے پیر ربا
آتوں سڑ داسر دے ربا
دھیاں دھیاں دی سُن دے ربا
مینہ پا دے ربا مینہ پا دے ربا

ایس طرح سیاپا کر دے، گون گاندے، گڈی گڈے دا جنازہ
چک کے پنڈواں باہرنکل جاندے نیں تے اپنے اپنے عقیدے
دے مطابق گڈے گڈی نوں یا تے دفن کر دتا جانداسی یا سارے

اونہاں دی سواہ پانی وچ روہڑ دتی جاندی سی۔ بعض ویلے کڑیاں
وچوں سرکٹھ کڑی اپنی گڈی نوں وگدے پانی وچ دُور کر کے سٹ
دی اے تے منڈیاں وچوں سرکٹھ منڈا ادہنوں پانی وچوں کڈھ کے
لیاندا اے۔

ظاہراً ایہہ رسم ”اناہیتا“ (ANAHITA) دیکھتے تے آبیاری دا
خلاف دی اے جنہوں پرانے زمانے وچ ایرانی لوک پوچ دے سن۔
ایہو جیہا اک لوک گیت سنڈھی بچے دی گوندے نیں۔ جدوں
گرمی دی انت ہوندی اے تے ہوا دی نہیں چلدی۔ لگا کدھرے
دم نہیں لین دیندا۔ ایس کر کے جتھے وڈے وڈیرے کاٹے پے
جاندے نیں اتھے بچے دی ایہدے تو متاثر ہویاں بناں نہیں ہندے۔
اچھے موقعیاں تے بچیاں دے گوناں وچوں اک گون دے کھ
بول ایہہ نیں۔

دکھن آتوں دیرساں
گھوڑو بدھم بیرساں
چار چوٹوں چیرساں
اللہ ہو اللہ ، ہو اللہ

یعنی اے دکھن (جنوب) دی ہوا۔ توں دیرناں
کیوں آدنی ایں میں تے تیری سواری واسطے گھوڑا بیرساں نال بنھ کے
تیار رکھیا ہویا اے۔ میں آپ چوٹا دے سہارے (اُچا بکے)
چواں پاسے آدازاں دے رہیا آں کہ اللہ ہوا بھیج، ہوا بھیج

اینہاں کھیٹاں تے گوناں دے علاوہ تھال تے کسکی دیاں

اُچوٹ ادھ رسی ہوندی اے جنہوں لک وچ بنھ کے
لوک کھور دے درخت تے چڑھدے نیں۔

کھیڈاں تے گرن وی بالاں واسطے ہی ہوندے نیں۔ پر اپنی
 لہجی تھال ایہناں دا اپنا علیحدہ وجود اے۔ نالے ایہہ دونوں
 کھیڈاں کجھ سیانیاں کڑیاں کھیڈایاں نیں۔

۱۔ ہیٹھ وگے دریا

ہیٹھ وگے دریا
 اوپر میں کھلی
 ویرے لوایا باغ
 آگ پتی چمپا کلی
 چمپا کلی نہ توڑ
 ویر میرا ماری گا
 ویر میرا سردار
 بہند اکڑسی تے
 بھابو میری پردھان
 بہندی پڑھ تے
 میری بھابو پڑھا اچا
 میری بھابو جوڑا سچا
 میں بہدی بہدی پایا
 میں کھین گئی گویا
 میری بھابو پیری کڑیاں
 گھڑنے والا بچوے گھول پتے سے پیوے

۲۔ اے فی اے

اے فی اے
 میرے ست بھرا مگے
 میرا اک بھرا کوارا
 ادھر ڈینس کھیلن والا
 ڈینس کتھے کھیلے
 لاہور شہر اچھا
 من پکایا سچا
 من نون لگے موتی
 میں باغاں وچ کھوتی
 مینوں آتی پنچہ اڈوں
 اچھوں ، اچھوں

طو وے طو طڑیا

طو وے طو طڑیا
 طو طو مندر دا
 پانی پیوے مندر دا

۱۔ ڈینس اصل وچ ٹینس (TENNIS) دی وگڑی ہوئی شکل ہے
 ۲۔ لاہور

کم کرے دو پہراں دا
 کجیل پاواں لہراں دا
 چوٹی چادر کا کے دی
 کا کڑا کھڈانی آں
 چار چھلے پانی آں
 اک چھلے ریتلہ
 دو چھلے پانی دے
 اک چھلے روپیا
 سمندروں پانی جو پیا

۴۔ گڑیونی میں آتی ہے

گڑیونی میں آتی ہے	اک گڑی :
آجا	باقی ساریاں :
کالا سوٹ لیا تی ہے	اک :
لے آ	ساریاں :
کتنے وجے ؟	اک :
دھاتی ہے	ساریاں :
دن دے کہ رات دے ؟	اک :
رات دے	ساریاں :
بلی روٹی کھا گئی ؟	اک :
کھا گئی	ساریاں :
چوہا روپیا ؟	اک :
روپیا	ساریاں :

اک : سمندروں پانی چوپیا ؟
 ساریاں : چوپیا
 اک : دڑے بھائیے چکاری
 ساریاں : پھوٹا بھائیہ روپیا
 اک : روپیا
 ساریاں : کہینوں چھوواں ؟
 اک : مینوں چھوہ
 ساریاں :

۵۔ آکا باکا

آکا باکا
 نائیاں دے گھر ہو یا کا کا
 کا کے ماری چیک
 کا کا ٹب گیا مسیت
 کا کا ٹھاہ ٹھس۔

۶۔ میرے کوٹھے تے کون کھنگھوڑیا

میرے کوٹھے تے کون کھنگھوڑیا ؟
 میں راجہ پٹوار
 کیہ کجھ منگدا
 ادھ من کچھری نو من دال

راجے دی بیٹی ^{مٹکرت} نہ کھاوے
 کھاوے کڈواں نال
 جیہڑا بنگے لے جاتے نالے نال

۷۔ میرے کوٹھے تے کون پیو

میرے کوٹھے تے کون پیو ؟
 میں پیو
 یکہ کر دی ؟
 دالے چبی
 اُترنی پیو
 میں چڑھ دی

۸۔ اکڑ وکڑ بھیا پو

اکڑ وکڑ بھیا پو
 اسی نوئے پورا سوتا
 سوکھوٹا
 تتر موٹا
 چل ماری
 پیسہ کھوٹا

۹۔ دال چھٹی چھٹی

انگلا پنگلا
 بھائی میرا پنگلا
 چڑیاں چوں چوں لایا ای لایا ای
 اٹھنی عذرا تیرا دیوہیا ای دہایا ای
 دال چھٹی چھٹی
 دال دُنہ دُنہ
 بابے میرے مرچاں کٹیاں
 مینوں آئی نیچھوں
 اچھوں ، اچھوں

۱۰۔ کالیاں اٹاں کالے روڑ

کلیاں کڑیاں گوندیاں نہیں :-

ہیٹھوں سڑ دے پیر ربا
 اُتوں سڑ دا سڑ ربا
 وھیاں دھیاںیاں وی سُن دے ربا
 مینہ پا دے ربا ، مینہ پا دے ربا

کڑیاں مُنڈے رل کے گاندے نہیں :-

وَس دے مینہاں چٹیا

گڈی گڈا پٹسا
 دس دے مینہا کایتا
 گڈی گڈی ساڈیا

کالیاں اٹاں کالے روڑ
 مینہہ وسادے زور و زور
 منڈے گڑیاں ڈنڈ پاندے
 مٹر مٹر رب نون ترے پاندے

ربا ربا مینہہ دسا
 ساڈی کوٹھی دانے پا
 چوٹریاں دی مٹھی ڈڈو پا
 ڈڈو کرن گڑیں گڑیں
 چوٹریاں کرن بھڑیں بھڑیں

۱۱۔ پہلا راجہ دوجا وزیر

پہلا راجہ
 دوجا وزیر
 تيجا چوٹریاں دا پیر
 چوتھا مٹھی گلاب دا
 پنجواں مکھیاں مار دا

۱۲۔ پہلا رانا۔ دوجا کانا

پہلا رانا
دوجا کانا
تیجا سبھ توں سیانا
چوتھا پھل گلاب دا
پنجواں مکھیاں ماردا

۱۳۔ بھیناں مارن والیے

اوسی پھوسی
نمک تروسی
بھیناں مارن والیے
تو نہوں ماری پھوسی

۱۴۔ سکھ سکھ سردار

سکھ سکھ سردار
گھوڑے پنج بندوتاں چار
کھاندا مانہ پھولیاں دی دال
لڑدا فوجاں دے وچکار
مردا پہلی گولی نال

۱۵۔ سائیں سائیں سائیں

سائیں سائیں سائیں
کچے گونگلو نہ کھائیں
ڈوٹھ پٹر ہوئے گی
بلے بلے غصے ہوئے گی

۱۶۔ انگ تنگ دی پٹی

انگ تنگ دی پٹی
سوئے رنگ دی پٹی
ایہ میرا سر داں لوسی
ایہ تیرا بھاگ متھاسی
ایہ میرے دیکھن والے سن
ایہ میرے دیکھن والے سن
ایہ میری گڑ گڑ چاٹی سی
ایہ میریاں لال گلھاں سن
ایہ میریاں لال گلھاں سن
ایہ میرے کھان والے سن
ایہ میرے گل دا منکاسی
ایہ میرا ہج کیجی سی
اتسی، نیجی پورا سو

۱۷۔ کوکلا چھپاکی

کوٹھے اُتے آلا
 کوڈیاں والا
 کوڈی کوڈی جوڑ کے
 میں کوکلا بتانی آں
 (نامکس)

۱۸۔ اینگن بینگن تلی تلینگن

اینگن یسنگن تلی تلینگن
 ساواپیدا ڈکرا
 گڑ کھاواں ویل ودھاواں
 مولی ماراں پترا
 تیراں دلے گھوڑے آتے
 ہتھ کتال پیرکتال
 نکل فی عذرا تیری دار

۱۹۔ کوئی مہیم کوئی صاحب

گُرسی اُتے کتاب
 کوئی مہیم کوئی صاحب

صاحب نے ماریا تیر کوئی ہیر
 کوئی رانجھا کوئی ہیر
 ہیر گئی پر دیس کوئی لنگی کوئی کھیس
 کھیس نول لگڑا کیڑا
 کوئی کانٹا، کوئی ٹیرا

۲۰۔ پتل دی چھاننی

پتل دی چھاننی پتل دے روڑ
 عذرا دی امی عذرا نول ٹور
 پتل دی چھاننی پتل دے روڑ
 سارے لوکی کھیڈ دے، عذرا بے بے کول

۲۱۔ چنے دی چاننی رات

چنے دی چاننی رات
 دو پھل ککراں دے
 اسال جانا وزیر آباد
 کیڑے دیلے اپڑاں گے

۲۲۔ کوکلا چھپا کی

کوکلا چھپا کی جوات آتی ہے
جیہڑا پچھے دیکھے آدھری ثابت آتی ہے

تھال

تھال بنیادی طور تے بالڑیاں دا شغل اے۔ پر درمیانی عمر
 دیاں کڑیاں دی وی ایہہ دل پسند کھیڈ اے۔ اُنج جوان کڑیاں
 تے نویاں نویاں دوسٹیاں وی ایہیوں شوق نال کھیڈ دیاں نیں۔
 ”تھال“ ستاں پردیاں ولے اوس گیند نال کھیڈے جانڈے نیں۔
 جنہوں پنجابی دج کھڈو یا کھینڈو آکھدے نیں۔ ایہدے کھیڈن دا
 طریقہ بڑا سہل تے سادہ اے۔ اک کڑی اک ہتھ نال کھڈو نوں
 اچھادی اے تے فیر بچے ہتھ دی تلی نال بازار اکھری تال دج
 پٹھا دیندی اے تے نال نال ایسے سُروچ تھال دے بول بولدی
 جانڈی اے۔ جدوں اک تھال ٹمک جاندا اے تے دوجا شروع ہو
 جاندا اے۔ دوجے توں پچھوں تیجا، تیجے توں بعد چوتھا تے ایس
 طرح تھال توں بعد تھال ہونڈے جانڈے نیں۔ دج دج سبھے
 ہتھ نوں ذرا آرام دین لئی کھتے ہتھ نال پٹھا دتا جاندا اے۔ جتھے دی
 گیند ڈگ پلوے اوتھے ای ادھ کڑی ہار جانڈی اے۔ تے دوجی
 کڑی تھال پاٹے شروع کر دیندی اے۔ ایس طرح دارو واری
 سارباں کڑیاں تھال پاندیاں نیں تے اخیر تے جیہدے تھال سبھناں
 توں دودھ جان ادھ جت دی اے۔

تھالاں دی تعداد، تھال کھیڈ دیاں ادھدے نال گیتاں دی تعداد
 دے برابر ہندی اے۔ ایہہ گون تھوڑے باہلے چھوٹے دھڑے تے
 ہو سکدے نیں پر ایہہ سارے گون اک خاص سُر تے اک خاص
 تال تے گائے جاتے نیں۔ تقریباً ہر گون ایہناں بوللاں تے کھدا اے

آلی مال
 ہو یا بی بی
 پہلا تھال

(یا ” دوجا تھال “ ” تيجا تھال “ وغیرہ)
 بالکل آخری مصرعے یا بول دوج گنگن والے تھالاں دی گنتی
 دی جاندی اے۔ پہلا تھال عموماً ایس گون نال شروع کیتا جاندائے

پہیلاں پوللاں پا کے
 میں بیٹھی موڑھا ڈاہ کے
 ویر آیا نہہا کے
 میں روٹی دتی پا کے
 ویرا کھانی آتے کھا
 نہیں تے نوکری تے جا
 آل مال

ہویا بی بی
 پہلا تھال

تھال کھینڈن یا پان والیاں کڑیاں عموماً بچپن تے جوانی دے
 دچکار ہوندیاں نیں۔ اینیاں جوان وی نہیں کہ ادہناں کولوں بچپن
 دی شونھی، سادگی تے بے ساختگی کھس گئی ہودے یا ادہ پیار محبت
 دیاں رمزاں توں واقف ہو چکیاں ہوں۔ پر اینیاں بچیاں دی نہیں
 ہوندیاں کہ ادہناں نوں اپنے آلے دوالے دی دی خبر نہ ہودے۔
 تھال دے گون اینہاں بالڑیاں دی اجیہی ذہنی کیفیت دی عکاسی کر
 دے نیں۔ ایس عمر دوج بالاں دی ساری دنیا ادہ دے اپنے ماں پیر
 بھین بھرا، تے بھر جائیاں دے آلے دوالے گھم دی اے۔ تھال
 کھینڈیاں ادہناں دے گون اینہاں ای لوکاں دے ذکر نال بھرے
 ہوندے نیں۔ کدھرے تے گون والی کڑی نوں اپنی ماں دے لے لے
 والی یلا آدندے نیں تے کدھرے شاہوکار باپ تے ادہا باغ دسدا
 اے۔ کدی سبھناں دا سردار بھرتے ادہی کالی زلفاں والی بھالی
 ادہ دے سامنے آن کھوندی اے۔ ایس طرح ادہنوں اپنا پیرو ” راجہ “

تے ماں "رائی" دسدی اے۔ بھرا بھانویں کس حالت وچ ہون
پر بھینٹاں نوں ادہ ہمیشہ "شیر سپاہی" ای نچ دے نہیں پتلی پتنگ بھابی
رج کے سوئی جا پدی اے مثلاً۔

تھال تھال تھال
ماں میری دے لے وال
پیو میرا ش ہو کار

یا

دودھ دلاواں
ڑوں پنچواواں
پنچو میرے بھائیو
شیر سپاہیو!

دیاہیاں دریاں کڑیاں دے تے اپنے نال ہندی درگ
گل ہندی اے۔ پر ایہہ چھوٹیاں بالڑیاں وی گھراں وچ جو
کچھ دیکھیاں نہیں ادہ دے توں اپنے ہون والے (خیالی) سوہریاں
بارے کوئی چنگی سوچ نہیں رکھیاں۔ سوہریاں دے گھر دیاں
"سنتیاں" تے "مصیبتاں" اوہناں نوں خیال ای خیال وچ آکے
تنگ کر دیاں نہیں تے ادہ لاشعوری وچ اپنے ان دیکھیاں تے
ان سہیڑیاں سوہریاں نال دل ای دل وچ دیر رکھ لیندیاں
نیں۔ ان دیکھیاں سوہریاں دے خلاف ایہہ جذبہ اوہناں دیاں
گونناں وچ وی ظاہر ہوندا اے۔ سساں ناناں بھڑیاں بندیاں
نیں۔ جیٹھ توں مذا بولیا جاندا اے۔ ننان وہیا دی نہیں بخشیا
جاندا۔ پر سوہرا ایہناں نوں چنگا لگ دا۔

راہ وچ پلوہڑی
سس میری کوڑھی

سوہرا میرا مٹھا
جلا لپور ڈٹھا

یا —

پینگھاں پائیاں اچیاں
نشان میریاں چچیاں
ننان وھیا کانا
اوہدی ہستی جاننا

بعض ویٹے جاتی دے بڑے نازک تے بیچویں مسلیاں دا
ذکر دی آجاندا اے تے تھال پاندیاں کڑیاں اوہناں نوں اک
گل وچ حل کر کے اگاں کل جانیاں نیں۔ مثلاً مرد تے عورت
دے دچکار کماں کاجاں دی ونڈا ایدوں دھ فطرت دے مطابق
ہر رکیہ ہو سکدی اے

چھوٹے نوں لگا کنڈا
منڈے کھیڈن لگی ونڈا
کڑیاں گون گاوندیاں
مرد کر دے لیکھا لیکھا
رناں گھر دے ونڈیاں

یعنی جس طرح منڈے گھروں باہر لگی ونڈا کھیڈ کے تے
کڑیاں گھراں وچ رہ کے گون گونیاں نیں، ایسے طرح اگے چل
کے دی مرد تے عورت دے دچکار کماں کاجاں دی ونڈا ایہو
انداز رہندا اے۔ مرد گھروں باہر کاروبار وچ رُجھ جاندے نیں
تے زنانیاں گھر گریہتی سنبھال لیندیاں نیں۔

غرض تھالاں دے گیتاں وچ سانوں اوہ سمجھ کلاں لہجہ جانیاں نیں جنہاں
داویر و بالال دے کچے ذہن کر سکدے نیں بالال دے اینہاں گیتاں وچ سانوں
اوہ سارے اجزاء مل جاندے نیں جنہاں اگے چل کے پنجابی لوک

گیتاں نوں اک خاص رنگ ، تے مزاج دینا اے ۔ یعنی ۔ پیکے
 گھردا پیار تے سوہرے گھرناں نفرت ۔ پیار تے کرو دھ دے ایہہ
 کدی نہ مل سکےن ولے جذبے سانوں اپنیاں لوک گیتاں دتھ اکثر
 ملدے نہیں ۔

۲۳۔ ماں میری دے لمے وال

تھال ، تھال ، تھال
 ماں میری دے لمے وال
 پیو میرا شاہو کار
 شاہو کار نے باغ لویا
 اندروں پانی رڑھدا آیا
 رڑھ رڑھ پانییاں
 سُرمے دانیاں یا
 سُرمے پاواں ،
 بھل پاواں
 پاواں پھل گلاب دا
 بھابی میری زُلفاں والی
 دیر میرا سردار
 آل مال
 ہو یا بی بی
 پہلا تھال

۲۴۔ راہ وِچ پوہڑی

راہ وِچ پوہڑی
 سس سیری کورھی
 سوہرا میرا مٹھا
 جلال پور ڈٹھا
 جلال پور دیاں سرگیاں آتیاں
 نند کڑی نہ آئی
 نند کڑی دا گنا بھجیا
 ہنگ جوین لائی
 توں نہ لائی میں نہ لائی
 لاگیا قصائی
 تیرے پکیاں دانائی
 تیرے سوہریاں دانائی
 تینوں اہے وی خبر نہ آئی
 آل مال
 ہو یا بی بی
 دو جا تھاں

۲۵۔ میں بیٹھی موڑھا ڈاہ کے

پسیلاں پورلاں پا کے
میں بیٹھی موڑھا ڈاہ کے
دیر آیا نہا کے
میں روٹی دتی پا کے
دیر کھانی آتے کھا
نہیں تے نوکری تے جا
آل مال
ہویا بی بی
تیجا تھال

۲۶۔ باغیاں وچ پیپہا بولے

تھال ، تھال ، تھال
میں گئی ماں دے نال
ماں پکائیاں روٹیاں
پیو پکائی دال
میں کھادی مزے دے نال

باری وچ بہنی آں
چھتے چھتے دُئی آں
میل دالے کپڑے

صبُون نال دھونی آں
 صبُون گیا اڈ پٹ
 آئی بھابو موتی چنیے
 موتیاں دا بار پروداں
 بار میرا پلے اچلے
 باغاں وچ پیپیا بولے
 بول پیپیا !
 باب تیری سالی
 رتے چیرے والی
 رتنا چیرا اتم گیا
 دریاؤں پانی رسم گیا
 کالے کوترے
 رکتھے ڈیرا لائیا اسی
 نہ تیرا نہ میرا
 فرنگی والا ڈیرا
 آل مال
 سو یا بھیناں
 چوتھا تھا

۲۷۔ نشاناں میریاں چچیاں

پنکھل پاتیاں اچھیاں
 نشاناں میریاں چچیاں
 نشان دھیا کاٹا

اوہدی ہٹی جانا
 کورے کچے وہیں جمانا
 وچ رُگ ملائی دا
 جے توں میرا سکا دیور
 چک گھنڈ بھر جاتی دا
 چھلا لے لے ، چھاپ لے لے
 ایہو گھنڈ لہائی دا
 آل مال ہو یا کڑیو پنجواں تھال

۲۸۔ ماں ماں گت کر

ماں ماں گت کر
 دھیے دھیے چپ کر
 ماں ماں دیاہ کر
 دھیے دھیے راہ کر
 ماں ماں جسج آئی
 دھیے دھیے کتھے آئی
 آئی پیل دے بیٹھ
 نالے سوہنا نالے جیٹھ
 نالے ماں دا جوائی
 کھاندا لچی تے کڑا ہی
 لیندا لیف تے تلالی
 پنیدا دودھ تے ملائی
 بھیڑا عرس عرس باندا

سنوں شرم پیدا دؤندا
آل مال ہو یا بھیناں چھوواں تھال

۲۹۔ ست بھراتیاں کڑیاں

کوٹھے اُتے تانی
کھوہ دا مٹھا پانی
بابل میرا راجہ
امبری رانی
دوہ چوداں
دہی جمادان
دیراں دیاں دُور بلاواں
ویل کڈھاں
پھل کڈھاں
کڈھاں میں کسید ا
لہکاں دی میں ویل پاداں
رنگاں دا باغیچہ
ست بھراتیاں کڑیاں
آرے پارے جڑیاں
آل مال
ہو یا پورا تھال

۳۰۔ ویرا چھیتی چھیتی آ

وے رسا پور تیرا
وے دیس پور تیرا
توں بہور تنبہ تائیں
وے پشور تنبہ تائیں
اُتوں سٹاں گھس گھسٹے
لوکاں جھوپ جھوپ کھائے
ویرا چھیتی چھیتی آ
تیرے گھوڑیاں نوں گھاہ
وے وچھیریاں نوں گھاہ
ویرا چھیتی چھیتی آ

۳۱۔ چھٹی چھٹی چھٹیاں

چھٹی چھٹی چھٹیاں
کھکھڑیاں خربوزے کھاں
کھانڈی کھانڈی کابل جاں
اوتھوں لیاواں گوری گاں
گوری گاں گلابی وچھا
مارے سنگ تر اڈے سا
چھو لے نوں کنڈا
منڈے کھیڈن گلی ڈنڈا

کڑیاں گون گاوندیاں
 برد کر دے لیکھا سیکھا
 رنناں گھر دساوندیاں

۳۲۔ ویراں دیاں جوڑیاں

کوٹھے اُتے گنا
 ویر میرا لب
 بھاؤ میری پتلی
 چہرے نک پچھلی
 پچھلی تے میں نہاؤں گئیاں
 لندے پیل بیٹھ
 لندے پیل دے پیا
 پچھلی آگئی بیٹھ
 پچھلی دے دوٹے آتے
 میرا آیا بیٹھ
 بیٹھ دی میں روٹی پکاتی
 نال پکائیاں توکیاں
 اللہ میاں بھاگ لاتے
 ویراں دیاں جوڑیاں
 بھراواں دیاں جوڑیاں

۳۲۔ ویرا ہو لے ہو لے آ

دُودھ دلاواں
 رُوں پنجاواں
 پنخو میرے بھائیو
 شیر سیاہید
 کوئی کتے لکڑیاں
 کوئی کتے گھاہ
 میرے ویر داویاہ
 ویرا ہو لے ہو لے آ
 تینوں لگے ٹھنڈی ہوا

۳۳۔ اُجے وی کردی یوں یوں

تن تیر
 باغاں دے وچ کھیڈن ویر
 اک نے ماریا کچھ کے تیر
 ادھر میرا سکا ویر
 سکے ویر دی دھی مایا
 روندی روندی ڈولے پانی
 روپہ دے کے چپ کرائی
 اُجے وی کردی یوں یوں

۳۵۔ بھوئیں پٹا کا ماریا

کوٹھے اُتے گیسند
مر گئی میم
نہ دیا نہ ساڑیا
بھوئیں پٹا کا ماریا

کوٹھے اُتے آگ
دیر میرا چہراغ
بھن لیا دے لکڑیاں
کھوہ لیا دے ساگی

بھنا دے بھا بوجوں

نوں نوں نوں
بھنا دے بھا بوجوں
میں چباں تے توں سوں
فی بھتیجے ہوں نوں
کھی لائے ہوں نوں

۳۷۔ جیوے راجہ پیو

اٹھ اٹھنگن
 باراں پینگن
 کدو پن توریاں
 کھٹ لیاواں بوریاں
 بوری بوری گھیو
 جیوے راجہ پیو
 پیو پیو پیو
 جیوے کالی گتی
 کالی گتی دے کتورے
 میرے بستے تھال پورے
 میرا اک وی نہ گھٹ
 میرے ہو گئے پورے سٹھ

۳۸۔ کھلا کھلا

کھلا کھلا
 گھر میرا کھلا
 کیہڑے ویلے جاواں گی
 روٹیاں پکاواں گی
 ویراں نوں کھواواں گی

تینوں بتالا

کنجیاں والا

پشاور

کنجی پشور

لے گئے چور

گھر والے ہور

دورے لائیاں

تین کڑاہیاں

تین تندور

لاڈ سیو روٹیاں

کھاں دیراں دیاں ووہٹیاں

پک دی کافی

جیوے سکتی نانی

نانی جی جیتے رہو

ٹھنڈا پانی پیتے رہو

پی کر دعا دو

ڈھو ڈھو ڈھو

بھابی منڈا جمن

جم کے کھڈانا

پڑھنے پانا

پڑھ گھراں دل آنا

ایلا - ایلا -
گھڑی دایمیلہ
میسے جانہ
کھنڈ کھیل کھانا
کھا گھراں دل آنا

میتا سہ ، پیتا سہ
تھکی چورا سہ ،
مٹی چورا سہ
(دنا مکمل)

ککلی

ککلی پنجاب دیاں عورتاں واسب توں مقبول ناچ اے، جیہدے اندر بالماں کڑیاں توں لے کے جوان عورتاں تک سبھناں لئی اکو جیہی رنگینی تے دلکشی اے۔ گھروا دیہڑا ہودے یا گلی محلے دا چوک، ذرا موسم خوشگوار ہودے یا پھر چن دی چاننی ہودے، دلاں اندر فوراً اک امنگ اٹھدی اے، جذبات وچ لہلہ بج دی اے، دوپٹے سرائ توں سینیاں تے ڈھلک کے لکاں وچ بجھ دے نیں۔ چوڑا چوڑا ہتھان دیاں تینچیاں بن دیاں نیں۔ پتاں نال پب ملدے نیں تے اڈیاں زمین وچ گڈگھٹ دیاں نیں۔ جسم تن کے پچھاں لکھ جانڈے نیر تے گتاں مچھک کے زمین نال جا لگدیاں نیں۔ اک لمحے واسطے ہر چیز کھلو جاندی اے جیویں سارا حیاتی دانظام ای رُک گیا۔ مگر نہیں۔ ایہہ تے طوفان توں پہلوں دی خوشی اے۔ ہونٹاں تے نئی نئی مسکاں کھید رہی اے۔ اکھاں وچ شونئی اے تے جسم دی بوٹی بوٹی پھرک رہی اے۔ ہتھان دی قبینچی نوں جھٹکا پیندا اے تے دو جسم ہوا وچ لہرا جانڈے نیں۔ چار اڈیاں فنے اک کلتے اُتے دو بوجھل جوانیاں لہرا جانڈیاں نیں۔ کتنی کمزور اے ساڈی حیاتی دی بنیاد۔ اڈیاں دے کلتے اُتے دو جوانیاں بھنبھیری وانگوں بھنوں رہیاں نیں۔ باہر دل جھکے ہوئے جسم، لکناں نال بدھے ہوئے دوپٹے تے ہوا وچ لہرا جانڈیاں گتاں ہوئے ہوئے اپنا گھیرا کھلا کر دے نیں۔ دن سونٹے رنگاں دا اک مسلسل گھیرا تے اک نہ ٹٹن والا چکر بن جاندا اے۔ واقعی حیاتی دائرہ اک نقطہ

ہوندا اے پر جدوں اور پھیل دا اے تے گھیرا بن جاندا اے جیہدے اندر ادھر ہر شے نوں ولیٹ لیندا اے۔

جد چن دی چاننی تے موسم دی رنگینی دھان مچ بھلیاں بھر کے جساں لوں کھلی دا اک گھیرا بنا کے زندگی لوں حرکت وچ لے آندی اے تے دل دیاں تانگھاں خود بخود گیت بن کے زبان تے آجاندیاں نہیں تے جد پیراں وچ پازیاں دی جھنکار، چڑیاں دی چھٹک تے جسم دے ہلاریاں نال گیتاں دے بول دی نفا وچ کھر جاندے نہیں تے فیر جوں جوں گیتاں دے بولاں وچ تانگھاں، سدھراں تے جذبیاں دا زور آوندا اے، کھلی دے چکر تیز تر ہوندے جاندے نہیں تے چکراں دی تیزی دا دار و مدار اے گپن والیاں دے جذبات دی گرمی، اوہناں دے جساں دی مضبوطی تے اوہناں دی تیخی دی پکڑ دی سختی تے۔

فیر ہولی ہولی گیت مدھم پے جاندا اے تے چکراں دا زور دی ٹنڈا جاندا اے۔ دوپے فیر جا اڈیاں لوں چمڈے نہیں تے گتاں فیر جا لک لوں جیھا مار دیاں نہیں۔ تنے ہوتے جسم سدھ ہو جاندا اے تے زندگی فیر اپنے معمول تے آجاندی اے۔ کڑیاں گھڑے سہراں تے دھر کے گھرو گھری ٹر جاندیاں نہیں تے جن جھک جھک کے زمین دل دیکھدا اے کہ مٹنے ایتھے جنت داساں سی پر مٹن کج دی نہیں۔ اوہنوں زمین تے اڈیاں تے پتاں دی کھوج دے نشان دے علاوہ کچھ نہیں دسدا۔ واقعی حیاتی دی مڈھاک نقطہ اے، اوہا کھلا رہے انت اے پر انت فیر ایک نقطہ ای اے۔ پر ذرا ڈونگھیرا جیہڑا مسافر دے رُ جان توں تھوڑی دیر بعد تک دی کسے دے گذرن دا احساس دلانا رہندا۔

کھلی جدوں دی شروع ہوندی اے بالٹیاں ہون یا جواں عورتاں اوہدی ابتدا ہمیشہ یہناں بولاں توں شروع ہوندی اے

ککلی کلی دی

پگ میرے ویر دی

دوٹے میرے بھائی دا

(دور) فٹے منہ جوئی دا

ایہناں بوللاں وچ کوئی ڈونگھے مطلب لمبھا نضول اے کیونکہ
ایہناں بوللاں وچ محض ایک بھین۔ مے اپنے بھرا واسطے اپنی محبت نوں
سادہ لفظاں وچ بیان کر دتا اے تے اخیر تے جوئی نوں پھٹکار
محض ایس واسطے پتی کہ بد قسمتی نال یا اتفاقاً جوئی، بھائی دا ہم قافیہ
اے۔ یا ایہہ کے ایہہ کسے گھر جوئی دل اشارہ اے، جیہدے متعلق
مشہور اے کہ بھین دے گھر بھرا کتا۔ تے سوہریاں گھر جوئی کتا۔

فیر ایہناں بوللاں دے مئے خواہ کچھ ہون یا نہ ہون ککلی
بدول دی شروع ہوندى اے، ایہناں بوللاں توں شروع ہوندى اے
جھڑا محض اک اشارہ ہوندا اے کہ ککلی دی تال کیہ ہووے گی۔

ککلی دی جان ایہدے تال گاتے جان والے گاؤں نیں

جہناں وچ سچے تھماں دے مضمون آجانے نیں۔ ماں پو نال
عقیدت، بھین بھرا دی محبت، سس نوٹہ دے جھگڑے، دیور
بھرجائی دی چھیڑ چھاڑ۔ عرض ہر قسم دے جذباں دا اظہار ایہناں
گوٹناں وچ ملدا اے۔ کدی کدی ایس ناخ و رنگ ایسا گورٹھا
ہوندا اے کہ گڑبائیاں ایس قدر اُن جھک تے نڈر ہو جانیاں نیں کہ
وہ اپنی (خیالی) سس نوں تے خصوصاً، تے شرکے دے دوجیاں
رشتیاں نوں عموماً گاہاں کدھنوں دی باز نہیں آوندیاں۔ خاص کر کے
سس ادہناں دیاں گاہاں تے بددعاواں دا نشانہ بندی لاسے،
جیہدی نفسیاتی وجہ ایہہ دے کہ دیاہ دے بعد ہر گڑھی اپنے خوند تے
اپنا قبضہ پورا پورا دیکھنا چاہندی اے۔ اودھر ماں نوٹہ پتر
دونوں نوں اپنے اثر تھلے رکھنا چاہندی اے۔ ایہہ دو انتہاواں نیں

جنہاں دے دچکار اک شادی شدہ زندگی دنگے رہ جانہی اے۔
 مُنڈا ایہناں دونہاں انتہاداں دے دچکار اک توازن قائم کرن دج
 تاکام رہ جاندا اے۔ اوہ پاتے محض دن مرید بن کے ماں دیاں
 ساریاں پھیلیاں خدستاں نوں بھُل جاندا اے۔ پاپھریاں دے پیراں
 تھلے جنت لبھدا لبھدا اپنی زنانی دے بازِ حقوق دی پورے
 کرن قول عاجز ہو جاندا اے۔ نتیجہ دوہناں صورتوں دج نوہرہ
 سس دے دچکار اک ذہنی کھچا تانی دج ظاہر ہوندا اے، جیہڑا
 کدے کدے تے ددھ کے ہتھا پاتی تے گتم گتم ہون تک جا
 اڑتا اے۔

سس نے پھریاؤن گھوٹنا
 نوہرہ نے پھر لئی ڈوٹی

لو بھراؤ، ہن رطاتی ہوئی

لیکن فیروہی سانوں ایس حقیقت توں اکھاں نہیں سیٹیاں
 چاہی دیاں کہ اپنی ریتل دے جیہڑے کچھ ایس طرح ساڈے سامنے
 آوندے نیں اوہ شعر و شاعری دے بانی دی چھائی وچل چھن کے
 آوندے نیں تے حقیقت قول بڑی فور ہوندے نیں۔ ورنہ
 اجہیاں نوہناں بہت گھٹ ملن گیاں جیہڑیاں واقعی اپنی سس
 تے شریکے دے دوجیاں لوکاں دیاں موتاں منگن اوہناں دی موت
 نے کھڑ کھڑ ہن تے بٹھے چل کھان اگرچہ ایہدے باوجود ساڈے سامنے
 ایہو جیہی شرمناک رسم دی اے کہ بدسس مر جاتے تے نوہرہ اٹھا
 چوکا سانجھ لے یا جدوں اوہ سس سوہرے توں دکھری ہو جائے
 تے کڑی دے ماپے تے دوجے ساک سین اوہدی مہلکی نوں
 آون گے تے اوہدے واسطے نویں کپڑے تے بھانڈا بُندر لیاون گے
 کیونکہ اوہناں دی نفرو دج ہن کڑی دا اصل گھر وستے گا۔ فیروہی اک
 چیز ہے کہ اچھے گوٹن یا تے معصوم بچیاں گاوندیاں نیں یا فیر

کنواریاں گڑیاں جہان دے اچھے گوناں وچ حقیقی تجربے تے بندے
دی بجائے محض اپنے آلے دوالے والک تاثر ہوندا اے۔ جد اودہ
اپنے آلے دوالے، تے ہر گھر وچ فونہہ سس دے جھگڑے دیکھدیاں
نیں تے خود اپنے مستقبل دے متعلق ادھناں دے ذہن وچ
کوئی اچھی تصویر نہیں اُبھر دی تے اودہ اپنے ایہناں خیالاں تے
خوشیاں نوں گیتاں دے رُوپ وچ زبان تے لیاوندیاں نہیں تے دل
دی بھڑاس کڈھدیاں نہیں۔ تے فیر حدوں کوئی دیا ہی کڑی اپٹیاں
کنواریاں سہیلیاں وچ آکے بہندی اے تے اگرچہ اودہ خود تے نہیں
پر ادھیاں سہیلیاں ادھ دی سس دے متعلق بے تکلف ہو کے
ایہو جیہیاں گلاں کہہ جاندیاں نہیں۔

۳۹۔ ککلی غیر دی

ککلی کیسے دی
 پگ میرے دیدی
 دوپٹہ میرے بھائی دا
 نئے منہ جوائی دا

۴۰۔ شابانی بھنبھیرے

ہریاں ہریاں کنکاں تے
 اڈنی بھنبھیرے
 شابانی بھنبھیرے
 ماں دتا گڑا،
 پیو دتیاں روٹیاں
 کھانی بھنبھیرے
 شابانی بھنبھیرے

۴۱۔ سبانی میرا کھکھرا

ککلیے کھارے
 توں گنگا ج

گنگا پانی بٹھا
 توں پسندی جا
 ماں دتی دہائی ،
 وجہ اندی جا
 پیہ ویتا گھوڑا
 دوڑاندی جا
 گھوڑا کرے ٹھک ٹھک
 سمائی میرا گھگھرا
 میں کیہڑی بکلی ٹنگاں
 نی میں ایس کلی ٹنگاں
 نی میں اوس کلی ٹنگاں

عبدوں گون "سمائی میرا گھگھرا" تے اپڑ دا اے تے
 کڑیاں ککلی چھڑ کے اپنی اپنی سلواں لوں ہوا۔ وجہ اچھا لیاں
 نہیں تے فیر اک دوجی دا ہتھ پکڑ کے ککلی شروع کر دیندیاں
 نہیں تے دوجے ہتھ نال کسے فرضی "بکلی" ول اشارہ کر کے
 کہندیاں نہیں "میں ایس کلی ٹنگاں، نی میں اوس کلی ٹنگاں۔"

۴۲۔ ڈنڈا پر چھتی دا

ڈنڈا پر چھتی دا
اگے ڈولا میرا جاندا
پچھے سس تپتی دا

ڈنڈا دھریک دا
اگے ڈولا میرا جاندا
پچھے میرے جیٹھ دا

کوٹھے تے میں ہانڈی پکائی
دوچ پکایا کبوتر
اوتر جانا کھان آیا
مینوں آیا موتر

کوٹھے تے میں تانا لایا
دوچ پایا پتاسہ
اوتر جانا کھان آیا
مینوں آیا ہاسہ

۴۳۔ گڈی اشک بشک

بنے ترن میں سُئی بھئی

دُح پُرویا دھانکا
 س دی مُکائی گئی
 سوہرے دا سیاہا
 گڈی اشک بشک
 گڈی لاواں لشک

بنے بنے جانی آں
 بنے تے لسوڑا
 بنے میری بانہہ مردھی
 چھکے میرا چوڑا
 لہو ریا چوڑیاں ،
 تی پشوریا چوڑا
 گڈی اشک بشک
 گڈی لاواں لشک

۴۴۔ ککلی کولس دی

ککلی کولس دی
 لت بھجے س دی
 گوڑا بھجے جیٹھ دا
 جھیتاں دچوں دیکھدا
 موڑ سو بھٹانے
 موڑ کانیے
 سس وال چا پکائی

پھناں بھر کے یسائی
سکھیا کھیریا کائی
ہیٹھ ٹنگنے تھکائی
اندر باہر وڑ دی کھادے
بھٹی گل گڑے لادے
لوک سماں بُریاں دے
کلیجے لاہن چھریاں دے

۲۵۔ ایس گلی میں آواں جاواں

ایس گلی میں آداں جاواں
 ایس گلی لسوڈا
 درانی منگے مندیاں
 جٹھانی منگے چوڑا
 فی ایہہ لال چوڑا

۴۶- سید می سناونی

کال لائی لاؤنی
سسی دی سناؤنی
اچھی اچھی روداں گی
جگ توں سچی ہواں گی

۱۔ ایہ گیت تھاں دا گیت وی اے

رتا سارو لال گی۔
 مٹھے چول کھاں گی۔

۲۷۔ سمانوں لتھا مینہ

کوٹھے تے میں تانا لایا
 دتھ لگا شے مینہ
 جے کھو پانی پی گیا
 سمانوں لتھا مینہ

۲۸۔ ککلی پاون آتیاں

ککلی پاون آتیاں
 بادام کھاوَن آتیاں
 بادام دی گکلی مٹھی
 نیں دیر دی کڑی ڈٹھی
 مینوں آگئی بھوالی
 تھالی تھالی تھالی
 کنگراں والی

جو پانی آج تپتوں لنگھدا

ادہ نہ آوندا بھلے،

بیڑی داپوڑ، ترنجن دیاں کڑیاں

فیسر نہ بیٹھن رل کے

— (احمد راہی)

ترنجن

ترنجن کیہ اے ؟ ایہدی کوئی صحیح تعریف یا ترجمہ اج تیک
 نہیں ہو سکیا۔ ایہدا خیال بڑا من مومن ہے پر ایہدا دیوا کرنا
 بہت مشکل اے تے ایہدی تشریح ہو ردی اوکھی اے۔ لفظ ترنجن
 زبان تے آوندیاں ای ساڈے ذہن تے رھیاں یکدم موہکلیاں
 دیٹریاں تے لمیاں پساراں دل ٹر پیندا اے جتھے جتھے دی ٹھنڈی
 ٹھنڈی چاننی ہونے یا دیویاں دی نچی نچی لو، جتھے چرخیاں دی
 گھوکار ہووے تے دنگاں دی چھٹکار۔ جتھے نئے نئے جوان ہاں
 ہون تے لمیاں ہیکاں والے گون، تے سبحناں توں ودھ جتھے
 کڑیاں دا اکٹھ ہووے، شوقی ہووے، بے تکلفی ہووے تے بے فکری ہووے

چار دناں دی سانجھ سہیلیاں دی

اوڑک لے دھوڑے نیں عراں دے

جنا کھیڈ ہوندا اڑیو کھیڈ لیتے

چا لہ لیتے، گدھے، جھراں دے

پنجابی شاعری، تے خاص کر کے پنجابی لوک گیتاں بارے

کوئی گل بات "ترنجن" دے ذکر بناں مکمل نہیں ہو سکی۔ ترنجن

کدی پنجابی رہتل دا اک حصہ (SOCIAL VALUE) ای نہیں سی

ہوندی بلکہ ساڈی رہتل دی اک بنیادی ضرورت سمجھی جاندی سی

اتھوں اسی پنجابی زندگی دی اک علامت یا نشانی (SYMBOL) دی

آکھ سکے آں۔

پر تہن تے "آں ساتی ماندا ویاں قدح بیکست" والا معام

اے۔ پچھلے چند دھیاں توں ساڑے رسن سہن دے طور طریقے
 بڑی چھیتی نال بدل رہے نیں۔ صنعتی ترقی، تے خاص طور تے کپڑے
 دیاں ہلاں نے پنجابی دی پینڈو رہتل، خاص کر کے ترنجن واسارا رنگ
 رُوپ کھوہ لیا اے۔ پر جدوں حالی کپڑے دیاں ہلاں نہیں سن
 بنیاں تے مشینی ترکے نہیں سن چتے تے پنڈاں دوج ہر کسے نوں
 اپنی اپنی لوڑ دے مطابق آپے ای سوتر کتھا پیندا سی۔ کڑیاں
 چڑیاں آپے ای مل ملا کے کپاہ چنڈیاں سن تے ولیدیاں سن تے فیر
 آپے ای رول پنچ پنجا کے سوتر کت دیاں سن۔ ایس طرح
 اپنے کڑیاں واسطے وی کپاہ دی چٹائی توں لے کے سوتر کتن
 تک سارے کم زمانیاں نوں آپے ای کرنے پیندے سن۔ ایس واسطے
 دیئے تے لوڑ توں بہت پہلے سوچن تے تیاری کرن دی ضرورت
 ہوندی سی۔ جس کڑی یا زمانی دوج ایہناں ضرورتاں نوں پہلوں دیکھ
 لین دی عادت تے صلاحیت نہیں سی ہوندی اودے واسطے ایہہ
 اکھاں مشہور سی۔

جج آئی پتن، کچھی لگی کتن

یعنی ایس کڑی دی مت دیکھو کہ ایہدی جج بوہے۔ تے
 آکھوتی تے ایہہ فن اپنے داج دون دی تیاری کرن لگی اے۔
 پہلیاں دیلیاں دوج ایہناں گلاں توں ای عادت دے رہن
 سہن تے اودھی گھر گہتی دی پرکھ ہوندی سی۔ اوہناں دناں دوج
 کسے کڑی دا سوتر کتن ول دھیان اودھا اپنا داج دون تیار کرن
 دے برابر سمجھا جاندی سی۔ تے اودوں کڑیاں دا داج ہوندا کیہ سی ؟
 گنے چنے کپڑے، لیف تلائیاں، بھیس چادراں، سرہانے، ادھجارتے
 ہور چھوٹا موٹا سوڑی سامان۔ اگر ایہہ سبھ شتیاں تیار نہیں تے سمجھو
 کڑی دا داج دی تیار اے۔ ایناں چیزاں دے ہون یا نہ ہون
 یا فیر ایہناں چیزاں دے چنگے مندے ہون تے ای سوہریاں گھر کڑی

دی عزت یا بے عزتی دا دارو مدار ہوندا سی۔ جس کڑی دا
کتن دل دھیان ذرا گھٹ ہوندا سی اودے بارے سمجھ لینا جاندا
سی کہ ایہجے اپنا گھر کیہ وسانا اے تے اپنے خود دا دل کیویں
موہے گی۔ بلے شاہ ہوراں نے کسے اجیہی کڑی بارے کیا اے

کت لے نی کتا لے نی
ہُن تانی تند اُٹا لے نی
توں اپنا داج رنگا لے نی
توں تند ہوریں پردھان کڑے
کر کتن دل دھیان کڑے

شاہ حسین نے وی تھیں تھیں تے اجیہ خیالاں دا
اظہار کیا اے۔ مثلاً

اتن دے وق گوہڑے رُلے، ہتھ دج رہ گئی جی
سارے ورھے اک پھلی کٹی، کاگ مریدا جھٹی
سیجے آواں، کنت نہ بھاداں کاتی وگئی تلم اُٹھتی
کے حسین فقیر سائیں دا، سبھ دُنیا جاندی دھتی

ٹھیک اے ہُن اوہ دن نہیں رہے۔ کپڑے دیاں پلاں نے
ساڈیاں کڑیاں توں اوہ بوجھ کاتی ہولا کر چھڈیا اے۔ پرفیر وی
مالی دی سوتر ساڈی پینڈو زندگی دی اک وڈی لوڑا اے۔ ایس
واسطے آج وی کڑیاں چڑیاں تے زنانیاں سوتر کتن واسطے مل
بہندیاں نیں تے جدوں اوہ ویلن یا چرخ ڈاہ بہندیاں نیں
تے فیرات مُتہ لکاندی پھر دی اے۔ ساری ساری رات توں
دیلدیاں تے سوتر کتدیاں لنگھ جاندی اے۔ دل وچ اکو تانگھ
ہوندی اے کہ میں کسے کولوں پچھے نہ رہ جاں۔ ادس ویلے دل
دج اکو جوش تے اکو دلولہ ہوندا اے۔ کچھ دل سدھراں تے

ارماناں نال بھرے پتے ہوندے نیں۔ کجھناں دیاں اکھیاں اپنوں
مستقبل دے خیالاں نال چمک رہیاں ہوندیاں نیں تے کسے
دے دل وچ خونڈنل سوہ لین دی حرص تے سبھ توں دودھ
کے سہیلیاں دا ساتھ ہوندا اے۔ بے تکلفی تے آزادی ہوندى
اے۔ تنہائی تے علیحدگی ہوندى اے تے فیریاں راتاں دی ڈویری
چھپ خواہ مخواہ دل دیاں تاراں تے ہتھ چامار دی اے۔ سوتر
دی ہر تند نال گل سو سول پاکے زبان تے آندى اے تے گون
بن کے فضا وچ کھل جاندى اے۔ ایہو ترنجن اے۔ دنیا دی کوئی
زبان ایہدا ترجمہ نہیں کر سکدی۔

ترنجن دی سبھ توں وڈی خاصیت ادب دے وچ حصہ
لین والیاں دا کسے اک جگہ تے کٹھیاں ہونا، چرنبہ کٹنا
تے گون گانا اے۔ انہاں گلاں دے بغیر ترنجن دا تصور
دی نہیں کیٹا جاسکدا۔ چرنے دا تے ترنجن دا آپس وچ
چولی تے دامن دا ساتھ اے۔ بلکہ دونوں اک دوجے واسطے
لازم تے ملزوم نیں۔ پنڈ دیاں کجھ کڑیاں تے لویاں لویاں
دوہٹیاں یا کجھ زنانیاں تے وڈیاں بڑھیاں کسے اک جگہ تے
اپنے اپنے چرنے، ویٹنے، اُوریاں تے اٹیرن لے کے بہہ
جانیاں نیں تے انج ترنجن شروع ہوندى اے۔ ایہدے
وچ حصہ لین والیاں دی تعداد تے کوئی پابندی نہیں ہوندى
تے نہ ای کسے عمر دی قید، ہاں اگر اکو عمر تے ہاں دیاں
کڑیاں یا زنانیاں مل بہن تے ترنجن دا رنگ ہور دا ہور ای
ہوندا اے۔ ایس طرح ترنجن وچ حصہ لین والیاں آپس وچ
زیادہ بے تکلف ہوندیاں نیں تے ادھناں دے جذباں دے
اظہار وچ زیادہ خلوص ہوندا اے۔

ترنجن واسطے کسے موسم، وقت تے کسے تھاں وی کوئی قید

نہیں۔ ہر سماں، ہر دیا تے ہر تھاں ترنجن واسطے مناسب اے۔
 ہاں ایہہ لگی ضرور اے کہ ترنجن واسطے کسے تھاں دا چناؤ
 موسم تے دن یارات دے ویلے دے مطابق کرنا پیندا اے
 سردیاں دیاں لیاں تے ٹھنڈیاں راتاں ترنجن واسطے سبھاں توں
 ودھ مناسب سمجھیاں جاندیاں نیں۔ اُنج ترنجن دن ویلے وی
 لگدی اے تے رات نوں دی۔ سردیاں دج دی تے گرمیاں
 دج دی۔ کمرے دے اندر وی تے ویہڑے دے دچکار
 دی۔ اگر ترنجن سردیاں نوں دن دے ویلے لگے تے دن چھوٹا
 ہون کر کے ایہہوں ”چڑی چڑوٹنگا“ دی کہیا جاندا اے۔ کوئی
 اچھا گھر مٹھیا جاندا اے جیہدا ویہڑا سوہکلا ہووے، دُھب کھل
 کے پیندی ہووے، سرداں دا گزر گھٹ ہووے۔ سویرے سویرے
 کماں کاجاں توں دھلیاں ہو کے پنڈ دیاں کڑیاں اپنے اپنے
 چرخے تے پچھی پٹنیاں چک اک جگہ تے آکھیاں ہوندیاں نیں۔
 تے فیر شام نیکر سوتر کتدیاں رہندیاں نیں۔ دپہر دا کھانا دی اوتھے
 ای پہنچ جاندا اے۔ موسم خشک ہووے تے پٹنیاں نوں دتر
 دے لیا جاندا اے۔ ذرا بدل ہو جان یا ہوا چلن لگ پے تے
 ویہڑا چھڑ کے کسے لے جیہے پیار وچ ڈیرا لالیندیاں نیں۔ ہنیرا
 ہو جاتے تاں مٹی دا دیوا یا بتی بال لیندیاں نیں پر شام پیندیاں
 اپنی اپنی سوتر دی پچھی کچھے مار کے گھراں ول ٹپیندیاں نیں۔
 گرمیاں دے دناں دج ترنجن لئی کوئی کھلی مگر چھاں وال
 جگہ لبتھی جاندی اے۔ اگر کدھرے چھاں نہ ملے تے کسے اچھے
 لے پیار وچ ڈیرا لایا جاندا اے جتھے روشنی دی ہووے
 تے ہوا دی۔

رات دا ترنجن ”بھورا“ اکھوٹا اے۔ ایہہوں ”جگاتا“ تے ”رات
 کٹنا“ دی کہیا جاندا اے۔ سورج ڈھلندیاں ای پنڈ دیاں کڑیاں

گھراں دے کمال کاجاں توں دیہلیاں ہو کے کسے اک گڑی دے
 گھر دے پسار دج آں اکٹھیاں ہونڈیاں نیں۔ چرنے ڈاہ کہ ترکے
 تند پینڈی اے۔ ترنجن شروع ہونڈی اے۔ چرنے دی پہلی گھکار
 نال ای جد ترکیوں پہلی تند کدھن لکیاں سبجی بانہ ہوادج ہلارا
 لینڈی اے تے دنگاں دی چھکار دلاں دج بلچل سچا دینڈی اے۔
 پسار دے دچکار اگٹھیں دج اک بلدی ہونڈی اے۔ دیوے
 یا بنی دی نئی نئی لو خیاں لال نوں کدھرے داکدھر پہنچا دینڈی اے۔
 دلاں دیاں سدھراں ہونٹھاں تے گون بن کے ظاہر ہونڈیاں نیں تے
 نضا دج کدھر جانڈیاں نیں۔ اک توں بعد دو جا گون۔ دوجے توں
 بعد تیجا فیر چوتھا دج دج گلاں وی ہونڈیاں جانڈیاں
 نیں۔ چھیڑ چھاڑ دی ہونڈی اے۔ ہٹھا مخول دی ہونڈی اے۔ پر کم
 نال نال ہونڈا رہندا اے۔ چرخہ چلدا رہندا اے تے رُوں دیاں پوٹیاں
 سوتر دیاں اٹیاں بن بن کے پیچھی دج کٹھیاں ہونڈیاں رہنڈیاں نیں۔
 نہ گون کدے نیں تے نہ کم۔ تھک ہار کے رات مک جانڈی
 اے۔ سویر پینڈیاں ای سبھناں دیاں پیکھیاں دیکھیاں جانڈیاں نیں۔
 چیسے سبھناں توں ودھیک سوتر کیتا ہووے اوہو ترنجن دی رانی
 اکھوانڈی اے۔

گرمیاں دیاں راتاں دی ترنجن دے کجھ ہور ای نرے ہونڈے
 نیں۔ کوئی موہکلا جیہا کوٹھا میٹھا جاندا اے۔ چرنے ڈاہے جانڈے
 نیں۔ اُنج تے اوتھے ہر دھر آپے ای چن تے آپے ای چاننی ہونڈی
 اے پر فیر دی اگر چتے دی چاننی ہووے تے کیا ای گل۔ گرمیاں
 دیاں راتاں دی ترنجن پنڈ دیاں گھبراں دیاں نینڈاں حسرام
 کر دینڈی اے۔

ترنجن دی اک خاص صفت ایہدے دج حصہ لین والیاں اندر
 ایہ جذبہ ہوندا اے کہ ہرے اگلے سال اوہنوں ایس ترنجن دج

بہن داموقع ملے یا نہ ملے۔ اگر موقع ملے دی تے پتر نہیں لہنا
 سکھیاں وچوں کون کون اگلے سال ایسے ہودے، کئی سوہرے
 ٹر جانیاں نہیں۔ کئی بال بچے دچ رُجھ جانیاں نہیں تے کئی مر
 کھپ جانیاں نہیں۔ پر ساریاں سیئیں کھیاں ہونیاں نہیں۔ دراصل
 ترنجن دیاں سکھیاں، پتن دا پانی تے بیڑی دے مسافر اکو
 جیہے ہونے نہیں۔

جو پانی آج پستوں لنگھا
 ادہ مڑ نہ آؤندا ^{بھلے}
 بیڑی دا پوڑتے ترنجن دیاں کڑیاں
 فیہ نہ بیٹھن رل کے
 (احمد راہی)

کسے اک ترنجن دیاں ساریاں سکھیاں کدی دی کسے دوجی ترنجن
 دچ رل کے نہیں بیٹھ سکیاں۔ آؤن والا نواں سال کئی سہلیاں
 واسطے دھوڑے دا پیغام لے کے آؤندا اے۔ ادہ دہاتیاں دھیاں
 جانیاں نہیں فیر ادہ کئی داری پکے آؤندیاں نہیں۔ ترنجن دچ دی
 بہندیاں نہیں۔ پر ہر وار کوئی نہ کوئی پرانی سہلی گھٹ ہوندی اے جیہدی
 جگہ تے لڑیں ٹیار نے لے لئی ہوندی اے۔ اک دوجی نوں فیر
 اک جگہ تے نہ رکھ سکے داعم۔ فیر نہ رل بیٹھن دی سک تے
 اک دوجی کولوں دچھڑ جان دا احساس ترنجن تے ہمیشہ ہمیشہ
 چھایا رہندا اے۔

ترنجن دے چند اصول تے چند پابندیاں ہونیاں نہیں،
 جنھاں دا ہر اک نوں خیال رکھنا پیندا اے۔ اک داری جے ترنجن
 بہر جاتے تے فیر کوئی کڑی اوس ویلے تک باہر نہیں جاسکدی
 جہد تک ترنجن اٹھ نہ جاتے۔ جیہڑی کڑی ”بھورا بھن“ جاتے

ادھنوں باتی دیاں کڑیاں رچ کے گاہلاں کڑھیاں نہیں۔ ایہہ فقرہ
تے علم سبیا جاندا اے۔

یکہڑی فی چھٹال بھورا بھسن گئی
ترنجن دچوں اٹھ کے ٹر جانا " بھورا بھنا سدا ترا اے
تے ادھنوں بڑا بھیرا سمجھیا جاندا اے۔

ترنجن دچ سبھے کڑیاں اک مقصد لے کے آدندیاں نیں۔
ادھناں دے سامنے اک منزل ہوندى اے۔ ادھ مقصد تے منزل
کیہ اے ؟ اپنے داج واسطے ودھتوں ددھتے ودھیا توں
ودھیا سوتر کٹنا۔ اپنے ایسے وچ یا کچھ پنہ پنچے اپنی سکھیاں
وچ ادھدی کوئی عزت ہوندى اے۔ سوہریاں دے من لگدی
اے تے خونہ نوں بھاندی اے۔

بقول بلیے شاہ

جدوں رُوں پنج لیا دیں گی
سیاں وچ پُونیاں پاویں گی
مٹر آپے ای پتی بھڑیں گی
فرج سارے جگ جہان کھڑے
کر کتن ول دھیان کھڑے

تے جد مقصد اپنا آچا ہووے، فیر آرام کتھے تے چین کتھے
پر ترنجن دا پیڑا بڑا ادکھاتے ایہدے منزل بڑی دراڑی ہوندى
اے۔ دن دن بھر کم کرنا تے رات رات بھر جاگن کوئی سوکھا
کم نہیں۔ کدے نہ کدے اکھ لگ ای جاندی اے۔ پر ترنجن دچ
سون تے کدھرے رہ گیا ہنگھلانا دی اک میہنا سمجھیا جاندا اے۔
ایہہ سمجھیا جاندا اے کہ جیہڑی ترنجن دچ ہنگھلان لگ پتی ادھ
زندگی دی اپنی نیوں کیہ سمجھے گی۔ ایسے واسطے تے کہیا جاندا اے

چرخ دی اوس تے ہستے
چہڑی ترنجن دتج اگھ

محبوب دے خیال توں دودھ کے کوئی خیال سوہنا نہیں ہوندا
تے ترنجن دتج محبوب دے تصور دتج رٹھ جانا اک صفت اے
لیکن اگر ڈھول سپاہی دا خیال اپنا حاوی ہو جاتے کہ کڑی کولوں
سو تر ای نہ کتیا جائے تے ایہہ اک بہت وڈا عیب بن جاتا اے۔
ایہو چہڑی کڑی دے بارے طنز کیتی جانی اے۔

یاری والی توں کتیا نہ جاتے
ونڈ دیو چھو پ کڑیلو۔

پر "ذکر یار" تے ہر اک دے دل دا چور ہوندا اے۔
ایس واسطے جے اک داری "قصہ محبوب" چل سکے تے فیروکیاں
تہیں رکھا۔ اچھے تنہائی اے، علیحدگی اے، تے فیروکمل بے تکلفی۔
پنڈ دے ہر گھرو بارے راداں دتیاں جاندیاں، ادھناں دے
سوہن تے کوہج، ادھناں دے لچ لنگ تے شرافت دے تذکرے
ہوندے نیں۔ جدوں راجھا جوگی بن کے ہیر دی کھوج دتج
رنگ پور اٹھدا اے، ادھ دی دھم ترنجن دتج کیوں چدی اے۔
ایہہ وارث شاہ دے لفظاں دتج ای چھے گی۔

کیوں دیکھے اوس ستارے فوں چہڑی دھم ترنجن جی جی
دیکھاں کیہڑے دیس دا ایہہ جوگی اس توں کوئی پاری رس گئی جی
مٹھی مٹھی ایہہ گل نہ کردا دلیر، میں تے سُن دیاں ای مری جی
تساں ایہہ جدو کنی گل کیتی، کھلی تل ای میں لڑ گئی جی
گتے ٹکے ران تے عقل ڈلی، مینوں ڈھو کلج پڑے جی جی
لیکن کن پڑا تے کے جیوندا اے گلاں سُن دیاں ای جند گئی جی جی

ترنجن دتج نہ کوئی دیکھن والا ہوندا اے تے نہ کوئی ٹوکھن

والا۔ بے سمجھی دی عمر ہندی اے تے بے خودی دا زمانہ،
 جنہوں کم دی فکر ہندی اسے، اوہ کم ول لگی رہندی اے۔
 پر بعض ناسمجھ کڑیاں ترنجن دے بے تکلف ماحول توں غلط
 فائدہ اٹھاندیاں نیں۔ اوہ گلاں کرن، بے پردیاں اڑان
 تے دوجیاں بارے راتے دین دوج کچھ زیادہ ای مونہ پھٹ
 ہو جاندیاں نیں۔ ایسے واسطے تے کہیا جاندا اے کہ ”مدے دا
 منڈا“ تے ”بھوسے دی کڑی“ اگر دگر جاوے تے مشکل نال ای
 سہو دے نیں۔ اچھیاں کڑیاں ترنجن دا اصل مقصد بھلا ہندیاں
 نیں۔ ادھناں نوں بھلا ترنجن کیہ راس آؤنی اے۔

توں جس دن جو بن متی سیں

توں نال ستیاں مے رتی سیں

ہو غافل گلیں وتی سیں

ایہہ بھورا تیںوں سار نہیں

ترنجن دی یاد اک عورت دی زندگی دا قیمتی سرمایہ ہندی
 اے۔ وقت دے نال نال اوہ ہر شے تے ہر گل بھل جاندی
 اے پر اگر کچھ نہیں بھلدی تے اوہ اپنے پیکے پنڈ دا ترنجن،
 ترنجن دیاں سکھیاں تے سکھیاں نال گاتے ہوئے گورن ہوندے
 نیں۔ اوہی زندگی دا سمجھ توں سوہنا وقت، اوہی شرم تے حیا،
 اوہا پیار، اوہی شوخی، اوہا انتظار دیاں گھڑیاں۔ غرض ادھا
 سمجھ کچھ ایہ ترنجن، ترنجن دے چرخے تے چرخے دے گیتاں دوج لے
 بھلا ایہ گلاں کوئی بھلن والیاں نیں۔ اوہی ترنجن چھٹ جاندی
 اے۔ اوہی سکھیاں دھچڑ جاندیاں نیں۔ ادھا رنگلا چرخہ کھس
 جاندا اے، پر ترنجن دوج گاتے ہوئے گون زندگی بھر ادھا ساتھ
 دندے نیں۔ ایہہ گیت ساری عمر ادھے حلقے دوج محفوظ مندی
 نیں۔ میں اکثر سٹھ ستر سال دیاں بڑھیاں زمانیاں توں کئی لے لے

گون پورے دے پورے سنے۔ چہڑے ادھناں کدی ترخن دج
 گائے سن تے ترہہ ۲، چالیہہ درھیاں بعد سارہیاں سن ترخن
 دے گون دراصل حیاتی دے ارماناں، چادان تے حسرتاں دے
 پڑچھایاں ہوندے نیں تے ترخن دج گزاری ہوتی زندگی دا
 اک بھر پور عکس۔

ترخن دے گون کیہ نیں؟ پنجابی عورت دے جیون دا اپنا
 ای پڑچھاواں! دراصل پنجابی عورت دا جیون اک لمی تے کدی نہ
 مک سکن والی اڈیک اے۔ ادھے سینے اندر ڈھول سپاہی
 دی یاد ہمیشہ اونیاں پاندی رہندی اے۔ روزی کمان دا لکڑ
 مرد نون گھراں تول دور کتھے دا کتھے لے جاندا اے۔ اوہ
 دتاں اپنے ماں پیو، بھین بھراواں تے اپنے بال بچڑیاں تول
 دور رہندا اے۔ گھر دج مرث زنانی ای اجیہی ذات ہندی
 اے جنہوں ساری عمر کبے نہ کسے دی اڈیک رہندی اے۔
 چھوٹی عورت اوہ پیو تے بھراواں دی اڈیک دج کھٹھی رہندی
 اے۔ جوانی دج اپنے ڈھول سپاہی دیاں اڈیکاں اونوں دھڑیل
 دے بچ رانڈیاں نیں تے ماں بن کے بڈھاپے دج اوہ
 اپنے پتراں دا انتظار کردی اے۔ عورت دی زندگی اڈیک
 دی اک اجیہی لمی کہانی اے جیہدے دج ادھے اڈیوں،
 سدھان، ارمان تے اوہا پیار سانوں دم ترڈا نظر آوندا اے۔
 ایسے "اڈیک" نے ساڈے لوک گیتاں نون اک ازلی اداسی دا
 دھون (مؤنیہ) رنگ قما ہویا اے۔ اینہاں دج اکثر اسانوں اداسی،
 مایوسی تے محوی ما احساس ملدا اے۔ ایہو وجہ اے کہ اک عورت
 یا کڑی کدے تے اپنے پیو دے اپنے محللاں تے ماڈیاں دا ذکر
 کردی اے تے کدی راج بیٹھی امبڑی داتقہ چھڑدی اے۔
 کدھرے اپنے شیر سپاہی ویرنوں یاد کر کے تڑپ اٹھدی اے۔

تے کُری چن دیاں چانیاں راتاں دتج اودہ اپنے ڈھول سپاہی
داوراگ کر دی اے۔

ترنجن دے گیت عام گیتاں نالوں کجھ دکرے ہوندے
نیں۔ لیکن صرت اپنے کوکرا اتھے دھچوڑے دیاں ہواں دی
نیں تے دسل دیاں پیار بھریاں گھڑیاں دی نے نال ای ایہناں
لوک گیتاں دتج سالتوں زندگی دے احساس توں بھر پور
اجیہ مزاجیہ تے طتریہ گونن دی ملے نیں، جنہاں دتج ہاسمٹل
چھیر چھاڑ تے بعض دیے پکڑ بازی ہوندی اے۔ ترنجن دے
ایہہ گون ساڈے لوک گیتاں دتج اک بہت وڈی کمی نوں
پورا کر دے نیں۔

لیکن بنیادی طور تے ترنجن دے گون "حزینہ"

(Passimastic) ای ہوندے نیں۔ دیاہ توں پہلاں یا دیاہ
توں بچھوں اک عورت نوں اپنے ماہی کول بہن
پارہن دا بہت گھٹ موقع ملدا اے۔ اوہدے دل دیاں سدھراں
دل دتج ای رہندیاں نیں۔ ماہی ری یاد ہر وقت اوہنوں گلوکڑی
پاندی رہندی اے۔ پر دنیا دے رسم و رواج تے زندگی دیاں
مجبوریاں اوہدے چاداں تے سدھراں دا گلا گھٹ دیندیاں نیں۔
ایہہ نت نیاں یاداں تے ایہہ نت دیاں اڑکیاں اوہدے اندر پیا
تے نفرت دے عجیب جیسے جذبات نوں جنم دیندیاں نیں۔ دن
دیے (بعض ویلے خیالی) سس دے طعنے مہنے، تناناں دی
ٹوکا ٹوکی، تے دوجیاں جیاں دیاں جھڑکاں تے سختیاں تے اپنے
بھین بھراواں دی یاد اوہنوں ساہ نہیں لیندی تے رات
بھر تے دھچوڑے دی گھٹ بن کے آوندی اے تے ماہی
دی یاد کٹارا دا گلوں چمھدی اے۔ دل دا غم ہنھو بن کے اکھیاں
رواندا اے یا فیر گیت بن کے ہونٹاں تے ترنوتا اے۔

ایس دیہڑے دتھ چرخہ سوہندا۔ پانی آں بہتے پھیرے
 اپنے پیانوں یاد کر لہساں۔ چرخے دے ہر پھیرے
 اوہنوں اپنے باہی کولوں ہمیشہ شکایت رہندی اے کہ ادہ
 دولت دی لوبھ دتھ پردیساں دے دھکے کھاڈا پھرا اے۔
 حالانکہ ادہ باہی دی دولت دی نہیں باہی دے پیار دی
 بھگتی اے۔

دے لال دماں دیا لوبھیا، پردیس نہ جاییں
 میں کتاں گی بہتا، تڑن بہہ کے کھائیں

ادہنوں کس کولوں دی ایہ شکایت کہ ادہنے محض لگے
 کان واسطے پتر نون پردیس گھل چھڑیا سوہا دہ بولے بولے
 لفظاں دتھ کس نون ایہ دی دس دیندی اے کہ جوان عورت
 دا اپنے مخمند کولوں چوکھا چر دور رہا بڑا دکھاتے بعض دیہے
 گھائے وندہ ہوندا اے۔

گل میرے گانی۔ میری بھری جوانی
 سے پت پردیس نون ٹوریا ای
 بل داندڑے چنگے تے نوکر مندے
 سے پت پردیس نون ٹوریا ای

یا

یار دچھڑے بڑا دچھڑا
 دجے کلجے کافی

اے آج کل ایہدا الٹ اے، ہر زمانی اپنے بندے نون
 سعودی عرب، دہلی، کریت وغیرہ گھنن تے میلی ہوئی اے۔

پرس نے اک زمانہ دیکھیا ہوندا اے۔ ادہنوں پترے
 کہ خالی گلاں نال ڈوڑھ نہیں بھرے جانڈے۔ تھکاکاں نالی پکوڑے
 نہیں تلی دے۔ زندگی دے پنڈے بڑے اٹکے نیں۔ ایس
 واسطے ادہ پترنوں پردیس گھٹن تے مجبور ہونڈی اے۔ منڈا
 دی شہروں یا ملکوں باہر سزا بلیا ای جانڈا اے۔ ایس واسطے
 گھر دے کسے جٹے دی وڈی تول وڈی تکلیف داسن کے
 دی ادہ گھروں منہ نہیں کر دا۔ پر "جٹاں" دی معمولی تکلیف
 داسن کے ای ادہ بھیا آوندا اے۔ (دیکھو! "میرے رونڈے
 دا بھیا دہاں" یا "دیکھ چلتا رن راجس بُدھ لیا بُلا" قسم دے
 گون) زنانی نوں پترے لے کہ "گھر والے" دے گھروں مڑ جان بد
 سوہرے ادہ دے نال کیہ سلوک کر دے گے۔ (دیکھو! سوئی تول نہ
 مار، "گلاں کریندیاں نیں" یا "ٹھٹھے دی چادر اُتے سیلٹی
 رنگ ماہیا" قسم دے گون) ایسے واسطے ادہ گھر والے دے تے
 منتاں پانڈی اے کہ اگر ادہنے پردیس جانا ای اے تے ادہ اہنوں
 دی نال ای لے جاوے (دیکھو! "جڑاں ہتھ ماہی مینوں لے چل
 نال" یا "سانوں کڈھ بیج" قسم دے گون) تے اگر ادہنے کھیاں
 ای جانا اے تے ادہ آپ سوہریاں دے گھر بہن دی بجائے یکیاں
 دل رہنا پسند کرے گی۔ (دیکھو! "کاہنوں تے پھتیاں فی کوٹھڑیاں"
 یا "ہر پے ہر پے ڈوکے فی پھل دے دے" قسم دے گون)
 پر خونہ دی یاد خواہ ادہ پیکے رہوے یا سوہرے ادہ دے ساہ
 دیاں ہواڑاں وچ دی اپنے ماہی دی ہواڑا آندی اے۔ چرے
 دی ہر تہ تے گیتاں دے ہر بول نال ادہا ای ذکر ہوندا اے

مینہ دی آیا، ہیری دی آئی
 میں باہر کھوٹی بھج گئی آں
 باہر گیا ماہی آیا ناہیں

نت دیاں اڈیاں لگ رہیاں

یا —
کالے بدل آگتے بجلی دے اشکارے
میرے نین نت اڈیک مچ درسن ہو پے دھار

بھرتے دھوڑے دتھ عورت دے جذبات کیہ ہونڈے
نیں، ادھناں دی عکاسی اینہاں گوناں دتھ بڑی خوبصورتی نال
کیتی گئی اے۔
نہا دن لگی دا کھر گیا میرا مٹی دا باوا

یا — دھولا دُور گیا، روندی چھوڑ گیا

یا — سبتھے سہیلیاں سوہرے گئیاں کس نوں مال شاواں

یا — جا آکھیں میرے دُصول نوں، میں نت پئی اوئیاں پاداں

یا — ساجن گئے پرکس کوئی پورے نہ چین
— وغیرہ وغیرہ

پر ایہہ روٹے دھوٹے تے صرف او دوں ہونڈے میں، جدوں
”دُصول جانی“ پر دیس ہووے۔ پر جدوں دُصول کون ہووے تے
نیرغم کا بھدا۔ دکھ کتھوں دا۔ تے اڈیک کیہندی؟ ماہی کول اے
دل دے چاہتے پوکھے ہونڈے نہیں۔ انگ انگ پیا نچلا اے۔
اکھیاں دتھ خوشیاں دے دُورے پتے نچدے نہیں، دکھیاں دچل
ہاسے پتے پھڈے نہیں۔ تے ہونٹھاں تے گون ای گون۔ اینہاں

گوناں وقح امید ہندی اے ، سدھراں ہوندیاں نہیں خوشیاں
ہوندیاں نہیں تے فرائشاں ہوندیاں نہیں۔

میرے گوریاں ہتھاں دی ہندی

پتی ترے پایا کہندی

بجلی دا چوڑا چڑھا دے دے

ساڈی اک داری ریجھ لہا دے دے

بجلی دا چوڑا چڑھا دے دے

ماہی داہر بل بٹھا ، ادھی ہر شے پیاری تے اودا ہر کم
اچرج دسا اے۔ ماہی دیاں دتیاں مغولی چوڑیاں دی ادھنوں
شیشے دا دیوا نظر آوندانیں ، ادھناں دی چک چن دی چاننی
تے ادھناں دی چھنکار موسیقی دا ساز جا پدا اے
ویشی پتلی تے دنگاں لال

دنگاں ٹھوکریاں

چپوں شیشے دا دیوے نوکا

چانن دتا بالی

دنگاں ٹھوکریاں

کدی کدائیں چھوٹیاں سوٹیاں غلط فہمیاں دی پیدا ہو جانیاں
نیں لگے شکوے وی ہوندے نہیں۔ پر جلدی امی دل دی ہوا
نکل جاندی۔ اے تے فیر اوہو پیار دیاں گلاں ہوندیاں نہیں
تے سکھ دیاں گھڑیاں۔

جد میں آئی تے ہتھیں میرے چوڑیاں فی مائے

دے لے لے داتے راتیں گلاں گھڑیاں فی مائے

پر ایتھے دی مرد دی روایتی برتری تے وڈ پنا قائم
رہندا اے۔ ایتھے وی مرسن داکم جتنے دے سپرد تے منان
دا کم زنانی دے ذمے ہوندا اے۔

کیہناں گلاں داتینوں وٹ وے
میرے بان دیا بیلیا،

یا — سوگناہ مینوں رب بخشے سپاہیا دے
اک بخشیش گاتوں، یس تیری محرم ہاں۔

یا — میں آپ مناداں نی
چھوٹے نندے تیرا جویر

کدی کدی گھر والے دی ”لاپرداہی“ سوہریاں دیاں
سختیاں، جھڑکاں تے طعنے جھننے، سوہریاں دے خلاف نفرت
حقارت تے ٹھٹھہ مخول دی صورت وچ ظاہر ہوندا اے
تیری ماں نے پکائیاں تورییاں
اساں سنگیاں تے ناساں مروڑیاں

یا — کڑی دا سوہرا آیا — ہو

منجی ڈاہ بہایا — ہو

بیٹھ رکھی انگیری — ہو

اُتے پھوک ماری — ہو

ادھی سڑگئی وارٹھی — ہو
وغیرہ

حدوں نوایاں دیاہیاں کڑیاں پیکے آوندیاں نیں تے اپنیاں

سکھیاں نال ترنجن وچ آن بیٹھیاں نیں۔ ایدھر اودھر دیاں
 گلاں توں پھسکڑ ہزاراں سوال پچھے جانڈے نیں۔ خوند کپھو جیہا
 سو؟ جٹھانیاں کتنے کو پانی وچ نیں؟ سوہرے کس طرح دے
 نیں؟ نشان ڈاڈیاں نیں کہ نہیں؟ دیور جیٹھ تے چگے سو؟
 غرض معاملہ مال احوال توں ودھ کے سوہریاں دے چیاں
 وچ کپڑے پان تک پجدا اے۔ بھلا مان دیاں گڑیاں کولوں
 کوئی گل پچھی رہ سکدی اے۔ اودھ ذرا ذرا جتنی گل پچھ لیندیاں
 نیں۔ گلاں توں پچھے گون شروع ہوندے نیں۔ دل دیاں گلاں
 زبان تے آوندیاں نیں۔ اودھ گلاں جیہڑیاں اک کڑی اپنے خوند
 نال وی نہیں کر سکدی۔ جہناں لوں اودھ کھل کے اپنے ماں پیو
 دے اگے وی نہیں رکھ سکدی۔ ترنجن وچ بیٹھ کے اودھو
 گلاں اودھ بھٹ قح پھٹ پیندی اے۔ غصہ تے کرو دھ دا
 لاوا ابل پیندا اے۔ سوہریاں دے ہرجی لوں کھل کے گاہاں
 کڈھیاں جانڈیاں نیں۔ ادھناں وچ کپڑے پاتے جانڈے نیں۔
 جہناں گڑیاں دا حالی دیاہ نہیں ہو یا ہوندا۔ اودھ وی (خیالی)
 سوہریاں دے دوالے ہو جانڈیاں نیں۔ ایہناں گوناں وچ کس وچاری
 دی بہتی شامت آوندی اے۔ کدی کس لوں نوہر دے کھان
 پین تے دندلاں پیندیاں نیں۔ کدی پیڑ اٹھدی اے۔ کدی اودھ ناساں
 مروڑ دی اے تے کدی اودھ نوہر دا حسن پٹولا ویکھ کے سچ
 کے بھڑولا ہو جانڈی اے۔ کدی اودھ نشان دے دوالے ہو جانڈیاں
 نیں تے کدی ”ٹٹ مرنے“ دلید دے اکھ لاہنے جانڈے نیں۔ کدی
 سوہرے دی داڑھی لوں اک لائی جانڈی اے تے کدی جیٹھ لوں
 بکوا بنایا جاندا اے۔ کر دیاں کر دیاں اینیاں اگاں ودھ جانڈیاں
 نیں کہ اپنیاں خونداں نوی وی معاف نہیں کر دیاں۔ کدی اودھ ہی بھئی
 عمر، کدی اودھ سے کالے رنگ تے کدی اودھیاں بیٹھیاں عادتوں

بارے گون گونیاں نہیں۔

ہاتے ماں کالا۔

میں کالے نال منگی

میں سو من بھیل ونڈی۔

یا

کوئی دے دیو دھڑی، کوئی کوڈاں چار

ہاتے نی بھینو، کوئی لے کو ادھار

ایس بڈے نول میں دتچ دینی آں

یا

ماہی ہیرے نول گل نہ آوے

گلاں کریندا یتیں یتیں

ایسے گلے میں سٹر بل گتئی

غرض ترخن دتچ سانوں انا سارا آلا دوالا اپنی اصل

حالت دتچ نظر آوندا اے۔ ترخن اک جیوندے جاگدے معاشرے

دی اصل تصویر ہونڈی اے۔ اک اچھا معاشرہ جیہدے دتچ

پیار تے محبت دی اے تے کرو دتچ تے نفرت دی۔ جتھے

دوستی دی اے تے دشمنی، تے حسد دی۔ ایہدے کرداراں

دتچ جان اے۔ اوہناں دتچ اچھائیاں تے وڈیائیاں دی نہیں

تے کمزوریاں تے کمینگیاں وی نہیں۔ جیون داسارا رس سانوں

ترخن دتچ ل جاندا اے۔ ایہ تھے ہاساتے محول دی اے تے

رونا دھونا دی۔ سنجیدگی وی اے تے اٹھڑ پن دی۔ ترخن

صحیح معنیاں دتچ ساڈے آلے دوالے دی عکاسی کردی اے۔

ترنجن منہ وکھن والا اک اجہا شیشہ اے چہدے وقح ساڈے
 پیارے پنجاب دیاں ساریاں چکیاں نے منڈیاں گلاں کٹھیاں
 ہڈیاں نیں۔ پنجابی زبان دے لوک گیتاں دے سمجھ توں
 ودھیا تے سوہنے گون ساون ترنجن وقح ہڈے نیں۔

۱۔ ملن گیت

۴۹۔ ماہی دتیاں ونگاں

وینٹی پتی تے ونگاں لال
ونگاں ٹھوکیاں

جیویں شیشے دا دیوا لوکا کے
چانن دتا بال

ونگاں ٹھوکیاں
جے میں پیٹنگھاں جھوٹن لگی
ونگاں چھنکن نال

ونگاں ٹھوکیاں
جے میں رل کے گون لگی
ونگاں دیندیاں نال

ونگاں ٹھوکیاں
ایہہ ونگاں میرے ماہی دتیاں
رکھاں کیجے نال

ونگاں ٹھوکیاں

۵۰۔ میرے گوریاں ہتھال دی ہندی

میرے گوریاں ہتھال دی ہندی
پتی ترے پاپا کہندی
بجلی دا چوڑا

بجلی دا چوڑا چڑھا دے
ساڈی اک واری ریچھ لہا دے
ہتھ سوہنے تے گوریاں بانہواں
میں اک واری چوڑا پاواں
بن چوڑیوں میں نہیں رہندی
میرے گوریاں ہتھال دی ہندی
پتی ترے پاپا کہندی
ساڈی اک واری ریچھ لہا دے
بجلی دا چوڑا چڑھا دے
بچے کن تے بٹیاں بانہواں
ہو کے لین کوریاں ہاداں
میرا لٹھا نہ چاء اک واری
تیری سٹھا تے ملہڑ واری
پتی سکیاں دے ملنے سہندی
میرے گوریاں ہتھال دی ہندی
پتی ترے پاپا کہندی
ساڈی اک واری ریچھ لہا دے
بجلی دا چوڑا چڑھا دے

۵۱۔ دے لڑو آرتیں گلاں گوہریاں

کنگھا داہاں تاں دکھن میرے وال فی ماتے
 فی میں حالوں تے ہو گئی آں بے حال فی ماتے
 جد میں آئی تاں تھیں میری جوڑیاں فی ماتے
 دے لڑو آرتیں گلاں گوہریاں فی ماتے
 چہرے والا تاں آیا مینوں لین فی ماتے
 سوہنے لگدے نے مینوں اوہدے مین فی ماتے
 نیلی کھوڑی تے کاٹھی تے دار فی ماتے
 اُتے چڑھیا لگے تھا تیار فی ماتے

۵۲۔ اوہو ماہی سانوں چھل گیا

وہڑے تاں ساڈی ہری پھلا ہی
 موڑ گھوڑا پھانویں بہر جاویں
 چھانویں وی بہر گیا
 گلاں وی کر گیا
 اوہو ماہی سانوں چھل گیا

وہڑے تاں ساڈے گاداں دا جوڑا
 موڑ گھوڑا دودھ پی جاویں
 دودھ دی بی گیا
 گلاں وی شکر گیا

ادھر ماہی سانوں چھل گیا

وہڑے تان ساڈے اماں دا بوٹا
 مڑو گھوڑا امب کھا جاویں
 امب دی کھا گیا
 گلاں دی کر گیا

ادھر ماہی سانوں چھل گیا

۵۲۔ دے جا چھاپ نشانی

نال سہیلیاں چلی کھیت نوں توں مل بہند گلیاں
 کڑیاں تینوں کرن چھڑاں، یار مار دا ڈلیاں
 کل آئیں توں بوڑھے کھوہ تے گلاں کراں گی گھڑیاں
 میرے ہان دیاں سکھیاں، پیان اڈین کھلیاں
 گڑیاں تینوں کاہنوں اڈین، ایویں مار دی بھانی
 یار دھڑے بُرا دھچھڑا، دے جا چھاپ نشانی
 جانڈیا سبھاں توں، دے جا چھاپ نشانی

۵۳۔ میرے ہان دیا بیلیا

میرے ول ذرا کو تک دے، میرے ہان دیا بیلیا
 تک ذرا کو تک دے، میرے ہان دیا بیلیا
 کہناں گلاں دامنوں دے، میرے ہان دیا بیلیا

تیری خاطر چیرا رنگایا
 بھد کے سافوں دس وے، میرے ہان دیا بلیا
 تیری خاطر محل پویا
 لکئی دساں دڑ دٹ مے، میرے ہان دیا بلیا
 میرے دل ذرا کو تک وے میرے ہان دیا بلیا
 کینہاں گلاں داتینوں ٹوٹے میرے ہان دیا بلیا

۵۵۔ سُن ہوئی ٹیار

کھوہ پر گھڑا بھرنیدے نی گوریے
 پانی گھٹ پیا بھلا
 اپنا بھرایا نہ دیواں پسنگرا
 لچ پئی بھرنی بھلا
 لچ تیری نوں گھنگھرو نی گوریے
 ہتھ لایاں چھٹکار بھلا
 گھڑا تیرا بھن پھٹاں نی گوریے
 لچ کراں ٹوٹے چار بھلا
 گھڑا بھجے گھمیاں دا نینگرا،
 لچ دلی میرے دیر بھلا
 گھڑے دی ماری نہ مراں نینگرا،
 لچ مٹے مر جان بھلا

رتے پڑے بیٹھے نی امبرے
 سر پر گھڑا لوا بھلا

وڈے ویٹے دیے ٹورے نی جلتے
 آیوں شاماں پا بھلا
 اُچا لٹا گھرو نی مائے
 بیٹھائی جھگڑا پا بھلا
 تیرا کیہ لگدا ای میرے مائے
 دتا ای پنگڑا ڈ بھلا
 میرا لگے جواترا نی جاتے
 تیرا سر در بھلا
 بھریا چھاں دودھ نی جاتے
 جا کے خونہ منا بھلا

اُچی ماڑی ستیا دے سنگرا
 منہ پر پلا اٹھا بھلا
 تیرا لاہیا نہ لاہیاں تنگوریے
 کھوہی والا بولنا بھلا
 اودوں ساں ایانی ماہیہ
 ہُن ہوتی ٹیار بھلا

۵۶۔ ہُن ہوتی ٹیار

سٹرکے سٹرکے جاندے ٹیارے نی
 کڑیاں نہ چھٹکا بانیکے نارے نی
 کڑیاں تے میں لاہ چھٹاں سپاہیا دے

اچھے بول نہ بول بانکیارا ہیا دے
 کھوہ تے گھڑا بھریندے ٹیارے نی
 پانی گھٹ پیا بانکے نارے نی
 اپنا بھریا نہ دیوال سپاہیا دے
 کج پئی، بھرنی، میں تیری محرم نہ
 گھڑا تیرا بھن چھڈاں ٹیارے نی
 کج کراں ٹوٹے چار، بانکے نارے نی
 گھڑا بھجے گھیا داں داسپاہیا دے
 جگسکے دی ڈور، میں تیری محرم نہ،

رتے پڑھے بیٹھے سن سس اڑیے
 سر پہ گھڑا لوانی بھولیے سس اڑیے
 کیڑے دیٹے دیے ٹوریے نی نوہر اڑیے
 آکیوں شاماں پائی بھولیے نوہر اڑیے
 اچا لٹا گھرو نی سن سس اڑیے
 بیٹھا جھگڑا، نی بھولیے سس اڑیے
 ادہ تال میرا پت لکے سن نوہر اڑیے
 تیرا لگ مانخند، بھولیے نوہر اڑیے
 بھر کٹورا دودھ داسن نوہر اڑیے
 جا کے خوند منا، نی بھولیے نوہر اڑیے

تیرا آندانہ پیواں مٹیارے نی
 کھوہے والی گل سنا بانکے نارے نی
 چھوٹی ہوئی توں چھڈ گیسوں سپاہیا دے
 ہن ہوئی ٹیار، میں تیری محرم ہاں

سوگناہ مینوں رب بختے سپاہیاں
اک بخشش گاتوں میں تیری محرم ہاں

۵۷۔ سانوں ہور بہتیریاں

نہتا موٹا باجرہ ماہی دے راتیں کون چوکیسی — ڈھولا
نہتا موٹا باجرہ گوریے، تیرا میں چوکیساں — ڈھولا
سوہامیرا خدہ ماہی دے، رنگ چٹا مٹیاں — ڈھولا
ڈھولا پر ڈکیسی سیونی، کید بن دا اے رُنیاں — ڈھولا
محلوں اتری ماہی دے چل پائے نون چلے — ڈھولا
گھڑا چکادیں ماہی دے، مہن ایتھوں ہلے — ڈھولا
گھڑا چکاندے ماہی نے، پھڑلتی ویسی — ڈھولا
چھڈ دے دینا ماہی دے ساڈی جات کمینی — ڈھولا
جتنی بناقی ماہی دے، کیوں ٹریوں راتیں — ڈھولا
لک میرا پتلا ماہی دے، تیری جوڑی پھاتی — ڈھولا
پچھن سہیلیاں ماہی دے، دیون کمین لاتی دا — ڈھولا
پہلوں اکھیاں لگدیاں ماہی دے، پھول مل جاتی دا — ڈھولا
وگدی سی راوی ماہی دے، دھچ پھل کیا ہی دا — ڈھولا
میں زجمدی ماہی دے، توں کتھوں دیا ہی دا — ڈھولا
وگدی سی راوی، دھچ سٹاں گنیریاں — ڈھولا
توں نہ ملدی گوریے، سانوں ہور بہتیریاں — ڈھولا

۵۸۔ میں آپ مناواں نی کہ چھوٹی نندے تیرا دیر

لے کتسوں آیا جیرہ
لے کتسوں آیا مروا
لے کتسوں آیا نی
چھوٹی نندے تیرا دیر

لہندیوں آیا جیرہ
پہاڑوں آیا مروا
چڑھدیوں آیا نی
کہ چھوٹی نندے تیرا دیر

کتھے پاواں مروا
میں کتھے پاواں جیرہ
لے کتھے پاواں نی
کہ چھوٹی نندے تیرا دیر

کوٹھی پاواں جیرہ
بٹھوہلی پاواں مروا
پلنگ ڈاہ بٹھاواں نی
کہ چھوٹی نندے تیرا دیر

لے ڈلھ گیب جیرہ
 لے ڈلھ گیب مروا
 لے رُس گیا تی
 کہ چھوٹی نندے تیرا دیر

میں چُک لیا جیرہ
 میں چُک لیا مروا
 میں آپ ننداں تی
 کہ چھوٹی نندے تیرا دیر

۵۹ گلیوں لنگھدا ماہی کوئی پا جا جھاتی

جستی بنائی ماہی دے، تے ٹریوں راتی — ڈھولا
 ٹریوں راتی ماہی، تیری ٹور سنجاتی — ڈھولا
 لک میرا پتلا ماہی دے، تیری چوڑی جھاتی — ڈھولا
 کچھ کتاباں ماہی دے، توں لکھنا نہیں راتیں — ڈھولا
 لکھنا تیں راتی ماہی دے، تیری تسلیم گواچی — ڈھولا
 قلم گواچی ماہی دے، کوئی اسٹاں سنجاتی — ڈھولا
 گلیوں لنگھدا ماہی دے، کوئی پا جا جھاتی — ڈھولا

۶۰۔ ہریے ہریے ڈوکے نی پھل دے دے

ہریے ہریے ڈوکے نی پھل دے دے
 آج میں جاناں پیسے نی پھل دے دے
 بابل ساڈے باغ لویا
 وچ چھپاتے مروا
 ماں مانن پھل پئی چگدی
 دیرتاں بٹوتا ہریا۔

ہریے ہریے ڈوکے نی پھل دے دے
 آج میں جاناں پیسے نی پھل دے دے
 دیرے میرے باغ لویا
 وچ چھپاتے مروا
 بھالو مانن پھل پئی چگدی
 گوگاتاں بٹوتا ہریا

ہریے ہریے ڈوکے نی پھل دے دے
 آج میں جاناں پیسے نی پھل دے دے
 ماہی میرے باغ لویا
 وچ چھپاتے مروا
 بندی مانن پھل پئی چگدی
 گودی تاں بٹوتا ہریا

ہریے ہریے ڈوکے نی پھل دے دے
 آج میں جاناں پیسے نی پھل دے دے

۶۱۔ پریتاں دی مینوں قدر بہتری

پریتاں دی مینوں قدر بہتری
 لا کے توڑ نبھاواں
 کدیل سون دیئے
 تینوں ہتھ تے چوگ چکاواں

۶۲۔ دے لال دماں دیا لو بھیا

جیٹھ دیاں دھپاں، چاں لپن بلائیں
 دے لال دماں دیا لو بھیا، پردیس نہ جائیں
 میں کتاں گی نہ بڑا، توں بہر کے کھائیں

۶۳۔ سوئی توں نہ مار ظالماں سوئی دے

سوئی دے، سوئی دے
 سوئی توں نہ مار، ظالماں سوئی دے
 سوئی دے سوئی دے ظالماں سوئی دے
 سوئی دے پنگھوڑے
 پے گئے پیار تیرے نال گھوڑے
 ظالماں سوئی دے

سوئی دے سوئی دے
 سوئی توں نہ مار
 میری ماں کسیدے مار
 ادھوں لیا وال سوئیاں چار
 ماراں تیرے متھے نال

ظالماں سوئی دے

سوئی دے، سوئی دے
 سوئی پتی پڑ چھتی
 کدی دے نہ پوری پتی

ظالماں سوئی دے

سوئی دے، سوئی دے
 سوئی میرے سر ہائے
 میری نڈ بھائے دانی
 میری کس دڈن نہ جانے

گھر وچ پے گئے آنے بانے

ظالماں سوئی دے

سوئی دے ، سوئی دے
میری سوئی نے سیتا چولا
میرا دیکھ کے حسن پٹولا
بیٹھا ہے میرے کول ڈھولا
تس تے ہو گئی سچ بھر ڈولا

ظالماں سوئی دے

سوئی دے ، سوئی دے
سوئی دھری میں بھگے
اندر سس ننان پے
اساں بھن کے کھادے سٹے

ظالماں سوئی دے

سوئی دے ، سوئی دے
سوئی گئی لاڑکانے
نہ گھر آما ، نہ گھر دانے
بال روئدے بھگے بھانے

ظالماں سوئی دے

سوئی تول نہ مار ظالماں سوئی دے

۶۴۔ ساتوں فیروپڑا پانی گیا

فی توں سن پتر دیے ماں
 اپنے پتر نوں سمجھا
 فی ساڈی دینی مردے کے مکر گیا
 ایہہ تے مکر گیا مکران
 ساڈی دکھتاں دے درج جان
 ساتوں پلا چھڈا کے نکل گیا
 میری نس دی دا پتک پیا
 میرا نرم کالجہ دھڑک پیا
 میری دنگ نوں ٹھوکر لاء فی گیا
 ساتوں فیروپڑا پانی گیا

○

۶۵۔ رانجھا اوسدا ناں

دیس ایس دا چندرا پانی، چندری جیہی ایہہ تھاں
 چھانویں بہہ کے کتن لگی، چونڈھی نے گیا کاں
 کانواں کانواں چونڈھی دے دے لے کے رب داناں
 چونڈھی تیری نہ دیواں ہیرے بے دیں ماہی داناں
 جیہڑا میرے دل دا مالی، رانجھا اوسدا ناں
 چونڈھی دے جا
 میں بلبل تے توں کاں

○

۶۶۔ گلّان کریندا یئیں یئیں

بھجی بھجی میں للاری دے جانی آں
 ماہی دا صافہ رنگنا نہ
 سانوں ماہی دی لوڑ کوئی
 اساں پیسے جانا اے
 جا کے مڑ نہ آنا اے
 سس چھڑ کے
 سدہرا منہ اٹیرے
 دلور اوترا اکھیاں مارے
 ماہی میرے نوں گل نہ آوے
 گلّان کریندا یئیں یئیں
 ایسے گلے میں سٹر بل گئی۔

دھوڑے دے گیت

۶۷۔ بے قدراں دے وس پتی

جُتی نار و وال دی سٹاریاں جڑت جڑی
 تاں میں جیواں گی سجال، جُتی ہو دکتے ایہو جیہی
 یا جُتی پانی نول چلیاں، میرے پیاں تے دھوڑ پتی
 جُتی میری دی آب گئی، میری جُتی دی آب گئی
 اُچی ماڑی لال دی جتھے دھٹھی آلال بنی
 ادتھے وگدی آوا، ٹھنڈی، ٹھنڈی، ٹھنڈی
 بوچھن میرا دکھنی تے کناری دانٹ نہیں
 ربا دیکھن والے نول چاوی نہیں، چاوی نہیں
 پھٹاں بھریا دودھ دا میں پلنگ دے پاس کھڑی
 ربا بے ہوشاں نول ہوش نہیں، ہوش نہیں
 ڈاھ پڑھا بہو سامنے، میرے پلنگ دے تھال ای نہیں
 گوریے نکال کرن داشوق ای نہیں، شوق ای نہیں
 جیویں آئے ٹرچلے، ساڈے آیاں واقدر نہیں
 ساڈے جانڈیاں دا صبر پتی، صبر پتی، صبر پتی
 سس لکھیاں چھٹیاں، فی میں پوری بیٹھ کھڑی
 اٹھ اٹھ بہہ کے رُنی آں میں راتیں نین بھری
 ہاتے ربا کیہ کھا سرائے،
 بے قدراں دے وس پتی

۶۸۔ جوڑاں ہتھ ماہی مینوں لے چل نال

لڑی دے پریتاں والی ٹڈی دی نہ
 رات دے دھچھوڑے والی ٹکدی دی نہ
 جدوں ماہی چلیا میں کھڑی ساں دہلیز تے
 موٹے موٹے ہتھوڑے ریشمی قمیض تے
 جدوں ماہی چلیا ہتھ لگی سی ٹھنڈی
 سس کولوں ڈردی ماہی کول نہ بہندی
 جدوں ماہی چلیا میں کھڑی ساں کھوہ تے
 موٹے موٹے ہتھوڑے گورے گورے نہرتے
 جدوں ماہی چلیا میرے آتھ سی دوال
 جوڑاں ہتھ ماہی مینوں لے چل نال

۶۹۔ سانوں کڈھ کیجے لا

جے توں چلیوں نوکری
 دے نیلے گھوڑے والیا
 سانوں بوجھے پار
 جتھے تان آدے راتوی
 دے نیلے گھوڑے والیا
 سانوں کڈھ کیجے لا

۷۰۔ میری سچی دی لے جائیں چھاپ

جے ٹر چلیوں نوکری، تیرے گھوڑے نوں پانی آں گھماہ
 جانڈے نوں جان نہ دیندیاں، میں تے روک کھنونی آں باہ
 جے ٹر چلیوں نوکری، میں چلتے پانی آں آگ
 نس نشاناں ڈاڈیاں، میں لوٹی آں دھوئیں جے سج
 جے ٹر چلیوں نوکری، میں کتن نوں پانی آں رُوں
 خیر ہووے اوس دیس دی، جتھے نت مسانہ توں
 جے ٹر چلیوں نوکری، میری سچی دی لے جائیں چھاپ
 جتھے تے پئے جاتے رات وے ساناں یاد کر ادگی آپ

۱۔ کاہنوں نے چھتیاں فی کوٹھڑیاں

کاہنوں نے چھتیاں فی کوٹھڑیاں دے کاہنوں رکھیا ای دیہڑا
 نوکراوے کاہنوں رکھیا ای دیہڑا
 دس نوں تیرے کوٹھڑیاں فی تیرے ترنجن نوں دیہڑا
 گوئیے فی تیرے ترنجن نوں دیہڑا
 آپ ٹر جائیں گا نوکری دے، پچھے رہی گا کیہڑا
 نوکراوے، پچھے رہی گا کیہڑا
 میں ٹر جاں گا نوکری فی، پچھے دیر جو میرا
 گوریے فی، پچھے دیر جو میرا
 دیر تے لگدا ای تیرا دے، ادہ کیہ لگدا ای میرا
 نوکراوے، ادہ کیہ لگدا ای میرا
 دیر تے لگدا ای میرا فی، چھوٹا دیر جو تیرا
 گوریے فی، چھوٹا دیر جو تیرا
 دیورتے ہوندے شریک دے، جھٹاپٹے گا میرا
 نوکراوے جھٹاپٹے گا میرا
 بوہے نوں ماراں گی جنڈراوے، پکے لا لاں گی ڈیرا
 نوکراوے، پکے لا لاں گی ڈیرا
 پکے تے دس نوں کواریاں فی، او تھے قدر کیہ تیرا
 گوریے فی، او تھے قدر کیہ تیرا
 ڈھوہاں گی دیراں دے بھڑے، میرا قدر دھیرا
 بھوہاں گی میں دج بھابیاں، میرا محکم چنگیرا
 کتاں گی میں دج سہیلیاں، قصہ چھڑاں گی تیرا
 نوکراوے، قصہ چھڑاں گی تیرا

۷۲۔ وے میرا پتلا ماہی

کچھ تان لانی آن ٹاہیاں پتاں والیاں
وے میرا پتلا ماہی
کچھ تان لادواں شہتوت وے بے سمجھے نوں سمجھ نہیں

باغیں تان لائیاں ٹاہیاں ، پتاں والیاں
وے میرا پتلا ماہی
بوہے تان لادواں شہتوت وے بے سمجھے نوں سمجھ نہیں

گھگھ گھ مٹیاں ٹاہیاں ، پتاں والیاں
وے میرا پتلا ماہی

۷۳۔ نہاؤن لگی دا کھر گیا میرا مٹی دا باوا

بھاتی وے راہے جانڈیا، وے پیلوں کھانڈیا، وے سیتھی دی گڈی
 جا کے آکھیں میرے ماہی نوں گوری روندی کیوی چھٹی
 روندڑی چھٹی تے کیہ ہويا، اوہا دل پر چاو
 میرا تاں چرخہ رانگلا، پچھے پٹھا بھراؤ
 بھاتی وے راہے جانڈیا، وے پیلوں کھانڈیا، وے سرالال دا چوڑا
 جا آکھیں میرے دھنول نوں، گوری ہنیا چوڑا
 چوڑا ہنیاں تاں کیہ ہويا، چوڑا ہنچ ہنڈھا۔
 لگی لگی میرے یار نی، چوڑے نوں لاچ نہ لاؤ
 تیرے جیہے لکھیں چھو کرے وے کنیں کوکے وے تینوں لیں آئی
 ہنس ہنس دیندے لوریاں وے تینوں ریں نہ آئی
 مٹی دا باوا نہانی آن جھگاپانی آن اُتے دینی آن کھیس
 نہ روٹی دیا باوا۔ تیرا پیو گیا پر دیس
 مٹی دا باوا نہیوں بولدا، تہیوں چالدا نہیوں دیندا ہنگھا
 نہاؤن لگی دا کھر گیا، میرا مٹی دا باوا

۷۴۔ ڈھولا مٹر گھر آ

راہیا جانڈیا وے
 پیلوں کھانڈیا وے
 آنکھیں ڈھولے نول جا
 داکھاں پکیاں وے
 اسال رکھیاں وے
 ڈھولا مٹر گھر آ -

راہیا راولا وے
 ماہی سا نولا وے
 ساڈا لتھانہ جا
 ابیس بوریپا
 ڈھولا دورگیت
 مینول تترپی نول تا
 روندی جھوڑگیوں
 بکھ موڑگیوں
 ساڈی پورے گی ہا

راہیا جانڈیا وے
 پیلوں کھانڈیا وے
 آنکھیں ڈھولے نول جا
 ڈھولا مٹر گھر آ

۷۵۔ چن کسے بہانے آ بھلا

کوٹھڑے پر کوٹھڑا تے کوٹھے اُتے کھیس بھلا
 اساں گنداٹیاں مینڈھیاں دے چن کسے بہانے آ بھلا
 کوٹھڑے پر کوٹھڑا، کوٹھے تے تندور بھلا
 گن گن لاواں روٹیاں، تے بھر بھر لاواں پُور بھلا
 کوٹھڑے پر کوٹھڑا تے ہیٹھ وگے دریا بھلا
 اساں کراتیاں مینڈھیاں دے چن کسے بہانے آ بھلا

۷۶۔ کس نوں حال سُناواں

پپلا دے میرے پکے پنڈ دیا
 تیریاں ٹھنڈیاں چھاواں
 ڈھاب تیری دا گندھلا پانی
 اُتوں بُور ہٹاواں
 سجھے سہیلیاں سوہرے گیتاں
 کس نوں حال سُناواں
 چٹھیاں بزرنگ بھیج دا
 کیڑی چھاوٹی لوا لیا ناواں

۷۷۔ جا آکھیں میرے ڈھول نوں

پُنج تیری دے کالیا کاناں، سونے نال مڑھاواں
 جا آکھیں میرے ڈھول نوں، نت میں اونیاں پاواں
 جبر لیاوے کاناں
 تینوں تھوڑی چوڑی پاواں

۷۸۔ میں چٹھیاں کدھروں پاواں

جھانٹاں جھانٹاں جھانٹاں
 جُختی تیری مَخل دی، میں پیراں دج دی پاواں
 ٹاہلی اُتے بول طوطیا، تیرے رنگ دی تھیں سواں
 پُت میرے سدھرے دا، لگی لام لوالیا ناٹاں
 جاندا ہویا دس نہ گیا۔ میں چٹھیاں کدھروں پاواں
 کو تلاں بولدیاں
 کتے بول دے چندریا کاناں

۹۔ کپہدے ہتھ بھجیاں سنیہوڑے

کپہدے ہتھ بھجیاں سنیہوڑے
کپہدے ہتھ دساں حال
کانواں دے ہتھ سنیہوڑے
کبوتران نوں دساں حال

کوٹھے اُتے میں کھڑی
میری کوئی نہ گلدی واہ
کانواں دیاں آیاں کھیاں
کبوتران نوں بھل گئے راہ

۱۰۔ اڈیں اڈیں وے کالیا کانواں

اڈیں اڈیں وے کالیا کانواں
لمی لائیں اڈاری
جا آکھیں میرے ماہی نوں،
گوری منوں کیوں دساری،
دل دا ٹھوٹا میں کاغذ بناواں
انگلیاں کٹ کافی
اکھاں دا کجلا سیبا بی بناواں
تے بھجواں دا پانی آں پانی

۸۱۔ ٹھوکر لگی مناں دے نال

وے میں پانی بھرینے آں سجا
ٹٹ گیا بوری۔ گجرا
ٹھوکر لگی مناں دے نال
ہو ملے دی کیڈی مہاج
ہو سوہنے دی کیڈی مہاج

وے میں پانی بھرینے آں چھک دا
میرا ڈھول سا فرینت دا
دوتیاں نے دتیاں چنگاں بال
ٹھوکر لگی مناں دے نال

اچے پیل تے ہریاں گولیاں
وے میں دل دے بول پتی بولیاں
لگیاں مچتاں نوں آکے پال
ٹھوکر لگی مناں دے نال

اچے پیل تے ہریاں گولیاں
حال سن جاتیں کھڑا کھڑتا
جھٹ دن نہیں گنا میرے لال
ٹھوکر لگی مناں دے نال

اُچے کوٹھے تے بو لے بکرا
 لے لے منی تے ہوسوں دکھرا
 تے ایہو تیرا خرا، وے لال
 ہو مہے دی کیڈی مہاج
 ہو سوہنے دی کیڈی مہاج

۸۲۔ نوکر مندے، ہل ہاندے چنگے

اُتے پھلکاری، میں رندی کواری
 ستے پُت پردیس نول ٹوریا ای
 اُتے دوپٹہ، من ہو گیا کھٹا
 ستے پُت پردیس نول ٹوریا ای
 گل میرے گانی، میری بھری جوانی
 ستے پُت پردیس نول ٹوریا ای
 ہل ہاندے چنگے، تے نوکر مندے
 ستے پُت پردیس نول ٹوریا ای

۸۳۔ میرے روندے دا بھیا رومال^۲

داری فی بابل جی نوں میں آکھیا
 میرے تے گھر دج کھوہا لاء تے تانہیوں میں جیونی آں
 میری بائی نے بھرن سہیلیاں
 میرا مل نہادے گاشام، تے تانہیوں میں جیونی آں
 داری دے توں چھتے میں مینڈھیاں
 اسی چھلکے واردار، تے تانہیوں میں جیونی آں
 داری دے توں گھوڑا میں پاگلی
 اسی چلتے ہونساں دی چال، تے تانہیوں میں جیونی آں
 داری دے لکھ لکھ چٹھیاں میں بھجیاں
 گھر دیر ہو یا جوان، تساں گھر آڈناں
 لہور دے ڈولے میں بھجیاں
 توں دلیر دا کرے کاج، نازدنی میرے
 داری دے لکھ لکھ چٹھیاں میں بھجیاں
 گھر بھین ہوئی آ جوان، تساں گھر آڈناں
 دماں دی بوری میں بھجیاں
 توں نندے دا کرے کاج، نازدنی میرے
 داری دے لکھ لکھ چٹھیاں میں بھجیاں
 گھر نار ہوئی آ بیہار، تساں گھر آڈناں
 دفتر دے دج مینوں ملی اے چٹھی
 تے میرے روندے دا بھیا رومال، نازدنی میرے
 ہاتے چوڑے پیڑے دلیہ دا

علا دیکھو تھلے "دیکھ چلترن دا جس بدھ لیا بلا"

۸۴۔ باہر گیا ماہی آیا ناہیں

چٹاں دے راتاں چاٹیاں لگھ گئیاں
 ستیاں رُل مل پئیگیاں جھوٹن
 میں پہلے ہمارے ڈگ پئی آں
 مینہ وی آیا، ہنیری وی آئی
 میں باہر کھلوتی دھج گئی آں
 باہر گیا ماہی آیا ناہیں
 نت دیاں اڈیکاں لگ رہیاں

۸۵۔ ساجن گئے پردیس کوئی چین نہ پوے

ساجن گئے پردیس کوئی چین نہ پوے
 اچ مارے اسیں ہو گئے چنگے تے تڑنیں
 کالیا کالوال بول دے، جا ماہی دے دیس
 خیر لیا دیں ماہی دی، کر جو گن دا بھیس
 آنا ساڈا جھڑ کیا، بنے بولیا کاگ
 تڑکے چڑیاں جاگیاں، سو گئے ساڈے عباگ
 کالے بدل آ گئے، بجلی دے لشکار
 میرے بہن نت اڈیکے ج، ورھن موہے دھار
 کدھر باداں چٹھیاں، دس نہ گئے مقام
 درد کیجے اٹھیا، ہوندا نہیں آرام،

مزاحیم

۸۶۔ ایس بڈھے نوں میں بچ دینی آں

مٹی دا بار پتھیندیے ماتے میریے
 مڑ مڑ دینی آں واج۔ بڈھا ور دیندیے
 مٹی دا ہار ڈنگ پیا۔ ماتے میریے
 بڈھا آگیا ہیٹھ۔ بڈھا ور دیندیے
 بڈھا تاں لے کے ٹپٹی، ماتے میریے
 ہوکا دیاں بازار فی، بڈھا ور دیندیے
 کوئی دے دیو د مڑی۔ کوئی کوڑاں چا
 ہاتے تی بھینو۔ کوئی لے لو اڈھار
 ایس بڈھے نوں ویچ دینی آں

پند تے ناپند

ہاتے ماں کالا
میں کالے نال سنگی
میں سٹوا من بھیل دھڑی

ہاتے ماں کالا
کالا اندر وڑیا
میرا ڈنگو دچھا ڈریا

ہاتے ماں کالا
کالے سیج دھھائی
اُتے سٹوا من بھیل پائی

ہاتے ماں گورا
میں گورے نال سنگی
میں سٹوا من شکر دھڑی

ہاتے ماں گورا
گورا اندر وڑیا
تے لٹ لٹ دیوا بلیا

ہاتے ماں گورا
گورے سیج دھھائی
اُتے گوری لیٹن آئی

۸۸۔ نہ دہیں ماں کجرا نوالے

نہ دہیں ماں کجرا نوالے
کجرا نوالے دے منڈے کالے
میں رنج کے سو سنی آں

نہ دہیں ماں سے امبر سر
امبر سر دے بھڑے گھر
میں کدے نہ ادھے کھلوتی آں

○

۸۹۔ مالک میرا کالا کلوٹا

پہلی دار میں آتی مٹلا دے
پاکے سنہری بانا
مالک میرا کال کلوٹا
اکھوں بیگا کانا
کھوٹے کرم ہو گئے میرے
دیکھو رت دا بھٹا
ایتھے نہیں رہن
میں پیکے مڑ جانا

○

۹۰۔ بھڑوے ہو یا ماہی باہرل آیا

آٹا میرا گھٹیا پاسی ، رال پی سی گھوٹی
 اک بال کے تو اسی رکھا، پنن والی سی رٹی
 بھڑوے ہو یا ماہی باہرل آیا، لکے ماری سٹی
 جاندو وگڑ گیا عقل ہو گئی سوتی

۹۱۔ سار جانی داکہ جانیں

داہڑی چاڑ کے بہ گیا تیکے
 کنگ تھ گیا جھوٹا
 جے میں کہندی جھوٹا سڑ لیا
 منہ کرتی سندا موٹا
 سار جانی دی کیکہ جانے
 چک چک آویں سوٹا
 میرے اتنے دا
 گھس گیا سنہری گوتا

۹۲۔ باراں درھیاں دی کھٹی رتن نے گوانی

باہریں درھیں دھولا کھٹ گھرا آیا
باراں درھیاں دی کھٹی چھوڑھیلے لیا

پہلے تے دھیلے دا میں آٹا منگاواں،
کچھ تیرے پھلکے، رہندا فقیراں نوں پاواں
دو بجے تاں دھیلے دے میں چھوٹے منگاواں
کچھ تیرے گھوڑے، رہندے بھٹ بھٹاواں
تجھے تے دھیلے دا میں تیل منگاواں
کچھ تیرے پتیاں، باقی دلیوے یاداں
جو تھے تے دھیلے دا میں پان منگاواں
کچھ توں چتیں باقی سیان ورتاواں
پنجویں تے دھیلے دا میں رہیں منگاواں
کچھ تیری تھالی، رہندا اسی بناواں

آجانی بہہ جا آپاں کرے گلاں
اک دھیلے دا مینوں پیا بھلیکھا

کوٹھے تے چڑھ کے ڈھول بادلوے دُبائی
باراں تاں دھیاں دی کھٹی رتن نے گوانی

۹۳۔ اک رتائں جھوڑ دے ہون بُڈھے

کوٹھے تے چڑھیاں دوہنیاں
ادھناں اتے لال پھلکاریاں
اک رتائں جھوڑ دے ہون بُڈھے
اک مٹور کھاں منوں دساریاں

۹۴۔ نہ ہون رتائں نہ پین پواڑے

دند چڑھا کے چڑھی آں چبارے
دیکھاں چار چوہیرے، جانی نظر نہ آوے
ساڈا مبر نہ نیچے لوں مارے
نہ دیندا پھٹیاں، نہ طلباں تارے
نوکر رکھ لے توں چھڑے تے کوارے
نہ ہون رتائں نہ پین پواڑے

۹۵۔ میں مامے دی دھی، میری پھپھی دیا پترا

آدڑ دیہڑے مکتی دیا ٹکھرا
 میں مامے دی دھی، میری پھپھی دیا پترا
 آدڑ دیہڑے میں بھڑولا پتی پانی آں
 دانہ ہے نہیں، پھٹکا ہے نہیں تینوں پتی پانی آں
 ہیٹھوں آتوں لبب کے پیتے کڑ جاتی آں
 چھتیں مہینیں پکیوں آواں
 تینوں پتی ہوا لوداں

○

۹۶۔ مارن پشتو ماتے نی سمجھ نہ جاناں

نیوں نہ لایتے ماتے نال پٹھاناں
 مارن پشتو ماتے نی سمجھ نہ جاناں
 سمجھن لگی تے چھڈ گئے ٹھکانا

○

۹۰۔ تیری ماں نے لالہ لئی نتھ وے

وے میں آتی ساں کپڑے دھو کے
اگوں ماہی تاں ملیا رو کے
کہ کس تینوں ماریا ای۔ وے منڈیا ہٹی شادا

تیری ماں نے چاہڑیا ساگ وے
اساں منگیا تے دتا جواب وے
کہ رکھی روٹی کھانی آں۔ وے منڈیا ہٹی شادا

تیری ماں نے ردھیاں گندلاں
اساں منگیاں تے پے گئیاں منڈلاں
کہ کنجی نہیں لگدی۔ وے منڈیا ہٹی شادا

تیری ماں دا ناں سکھدی آ
ساں روٹی تا دیندی ہی آ
کہ ڈھڈ پڑ پڑتی ہوندی۔ وے منڈیا ہٹی شادا

اساں ڈولی وچوں کڈھیا ہتھ وے
تیری ماں نے لالہ لئی نتھ وے
کہ ہوئی بے شگنی، وے منڈیا ہٹی شادا

اساں ڈولی وچوں کڈھیا پیر وے
تیرے سردی منگیاں خیر وے
کہ تھھاں بہتیریاں۔ وے منڈیا ہٹی شادا

۹۸ لٹھے دی چادر اُتے سلیٹی رنگ ماہیا

لٹھے دی چادر اُتے سلیٹی رنگ ماہیا
 بہہ جاکول، نالوں دی ہس کے نہ لنگھ ماہیا
 تیری ماں نے پکائی کھیر وے
 اساں منگیاں تے پے گئی پیڑ وے
 لٹھے دی چادر اُتے سلیٹی رنگ ماہیا
 بہہ جاکول، نالوں دی ہس کے نہ لنگھ ماہیا
 تیری ماں نے پکائیاں توریاں
 اساں منگیاں تے ناساں روڑیاں
 لٹھے دی چادر اُتے سلیٹی رنگ ماہیا
 بہہ جاکول، نالوں دی ہس کے نہ لنگھ ماہیا
 تیری ماں نے پکائیاں روٹیاں
 اساں منگیاں تے مار دی سوٹیاں
 لٹھے دی چادر اُتے سلیٹی رنگ ماہیا
 بہہ جاکول، نالوں دی ہس کے نہ لنگھ ماہیا
 تیرے کھڑے تے کالائیل وے
 سانوں آ پچھوڑے بل وے
 لٹھے دی چادر اُتے سلیٹی رنگ ماہیا
 بہہ جاکول، نالوں دی ہس کے نہ لنگھ ماہیا

۹۹۔ کیڑے شوق نوں پایا

کھڑکی اوپے سرمہ پاواں
 آتوں آگیا نایا،
 رو رو کڈھ سٹیا
 کیڑے شوق نوں پایا

۱۰۰۔ پانی کیکر بھراں

پانی کیکر بھراں
 ہریاں ہریاں ونگاں سلیٹی میری بانہ
 پانی کیکر بھراں
 بیج کیاں ونگاں، مردڑی میری بانہ
 پانی کیکر بھراں
 شہدا میرا چودھری، چودھرائی توں ڈراں
 پانی کیکر بھراں
 جیٹھ جعدار اوہدیاں فرجاں توں ڈراں
 پانی کیکر بھراں
 ہتھ اوہدے غلیل تے غلییاں توں ڈراں

۱.۱۔ آپ رُڑھدا جاندا، سانوں مارا کھیاں

دگدی سی راوی وچ رنگ کینے دھولیا
 چندی داپت کدے ہس کے نہیں بولیا
 دگدی سی راوی، وچ نہاون کوریاں
 کنیں بندے ستو، اکھاں نوٹے ماریاں
 دگدی سی راوی، وچ رُڑھدیاں پکھیاں
 آپ رُڑھدا جاندا، سانوں مارے کھیاں
 دگدی سی راوی وچ گھگھیاں دا جڑا
 اک گھگھی اڈی، لماں پے گیا وچھوڑا

۱.۲۔ کیوں ہوتی ایں دلگیر کڑے

ککھ ہیٹھ کھوتیے، کیوں ہوتی ایں دلگیر کڑے
 کیکن بولاں ناہی وے، کتاں توں میں پچی آں
 کانٹے گھڑاواں، تیرے کتیں پاواں
 سچ دچھاواں، گھٹ گل لاواں
 ہن کیوں جانی ایں نس کڑے
 کوٹھا کیوں جانی ایں ٹپ کڑے
 نظر ماہی دل رکھ کر کڑے
 نین تیرے نہیں تیر کڑے
 کیوں ہوتی ایں دلگیر کڑے

۱۰۲۔ دیکھ چلتے رن دا جس بدھ لیا بلا

راہیا راہے راہ جانڈیا دسین سنیہوڑا جا
 اکھیں میرے دھول نول، مال موئی گھر آ
 مال موئی، کیہ ہویا، وہڑے دی گئی بلا،
 میم دی کیتی نوکری، میں چھڈ کے نہیں سکدا

راہیا راہے راہ جانڈیا، دسین سنیہوڑا جا
 اکھیں دھول سپاہی نول پیو ہویا گھر آ
 پیو ہویا کیہ دگرٹیا، تھرے دی گئی بلا
 صاحب دی کیتی نوکری، میں چھڈ کے نہیں سکدا

راہیا دے راہے جانڈیا۔ دسین سنیہوڑا جا
 اکھیں میرے دھول نول نار موئی گھر آ
 نار موئی سن میں مویا، میرے دل دا کیا ساہ
 کتھے تاں پگڑی سٹ دیاں، کتھے تاں ماراں ڈھا
 رکتے تے ٹنگ پگڑی، بیٹھ پلنگ تے آ
 نار تیری گھر جیونڈی وے بہرے دل پرچا
 دیکھ چلتے رن دا جس بدھ لیا بلا
 گوری میم دی نوکری، پل وچ دتی چھڑا

۱۔ دیکھو ایہہ گیت "میرے روندے دا بھیا رومال"

۱۰۴۔ چھڑے دکھت نوں پھڑے

چھڑے چھڑے نہ آکھو لوگو
 چھڑے دکھت نوں پھڑے
 ادھیں راتیں پیہن لگے
 پنج سیر چھوٹے دے
 چھان چھون کے گھن لگے
 آٹا یس نہ پھڑے
 اک بالن دا دل نہ آوے
 دھولا جھاٹا سڑے
 آد بھراڈ ایہو کھا لے
 بہو اساں تھوں مرے ؟
 باجھ تیویاں دیکھیں رہا
 چھڑے مرے کہ مرے

۱۰۵۔ ننگا رکھدی لونگ والا پاسا

پت سے
 جڈھ کو لول گھنڈ کدھ دی
 ننگا رکھدی لونگ والا پاسا

۱۰۴۔ کڑتی ویل دی اے

کڑتی ویل دی اے
کیہڑے شوق نال پاواں
میں کھلے نال سنگی،
میں نوں من مہبل ونڈی،

کڑتی ویل دی اے
میں شوق نال پاواں
میں گورے نال سنگی
میں نوں من شکر ونڈی

کڑتی ویل دی اے
کیہڑے شوق نال پاواں
کالا اندر وڑیا،
تے مال ڈنگ وڑیا

کڑتی ویل دی اے
میں شوق نال پاواں
گورا اندر وڑیا
تے لٹ لٹ دیوا بیا

کڑتی ویل دی اے
 میں شوق نال پاواں
 گورے سیج دھانی
 تے گوری تینن نہ آتی

۱۰۷. سوہرے دی شامت

کڑنی داسا ہورا آیا ہو
 منجی ڈاہ بھایا ہو
 ہیٹھاں رکھی انگلیاری ہو
 اُتے پھوک ماری ہو
 ادھی سڑگئی داڑھی ہو

۱۰۸۔ اک لپ سُرے دی

سُرے دکن آیا کہ اک لپ سُرے دی
شاداکہ اک لپ سُرے دی

ہورناں لتا پیسے دھیلے
سس نے ٹکڑ بھنایا کہ اک لپ سُرے دی
ہورناں پٹھا گونڈے دھنڈے
سس نے چکی پہایا کہ اک لپ سُرے دی
ہورناں پایا شیشی بوتل
سس نے مٹ بھرایا کہ اک لپ سُرے دی
ہورناں پاتی اک سلاتی
سس نے لپ بھر چایا کہ اک لپ سُرے دی
شاداکہ اک لپ سُرے دی

۱۰۹۔ گھنڈ کڈھن دا اکھڑکا دینی آں

کوری کوری کونڈی وچ مرجاں رگڑاں
 ساہوڑے دی اکھاں وچ پادینی آں
 گھنڈ کڈھن دا اکھڑکا دینی آں

۱۱۰۔ ساہوڑا ساڈا ونج کرے

ساہوڑا ساڈا ونج کرے
 ٹڈیاں دی ہیرٹھیا
 اک ٹڈی مردی گنتی
 نول سودا گھٹا پایا
 ساہوڑا ساڈا ونج کرے
 شادا
 ساہوڑا ونج کرے

۱۔ ٹڈیاں دی تھاں، بلیاں، کھیاں، پسواں، وغیرہ
 دے لفظ رکھ کے ایس گون نول جینا مرضی ددھاندے بناؤ

چار لاه لیتے گدھے جھراں دے

لوک ناچ

چار دناں دی سانجھ سہیلیاں دی
 اوڑک لے وچھوڑے نیں عمراں دے
 جتنا کھینڈ ہوندا اے اڑیو کھینڈ لیتے
 چاء لاه لیتے گدھے جھراں دے

بھنگرا

بھنگرا اج وی پنجابی کچر دا نمائندہ ناچ ہے۔ ایہہ اوہناں
 بھلیاں دناں دی یاد اے جدوں پنجاب اُتے مغربی تہذیب
 پڑھانوں حالی نہیں سمجھیا تے نہ ای حالی سرمایہ داری نے جنم لے
 کے غلوں تے محبت دی آواز نوں مٹیاں دی گھن گرج تھلے دیا
 کے انسانی تعلقات نوں سونے چاندی وچ توڑنا شروع کیسا سی۔
 ایہہ ناچ اوس وقت دی نشانی اے جدوں پنجاب دی زمین سونا اگل
 دی سی تے ہالیاں دے بھٹاں تے ہر وقت لے لے ای ہاسے رہندے
 سن۔

بھنگرا کٹک دی فصل پک جاوَن دی خوشی وچ پایا جاندا اے۔
 جدوں کپیاں کٹکاں پلایاں وچ سونا دکھیر دیندیاں نیں تے کسان دا
 دل وی اُٹکاں تے ترنگاں تال بھر گھٹ دا اے تے اوہدا جی
 خود بخود پنجن نوں کردا اے۔ دساکھ دیاں کڑک دیاں دھپاں وچ
 اودا ناچ کٹ کٹ کے ڈھیر لا دیندا اے۔ اپنے چر وچ سورج
 وی ذرا نیواں ہو جاندا اے تے کسان دے کناں وچ شیخ دے
 ڈگے دی آواز پیندی اے۔ اوہدا ہتھ داتری تے تیز چلن
 لگ پیندا اے۔ ایہہ دساکھی دی آمد دا اعلان اے۔ ڈگے دی آواز
 اُتے اوہدی روح اُبالے تے اوہدے پیر اُچھالے تے مردے
 کھاندے نیں۔ لیکن ہتھ تیزی تال داتری تے جلدے رہندے
 نیں۔ آخر ہتھ وی آسے کوا سے پین لگ پیندے نیں۔ ہتھ
 پیر تے روح سب دھول دی تال تے حرکت وچ آجاندا اے

نیں تے اودہ پیراں نال زمین نوں پچھاں سٹ دا اے ، زمین
 زور نال اوہنوں ہوا وچ اچھا دی اے تے اودہ دے دونوں ہتھ
 ہوا وچ لہرا جاندے نیں ، اک ہتھ داتری تے دوجے ہتھ کنک
 دی ڈالی تے اودہ ڈھول دی تال تے پیلی وچ ای نچنا شروع
 کر دیندا اے ۔ تے خوشی نال چیک اُٹھدا اے ۔
 دُب کے دُگامار او شیخا
 دُنیا جھٹ دا میلہ ۔

تے اودا ایسے طراح نچدا نچدا بھنگڑے وچ جا بلدا اے ۔
 بھنگڑا ان ونڈے پنجاب دے شہراں گوجرانوالہ ، گجرات
 سرگودھا ، امرتسر ، ہوشیار پور ، گوداسپور تے سیالکوٹ دے ضلعیاں
 دا خاص ناچ اے ۔ امین آباد ، وزیر آباد ، گجرات تے ہور ناں تھاواں
 تے دساکھی دے میلے دی ساری رونق ای بھنگڑے دی وجہ توں
 ہوندی سی ۔

ایہدا طریقہ ایہہ ہوندا اے کہ پنڈول باہر اک کھلے پڑ وچ
 شیخ ڈھول تے دُگامار دا اے ۔ ڈھول دی آواز ہر پیلی ، ہر بنے ،
 ہر گھرتے ہر کن تک پہنچ جاندی اے ، تے نیچے ، بڈھے
 تے جوان سبھو امی ایہدے دل کچھے آوندے نیں ۔ پنڈ دے
 گھبرول کے ڈھولچی دے آسے دواں بھڑ بھڑ لیندے نیں
 تے ڈھول دی تال اوہناں دے انگ انگ وچ بجلیاں بھر
 دیندی اے ۔ ایسے چر وچ گھیرے وچوں اک گھبرو نکلا
 اے تے اپنا اک ہتھ ڈھول تے دوجا اپنے کن تے رکھ دالے ،
 شیخ دی جھٹ کوں چھڑی تے کھونٹی روک لیندا اے تے اودہ
 جوان آواز لگاتا اے ۔

پار جھناؤں پیا دسد ای بیلا

ڈھولچی ڈھول تے تن چوٹاں لاوندا اے
 گھبرو دوجا بول بولدا اے -
 دُوب کے ڈسکا مارا دیشخا
 تے شیخ ہو رتن چوٹاں لاند اے
 تے گھبرو آخری بول بولدا اے
 دُوب جھٹ دامیلا

آخری بول بولیاں ای جوان ہوا وچ اچھل پند اے تے
 اپنیاں دونوں ہاتھوں ہولے ہولے دیندا اے۔ ڈھولچی دے ہتھ ڈھول
 تے تیز تیز پین لگ پندے نیں تے پڑٹ جاند اے، موہڑے
 نال موہڑا کھین لگ پند اے۔ ہر آدمی دونوں ہاتھوں ہوا
 وچ ہلار ہلار کے تے ایک پیر زمین توں چک چک کے
 بچ دا اے تے باہو کڑا لے، اوہنوں کسے اصول، کسے قانون
 تے کسے بندش دی پرواہ نہیں ہوندی، بس اوہدے ہتھ پیر
 السیراں ہلن کہ اوہناں دے اگ اگ توں خوشی بھٹے، گرم لہو دی
 ہوا آدے، تے زندگی دا ثبوت ملے۔

پھیریکا یک ڈھولچی تال بدلدا اے۔ ایس اشارے تے
 سب چپ ہو جاندے نیں۔ تے پہلوں وانگراں اک گھبرو گھیرے
 دچوں نکل کے ڈھولچی دے سامنے آکھلتا اے۔ اک ہتھ کن
 تے دو جا ہتھ ڈھول تے دھر کے ہیک لاند اے تے
 ڈھولا شروع کردا اے تے فیر بھنگڑا شروع ہو جاند اے۔
 ایہ سلسلہ چلدا رہندا۔ گھبرو جوان دودھ دودھ کے ڈھولے
 گاؤندے نیں۔ مٹ مٹ کے اگاں دودھ دے نیں۔ جی کہ
 خود ڈھولچی دے ہتھ تھک جاندے نیں، اوہدے ہتھ ڈھول
 تے آسے گوا سے پینے شروع ہو جاندے نیں۔ گھبرو داں دے

پیر دی تھہر کن لگ پئیدے نیں تے سنگ بہہ جانڈے نیں۔
تے بھنگڑا پئیا بند ہو جاندا اے۔

بھنگڑے دِج ڈھولے گائے جانڈے نیں۔ ڈھولے
عام طور تے دو سطری ہوندے نیں۔ کدی تن سطری تے
دوہ وی ہوندے نیں۔ پر اینہاں دو یا تئیں سطراں دِج
کیہ کجھ نہیں کہیا جاندا۔ محبوب دی تعریف وی ہوندی اے
تے اوہی بے پرواہیاں تے بے وفائیاں دے شکوے
وی۔ انسانی زندگی دیاں مجبوریاں داوی ذکر ہوندا اے تے
حالاتِ محرومِ گار داوی رونا دیا جاندا اے۔ اپنے دیس دیاں
تعریفاں دی کیتیاں جانڈیاں نیں تے ایتھوں دیاں رسماں تے
ذاتِ پات دیاں بندشاں وی وی شکایت ہوندی اے۔ فرض
اینہاں دو سطراں دِج سانوں اپنے دیس تے اپنے معاشرے
دی پوری تصویر نظر آجانڈی اے۔ بعض ویلے ایہہ وی ہوندا
اے کہ گھبرو جوان اپنے پنڈ دیاں کڑیاں دا ذکر بڑے موچھے
لفضاں دِج کر دے نیں۔

سرگودھے دے کجھ علاقیاں وچ مصلیٰ لوک اک ناچ بچدے
نیں ایہہ ناں ”ہیمٹری“ اے۔ ایہدے دِج دو مُنڈے،
منڈا تے کرمی بندے نیں تے ڈھول و جانڈے، بچدے تے
گادندے گلیاں وچوں لنگھدے نیں تے دھکم دھکی یا منت سماجت
نال گھروں گھری آنا منگدے نیں تے شام پیاں رُل کے
کھا پی جانڈے نیں۔ بعض لوک ”ہیمٹری“ نول بھنگڑے دی اک
قسم سمجھ دے نیں۔ حالانکہ بھنگڑا ذاتِ پات دی وندتوں اچا
ہوندا اے

ڈھولے

پار جھناؤں پیاد سدا ای بیل
 ڈب کے ڈگ مارا دوشینا
 دُنیا جھٹ درمیل

۱۱۱ - دگدی اے اوی وچ دُرھدے نیں دیکھے
 مکے نیں ماپے جیڑے دھیاں نوں وچدے

۱۱۲ - کٹاں نوں بُندے اکھیں سُرے دیاں کیاں
 مار دیاں ڈنگ وانگ ایاساں سپاں

۱۱۳ - کٹاں نوں بُندے تے سر جھپتے نیں کالے
 دھیں کو دھوتے میرے مکھن دے پالے

۱۱۴ - مٹی چ دے جیڑے سجن قول نیں پالے
 تیرے باجھوں دے ڈھولا، ساٹوں کون سنجلے

۱۱۵ - چڑھیا اے جن تالے چڑھیاں نیں تاریاں
 کچھ ڈب گیتاں تے کچھ ڈبن تاریاں،

میرا پٹیا سُرہ لٹ بیا کتوا بریاں
 اوئے او نہاں کیمہ و سنا سوہرے شینا
 جنہاں پیکے لائیاں باریاں۔

۱۱۶۔ دُگدی سی راوی وچ رنگ کینے ڈوہلیا
چندری دا پُت کدے ہس کے نہیں بولیا

۱۱۷۔ دُگدی سی راوی وچ مہون کواریاں
کتنیں مُندے یارو اکھاں لوہڑے مادیاں

لڈی

لڈی ناچ ' ' مرداں دا ناچ اے ، جیہڑا میلیاں ٹھیلیاں
تے خوشی دے ہر موقع تے چت منان واسطے نچیا جاندا اے۔
کشتی ہووے یا کوڑی، گھوڑ دوڑ ہووے یا کوئی ہووے مقابلہ ، پنجابی
گھبرو اپنی چت دی نشانی دیکھدیاں ای بڑھکاں مارن لگ پیندے
نیں تے خوشی دے نال ادھناں دی بوٹی بوٹی پھرن لگ پیندی
اے۔ ہتھ پیر قابو تو باہر ہو جاندا ہے میں تے اوہدے ہونٹاں
دی مسکان تے ہتھال پیراں دیاں حرکتاں بل کے لڈی ناچ دا
رُوپ دھار لیندیاں نیں۔

لڈی وچ نہ ہتے لڈی پان دالیاں دی کوئی تعداد مقرر
تے نہ ای کوئی خاص طریقہ۔ بچن والے جیتے دی ہون تے جس
طرح ادھناں دا جی چاہے سچ سکدے نیں۔ پر اک خاص دھن آتے۔
ادھناں دے ہتھ پیر ڈھول دی اک خاص تال نال اٹھدے تے
ڈنگدے نیں۔ اک طریقہ ایہہ دے کہ ڈھولی لڈی پان دالیاں
دے وچکار جا کھلونداتے آئے دوالے چت دے نشے وچ
چور لوک گھیرا پالیندے نیں۔ پہلا ڈنگا لگدیاں ای پیر پھرن
تے ہاتھواں ہلا دے لین لگ پیندیاں نیں۔ ہر گھبرو اپنی سچی
لٹ چک دا اے تے دونوں ہاتھواں ہلو وچ لہرا ندا اے تے
کھتے پیر دی اڈی تے بہہ کے اڈھے دائرے وچ گھم کے ،
ڈھولی دے آئے دوالے چکر کٹ دا اے۔ کدی دو گھبرو آمنے
سامنے ہو کے لڈی پاندے نیں ، اکھاں وچ اکھاں پا کے ،
اکھاں دیاں پٹلیاں گھما گھما کے ، لک نوں ول دے دے

کے ، ڈھول دی تال تے پر چُک چُک کے ، اُچھل اُچھل کے ،
تے بہہ بہہ کے بچدے نیں تے اک دوجے توں دودھ جان
دی کوشش کر دے نیں۔

جدوں جوش تے مستی دی ایہہ حالت ہو دے
تے ڈھولی وی ترنگ وچ آجاندا اے۔ تے اوہدے ہتھ
ڈھول تے تیز تیز پین لگ پیندے نیں۔ چت دی خوشی،
دُشمن توں ہرا دین دانستہ ، لہو دی گرمی ، تے امیدے تے
ڈھولی دا ترنگ وچ آوٹا ، لڈی پان والیاں دے جذبات قابو
توں باہر ہو جاندے نیں۔ گلوں کپڑے لاه لاه کے سروں اُتے
سٹ دے نیں ، کھتے پیر دی آڈی اُتے بہہ کے ، سچے پیر
توں زمین توں چُک کے سچی بانہہ نوں ہوا وچ ہلار کے تے
کھتے ہتھ دے مٹھے پاسے نوں مونہہ اگے رکھ کے پورے زور نال
شوئل شوئل ، شوئل شوئل ، اچھہ پھپھہ پھپھہ ، تے ایللی ایللی ایللی
دے نعرے لاوندے نیں۔ امیدے وچ اپنی چت دی
ہنکار دی ہندی تے دوسرے دی مار دی نفرت دی جھلک دی
اے ، امیدہ مقصد لڈی پان والیاں نوں جوش دلانا دی ہوندا
اے تے ماریاں ہویاں نوں لٹکارنا دی ہوندا اے۔ ایسے کر کے
کدے کدے دوہنیاں پاسیاں وچ بڑی سخت لڑائیاں دی
ہو جاندیاں نیں۔ چت دے اظہار دے ایہیہ طریقے نوں
”پھنپیاں کڈھنا“ کہندے نیں۔

جد لڈی اپنے پورے جوہن تے ہوندى اے تے کچھ جوان
عجب عجب حرکتاں کر دے نیں۔ اک دوجے دے آئنے سامنے
ہو کے لڈی مار دے نیں۔ اک دوجے نوں شیشہ دکھاندے
نیں۔ چہیدا مقصد ماری ہوتی پارٹی نوں ”جانے“ ثابت کرنا ہوندا
اے۔ جدوں نشہ ہو روئی تیز ہو جاندے۔ تے اک جوان

ملل یا شفقوں دا باریک چہا دوپٹہ سرتے لے لیندا اے
 تے نویں دیاہی ودھٹی بن بہندا اے تے دوہے لوگ اوہدے
 آلے دوالے لڈی پاندے نیں تے اجہاں موقعیاں تے کدی
 کدی اخلاق دا پلا وی ہتھوں چھٹ جاندا اے پر پیار تے جنگ
 وچ سمجھ کجھ جائز ہوندا اے۔ خوشی دے اظہار دا نہ کوئی طریقہ
 اے تے نہ کوئی اصول۔ خوشی دی حد بندی نہیں کیتی جاسکدی۔
 اجیہے موقع کھڑے روز روز آوندے نیں۔ مہرتاں پچھوں تے دل
 دیاں سدھراں نکلیاں نیں۔

لڈی سارے پنجاب دا مشترکہ ناچ اے جیہڑا خاص طور
 تے گجرات، گوجرانوالہ، ساہیوال، سرگودھا، فیصل آباد دے
 ضلعیاں وچ میلیاں، کوڈی تے کشتی دے مقابلیاں تے بہت زیادہ
 نظر آوند اے۔ ایہہ ناچ صرف مرد بچدے نیں۔ زنانیاں ایہدے
 وچ بالکل حصہ نہیں لیندیاں۔ لڈی وچ کوئی گیت گایا نہیں جاندا۔
 صرف ”شو شو“، ”اچھ بھچھ بھچھ بھچھ“ تے ایل ایل ایل، دے
 بے ربط تے بے معنی لفظاں نال ای اپنی خوشی دا اظہار کیتا جاندا
 اے۔ کدئی کدائیں ایہہ بول وی سنے جاندے نیں۔

او گنگی دند او شیرا

او گنگی دند او شیرا

لڈی دی پنجابیاں دے نہیڑے او جو حیثیت اے جو پٹھاناں
 واسطے خٹک ناچ دی اے۔ لڈی بلاشبہ پنجاب دا اک امتیازی
 ناچ اے۔ ایہدے وچ دھرتی دے دل دیاں دھڑکنیں سنیل
 جاسکدیاں نیں۔ ایہہ ناچ ساڈیاں صدیاں دی پُرائیاں ریتیاں تے
 روا جاں دا امین اے۔

جھمر

جھمر پنجاب دا اک مشہور ناچ اے تے اپنی بہترین شکل
 وچ ایہہ ساندل بار دے علاقے وچ آج وی دیکھیا جاسکدا اے۔
 ایہہ ناچ ڈھول دی مخصوص تال تے سنجیا جاند اے۔
 جھمری ڈھولی دے آلے دوالے گھیرا بن کے کھلو جاندے نیں۔
 ڈھول دجدا اے۔ گھیرا حرکت وچ آ جاند اے۔ ہتھ ہلے نیں،
 ہونٹ کنب دے نیں تے فیر ساری دنیا حرکت وچ آ جاندی اے
 ہر چیز ڈھول دی تال تے گیت دی سُر تے ہتھال پیراں دی
 جنبش وچ دب کے رہ جاندی اے۔ گاوندیاں گاوندیاں تے نجدیاں
 کدی گھیرا تنگ ہو جاندے تے کدی کھل جاند اے۔ گھرو بڑی لشک
 نال سبھا پیر پڑ وچ کدھ کے اک لشک نال دونوں ہتھ سامنے بیاوند
 اے۔ ہتھ اپنے نیڑے ہوندے میں اک دوجے نوں چھون آلے ہو جاندے
 نیں۔ ڈھول دی تال تے پیر اٹھدے نیں تے اوہناں دے مطابق
 ہتھ وی سرتوں اُتے جاکے ہوا وچ چوآں پاسے ہلارے لین لگ
 پندے نیں۔ فیر ہتھ چھاپی دے سامنے آکے رُکدے نیں تے اک
 جھٹکے نال تھکے آکے اپنی پہلی ہتھال تے رُک جاندے نیں۔ باہنواں
 نوں توں زاویے بناندیاں نیں، جسم تھرکدے نیں تے بول کنب
 دے نیں۔ فیر بازو رُک جاندے نیں، بول وی مُک جاندے نیں۔
 پر گھیرا چلدا رہند اے۔ ڈھول دی گت تے تال جاری رہندی اے۔
 تے جھمری اک مخصوص انداز وچ اپنے اپنے جسم نوں حرکت
 دینا رہند اے۔ مگر بعضے جوان اپنیاں جذبات تے اُمنگاں
 نوں قاعدیاں دیاں اینہاں پابندیاں وچ نہیں جکڑ سکدے تے

ادہ ترنگ وچ آکے کھلے ڈلھے طریقے نال اپنے ہتھال پیراں نوں
 ہلانداے، چلانداے تے ہوا وچ لہراں دے رہندے نیں۔
 جدوں جھمیری پوری موج وچ آجانداے نیں تے گھیرے دھول
 اک آدمی بکل پڑ دے وچ کار ڈھولچی دے نال کھلو جانداے
 تے گون دا پہلا بند یا ٹیپ دا مصرعہ شروع کرداے۔ بعض
 ویلے ڈھولچی آپے ای گون شروع کردینداے تے باقی دے
 جھمیری جھٹ، اس بول نوں پھڑ لینداے نیں تے ایس طرح
 ایہہ گون اکال اکال چلدا رہنداے۔

جھمیری دی تال بخن واسطے پہلوں ڈھولچی سبجے ہتھ دی
 کھونٹی رموٹی پھڑ نال دو ڈگے مار دا اے۔ تے درجے ڈگے
 دے سہارے ادہ کہتے ہتھ دی چھمک (دتی چھم) نوں خاص
 وقفے دے کے چھ چھ ڈگے مار دا اے تے ایس طرح جھم
 دی تال بندھ جاندی اے۔

کدی کدی ڈھولچی تھک جاند اے تے ادھنوں ساہ دوان
 واسطے اک دو جا ڈھولچی میدان وچ آوندا اے۔ آوندیاں
 ای کھونٹی نال دو چوٹاں مار دا اے۔ ایہہ فیر چھمک نال چھم
 چوٹاں لاند اے تے ستویں وار چھمک صرف ڈھول نوں چھوڑ
 اے تے سبجے ہتھ دی کھونٹی نال چوٹ پندی اے۔
 کدی کدی جوش زیادہ کرن واسطے ڈھولچی کھونٹی نوں اُتار
 اچھالدا اے تے فیر دلوچ لیندا اے لیکن فیر دی تالوں
 ذرا نہیں کھنچدا۔ جوش زیادہ ہوندیاں ای چنیا چھڑنگ
 پند اے۔ کھونٹی تے چھمک دیاں چوٹاں تیز توں تیز ہوندا
 جاندیاں نیں تے جھمیری باغواں دے ہلارے، پیراں دے
 مردے تے بولاں دی تیزی نال ایہدا جواب دینداے نیں
 تے اڈیاں مار مار کے ادہ کھٹے گوندے نیں۔

چینا ارنج چھڑنیدا ہو
مولا ارنج مرنیدا ہو

جھمّر، جھومر، گھمّر یا دھریس، ناچ بلاشبہ پنجاب دا
بہترین لوک ناچ اے۔ ایہدے وچ ڈھول دی تال، ہتھال
پیراں دی حرکت تے گھیرے دی گردش، جتھے بڑا اسی دلکش سماں
پیدا کر دیندی اے، اوتھے ایہہ گلاں فنکارانہ صلاحیتاں منگدیاں
نیں۔

گوں جھمّر دا اک لازمی حصّہ ہوندے نیں۔ تے ایہہ گوں دی
مخصوص رنگ دے ہوندے نیں۔ بنیادی طور تے ایہہ ناچ جانگلی
ناچ اے۔ محل دے علاقے وچ ایہہ بہت پسند کیتا جاندا
اے تے ایہدے گیتاں وچ جانگلی مٹیاراں دے جذباں تے
اُمنگاں دا عکس جھلکدا نظر آؤندا اے۔

۱۱۸ میں گھڑا کیوں چسپاں

ہتھیں میرے چوڑیاں میں گھڑا کیوں چسپاں
 چسپاں تے نازاں دے نال - مبارکال
 شالا جیویں بنٹرا - وے تول جیویں
 ہتھیں میرے کنگنا میں گھڑا کیوں چسپاں
 چسپاں تے نازاں دے نال - مبارکال
 شالا جیویں بنٹرا - وے تول جیویں
 ہتھیں میرے کنگنا میں داز کیوں دیساں
 دیساں تے نازاں دے نال - مبارکال
 شالا جیویں بنٹرا - وے تول جیویں

۱۱۹۔ مہینوال لئے دے آئے نی

مہینوال لئے دے آئے نی
 لوکی کوڑ گلے چا بنائے نی
 ایویں بھار غمماں دے چائے نی
 مستی تے مساکے دکا گئے
 کونن یار سدا گھبرا گئے
 سینے چوٹ ڈونگھیری لا گئے

مہینوال لئے دے آئے نی
 لوکی کوڑ گلے چالائے نی
 ایویں بھار غمماں دے چائے نی
 مستی تے مساک رنکھیا
 ہوئی پنچ تن پاک وسیلا
 کونن کرے من والا جیلا
 مہینوال لئے دے آئے نی
 لوکی کوڑ گلے چالائے نی
 ایویں بھار غمماں دے چائے نی

۱۲۔ میں پانی بھری آں پتنوں

میں پانی بھری آں پتنوں
میں تال پانی بھری آں پتنوں
بھیڑے نین نہ رہندے پتوں
سجے دند نہ رہندے ہمنوں
میرا ڈھول جوانیاں مانے
میرا سانول جوانیاں مانے

پانی بھری آں چھک دا
میں تے پانی بھری آں چھک دا
میرا ڈھول مسافر نہت دا
کدی روندی نوں آلیں ہسدا
بھانویں جانے بھانویں نہ جانے
میرا ڈھول جوانیاں مانے
میرا سانول جوانیاں مانے

یار سوا یا کوٹ دے
میرے یار سوا یا کوٹ دے
مینوں طعنے مریدے لوک دے
لد گئی سبھاں دی جھوک دے
بھانویں جانے بھانویں نہ جانے
میرا ڈھول جوانیاں مانے
میرا سانول جوانیاں مانے

خان پُتن دیاں مو جاں ۔

مینوں خان پُتن دیاں مو جاں
جیویں مقل وچ روندیاں کوئجاں
گیا ڈھول تے ہنجھو پئی پوئجاں
بھانویں جانے بھانویں نہ جانے
میرا ڈھول جو انیسال ماٹے
میرا سانول جو انیسال ماٹے

○

۱۲۱۔ میں تینوں کئی واری اکھیا

میں تینوں کئی واری اکھیا
میں تینوں کئی واری اکھیا
مقل وچ بنگلہ پوا بھلا
بکیاں بکیاں باریاں -
پُرے دی چلے وا بھلا

میں تینوں کئی واری اکھیا
مقل وچ کھو ما کڈھا بھلا
بکریاں پانی پین گئیال
ٹوڈے دین دُعا بھلا

○

میں تینوں کپّی واری آکھیا
 تھل وچ جھگڑا پوا بھلا
 بہوں توں بہوں موہکلی -
 دوں بسندیاں دی جا بھلا

۱۲۲۔ تیرا کھوہ گر پندیاں

ہائے کھوہ گر پندیاں دے
 تیرے کھوہ گر پندیاں
 ایہہ میری نتھ ڈولانی
 ہائے دت نہ میں بھرساں
 تیرے کھوہ تے پانی
 ہائے کھوہ گر پندیاں دے
 ہائے میری نتھ ڈولانی

ہائے کھوہ گر پندیاں دے
 تیرے کھوہ گر پندیاں
 ہائے تیرے کھوہ گر پندیاں
 ایہہ میری نتھ ڈولانی
 ہائے کوکا گھڑا دے دے
 جے ہلارا نہ کھا دے
 ہائے کھوہ گر پندیاں دے
 ہائے میری نتھ ڈولانی

ہائے کھوہ گڑ تیا دے
 تیرے کھوہ گڑ بندیاں
 ہائے تیرے کھوہ گڑ بندیاں
 ایہ میری بانہہ رنجانی
 ہائے مگر نہ میں بھر ساں
 تیرے کھوہ تے پانی

ہائے کھوہ گڑ تیا دے
 تیرے کھوہ گڑ بندیاں
 ہائے میری بانہہ رنجانی

۱۲۳- میں منگنی اس کیہ دس تیں کو لوں

دل اٹھا جھلینا تیں میں کو لوں
میں منگنی اس کیہ دس تیں کو لوں
کیوں اٹھا جھلینا تیں میں کو لوں

ڈیرے غازی خال دے
آن وکائے تو ت بھلا
مجرہ کر گئے دو جئے -
عاشق تے معشوق بھلا -
دل اٹھا جھلینا تیں میں کو لوں
میں منگنی اس کیہ دس تیں کو لوں

ڈیرے غازی خال دے
آن وکائی بھنگ بھلا
موڑ مہاراں ، آ گھر باریں
جندری ہوئی تنگ بھلا
دل اٹھا جھلینا تیں میں کو لوں
میں منگنی اس کیہ دس تیں کو لوں

گدھایا ماگھا

گدھایا ماگھا دی پنجاب دیاں ساریاں قوماں دا سا بنھا ناچ اے
 سبھناں واسطے ایہدے وق اک دچپی تے اک رنگینی اے۔ ایہدے
 گیتاں وق سبھناں واسطے ای اک مٹھاس اے۔ عموماً ایہنوں صرف
 عورتاں ای نچدیاں نیں۔ پر کجھ تھانواں تے کڑیاں توں علاوہ نوجوان
 وی ایہہ ناچ نچدے نیں۔ کڑیاں دکھ تے منڈے دکھ۔ سنن
 وچ آیا اے کہ کجھ علاقیاں وق تے ایہہ رواج دی نظر آوندا اے
 کہ اک ای خاندان دے منڈے کڑیاں رل کے نچدے نیں۔

ماگھا پان آسٹے کسے خاص موقعے یا موسم دی ضرورت نہیں۔
 سکھیاں وق جھگمگھا، چنے دی چاننی تے سہانا موسم خود بخود پیراں
 وق بجلیاں بھرن تے ہونٹاں تے گون لیا دن واسطے کافی ہوندا
 اے۔ کسے کندھ ادھلیوں چن جھاک کے دیکھدا اے، یا باغ
 وچ کوئی کوئل کوکدی اے تے ہونٹاں تے مسکراہٹ پھیل جاندی
 اے۔ چھ ہتھیاں دیاں تلیاں ٹکرائندیاں نیں۔ پیراں وق حرکت ہونی
 اے تے گیت خود بخود زبان تے آجاندا اے۔ گدھا شروع ہو
 جاندا اے۔ ویسے دیاہ شادی دیاں موقعیاں تے خوشی دے کسے ہور
 بہانے وی ایہہ ناچ نچیا جاندا اے پر ہت گھٹ۔ بس ایہدے واسطے
 تے چن دی چاننی تے سہیلیاں دا اکٹھ ای کافی اے

گدھایا پان واسطے گھٹ توں گھٹ تن کڑیاں دا ہونا ضروری اے۔ ہنوں
 پہلاں چٹکی دجاندیاں نیں۔ فیراپنے ای ہتھیاں نال تاوڑی وجا

۱۷۲۔ تورے مورے لائیاں نیناں دے نال

تورے مورے لائیاں نیناں دے نال
 نہیں جھلیندا، نہیں جھلیندا
 ڈھولا پیا جھلیس نال -
 تورے مورے لائیاں نیناں دے نال

ہتھ دی نہ لاویں میری چولی چھج ونیدی
 سیون دانگا دانال
 تورے مورے لائیاں نیناں دے نال

جے جاناں ڈھولا پھسلاں دا شو نقی
 سارا تاں باغ تہاڈا
 تورے مورے لائیاں نیناں دے نال

جے جاناں ڈھولا مے دا جاؤ اے
 ملی کھلی آل بونا نال
 تورے مورے لائیاں نیناں دے نال

یہ شاہ پور دا ایک خوبصورت سچیلہ ڈاکو۔ تورے۔

کے چھ ہتھ اکٹھے ماگھا مار دے نیں تے کڑیاں نال
ای گھم بانڈیاں نیں۔ اک کڑی سجے پاسے وی کڑی دیاں تہیاں
تے اپناں تیاں مار کے ماگھا مار دی اے تے زمین مے استے
اڈی مار کے دروزں گھم بانڈیاں نیں تے اپنی جگہ توں ذرا اگاں
کھسک بانڈیاں نیں۔ ایس طرح ہر کڑی داری داری اپنے سجے
تے کچے دی کڑی دیاں تہیاں تے تیاں مار کے ماگھا مار دی اے
تے زمین تے اڈی مار کے گھم جاندی اے۔ ایس طرح اک چکر چلا
رہندا اے۔ جویں جویں کڑیاں کٹھیاں ہوندیاں بانڈیاں نیں تے گھیرا
کھلا ہوندا جاندا اے۔ ماگھے دی آواز اچھی تے شورخ ہوندی جاندی
اے۔ پناں تے اڈیاں دیاں ٹھوکران نال زمین کمین لگ پندی
اے۔ لیکن گھیرا چلا رہندا اے۔ ایجھ کوئی تماشائی نہیں۔ ہرجی
خود اک تماشا اے۔ جیڑا آوندا اے گھیرے دج شامل ہوندا
جاندا اے تے گھیرا کھلا ہوندا جاندا اے۔ پر گھیرا رکدا نہیں تے
زائیں اوہناں دے پیر رکدے نیں۔ تے نہ ای ماگھے دی
ٹاڈریاں دی آواز گھٹ ہوندی اے۔ ہر کوئی اپنے رنگ دج
مست اے۔ مرن کدی کدی چن اوہناں دامنہ چم جاندا اے
یا ٹھنڈی ہوا آکے اوہناں دے دالاں نوں چھڑ جاندی اے۔
نہ چن دی چاننی مدیم پندی اے تے نہ اوہناں دا جوش
ٹھنڈا پندا اے۔ چن درگے ٹکھڑے کدی چن دل مٹہ کر دے
نیں تے چن شرا جاندا اے تے کدی ایہو ٹکھڑے انھیرے دج
جا کے خود چن بن جاندے ہیں تے آساں، تانگھاں تے
سدھراں، محبت تے نفرت، گیتاں دے سانچے دج دھل دھل
کے ہونٹھاں تے آوندے نیں تے فضا دج کھل جاندے نیں۔
ایہہ گیت کہہ نیں..... کدی کسے کنواری ٹیڈ دے دل
دیاں تاراں تے ہتھ جادو جاتے پیار تے محبت دج ڈبے ہوتے
تھے اہل پندے یا ہجر تے خزاں نال بچھے ہوتے گیت ابھرے

نہیں تے کدی کوئی نویں نویں دیاہی ددہی یا ساہ لیندی اسے
 تے بھین بھراں دی محبت دا جلتنگ دج اٹھدا اے۔ کدی کے
 بد نصیب عورت نوں زبان بلدی اے تے ماں دی محبت تے
 پیو دی شفقت اتھرو بن کے ڈلھدی اے۔ کدی ایہہ گیت
 سس دی سخت گیری دا شکوہ کر دے نہیں تے کہے دج سکھیاں
 دی پھیر چھاڑا ذکر اے۔ کہے گوں دج نکھٹو خوند نوں گلاں
 کڈھیاں جاندیاں نہیں تے کہے دج ادھیاں بے پڑھیاں دا گلہ
 ہوندا اے۔ غرض ایہناں گوناں اندر ساڈی ریتل دے سارے
 دکھ درد، پیار محبت تے نفرت ملن تے وچھوڑا، تے غرض ہر
 قسم دیاں گلاں جہناں نال کہے عورت یا بڈھی زنانی نوں واسطہ
 پے سکدا اے آجاندیاں نہیں۔ اوہ کڑی جیہڑی مارے شرم
 دے ماں پیو تے سستی سوہرے اگے اکھ نہیں چک سکدی
 جیہدے کول ننان دیاں گلاں تے دیور دیاں حرکتاں دا جواب
 خاموشی دے سوا کچھ نہیں ہوندا۔ جیہڑی جیٹھ دے سامنے گھنڈ
 کڈھ کے بندی اے۔ اوہو کڑی بد گتھے دج آدنی اے
 تے ادھیاں سدھراں تے آساں نوں زبان لگ جاندی
 اے۔ اوہی اندر دی نفرت تے کردھ گوں بن کے
 سامنے آجاندی اے تے ساغوں ادس ویلے پتہ چلدا
 اے کہ اوہی دکھاوے دے ادب ادب دج کیہدے
 واسطے محبت تے کیہدے واسطے نفرت، اوہی خدمت دج کیہدے
 واسطے خلص تے کیہدے واسطے محض دکھاوا۔ تے اوہی
 خاموش سلوک تے برداشت دج کس حد تک مجبوری اے
 تے کس حد تک حقیقت۔ غرض ایہناں گوناں دج اپنے
 معاشرے دی تصویر دا اک اچھا رُخ ساڈے سامنے
 آندا جیہڑا شاید ایہناں گوناں دے بغیر ہمیشہ ای

ساتھوں چھپیا رہندا
 سون دے پہننے وچ جدوں کرن سن ہو رہی ہووے
 تے ادس دیلے گدھا بڑے مزے دیندا اے۔ اک کڑی
 گارندی جاندی اے تے باقی دیاں کھڑیاں رل کے آخری
 بول بولیاں نہیں۔

۱۲۵۔ چٹاں دے تیری چاننی

چٹاں دے تیری چاننی
 تاریا دے تیری لہو
 ہو! تاریا دے تیری لہو
 چن پکارے روٹیاں
 تارا کرے رسو
 ہو! تارا کرے رسو
 چٹاں دے تیری لہو
 تاریا دے تیری لہو
 ہو! تاریا دے تیری لہو
 چن دیاں پکیاں کھالیاں
 تارے دیاں رہ گئیاں دو
 ہو! تارے دیاں رہ گئیاں دو
 چٹاں دے تیری چاننی
 تاریا دے تیری لہو
 ہو! تاریا دے تیری لہو

چٹاں دے تیری چاننی
 تاریا دے تیری لہو
 ہو! تاریا دے تیری لہو
 میتھوں سخن و دیا سنگدے
 دج و پھڑے دے کھلو
 دے میں سو نہوں بول نہ سکدی

میرے نیاں دتا رو
چناں دے تیری چاننی
تاریا دے تیری لو
ہو! تاریا دے تیری لو

سَس نے مینوں آکھیا
گھیسو دج میدہ گو.
گھیسو دج میدہ تھوڑا پیسا
سَس مینوں گاہلاں دے
ہو! سَس مینوں گاہلاں دے
نہ دے سَسے گاہلاں

ایتھے میرا کون سُنے
ہو! ایتھے میرا کون سُنے
چناں دے تیری چاننی
تاریا دے تیری لو
ہو! تاریا دے تیری لو
محلّاں ہیٹھ میرا باپ کھڑا
سُن سُن مین بھرے
نی ہو! سُن سُن مین بھرے
نہ رو بابل میریا.

دھیاں دے دکھ بُرے
نی ہو! دھیاں دے دکھ بُرے
چناں دے تیری چاننی
تاریا دے تیری لو
ہو! تاریا دے تیری لو

پھٹی داپت بھرا گدا
 کولوں دی لنگھ گئی
 لی ہوا کولوں دی لنگھ گیا
 جے ویر ہوندا اپنا
 تے ندیاں چیرے
 فی ہوا ندیاں چیرے
 چٹاں دے تیری چاٹنی
 تاریا دے تیری کو
 ہوا تاریا دے تیری کو

۱۲۶ چن چڑھیا بھاگیں بھریا

چن چڑھیا بھاگیں بھریا
 سیرا ویر گھوڑی چڑھیا
 میرے ویر پیرس پھٹے،
 میں چن چن چا دل چختے
 پھلاں بھری چنگر
 فی دوچا نیاں راتاں

۱۲۷۔ بھوہوئے ہو یا ماہی باہروں آیا

آتاں میرا گھیا پیاسی - دال تپی سی گھوٹی
 اگ مچا کے تو اسی دھریا - پکین والی سی وٹی
 بھوہوئے ہو یا ماہی باہروں آیا - میرے لک تھاری سوٹی
 جانو دگر گیا - عقل ہو گئی موٹی

۱۲۸۔ ہو ہو سہیلیو! پریت ساڈے آھلنے

اسی بابل دے گھر چار - چاروں لاڈلیاں
 سانوں دے تو سو دوردور - گھوڑے پالکیاں
 اسی چلتے ہنساں می چال - کھنپ اڈار
 ہو ہو سہیلیو ! - پریت ساڈے آھلنے

۱۲۹۔ کھل کے منج لے نی

گھنڈ دا بھولیہ کم کیہ گدھے وچ ۔ ایتھے بیٹھے تیرے ہانی
 جاں گھنڈ کڈھدی مہتی سوہنی ۔ جاں گھنڈ کڈھدی کافی
 توں تاں مینوں دیس شوقینیں ۔ گھنڈ وچ میں اکھ پچانی
 کھل کے منج لے نی ۔ بن جا گدھے دی رانی
 کھل کے منج لے نی ۔

۱۳۰۔ مَن منج لے پٹولا بن کے

ساوی سٹھن والے میسنے
 کتیں تیرے ہریاں بوتلاں
 تیلی تیری نے ملک موہ لیا
 پھیر کہ پنچیں گی ۔
 آئیں ایں گدھے وچ بن مَن کے
 گل وچ لوٹنگے منکے ،
 ہا نہیں چوڑا پھٹکے ۔
 مَن منج لے پٹولا بن کے
 پھیر کہ پنچیں گی ۔

۱۳۱۔ بچ کے دکھایسنے

جیڑے پانی آج پتن لنگھ جانا فیر نہ لنگھنا بھلکے
 بیری دابورہ ترخن، ترخن دیاں گڑیاں فیر نہ بیٹھن رل کے
 بچ کے دکھایسنے جائیں نہ گدھے وچوں ٹل کے

۱۳۲۔ جھانجھر نہ چھنکاویں

بوہے تیرے تے بیٹھا جوگا دھوئی ذرا تپاویں
 ہتھ جوگی دے کاسہ پھڑیا خیر ذرا کو پاویں
 ایدھر جانڈی اودھر جانڈی جھٹ کو لنگھدی جاویں
 نی دوج دروازے دے جھانجھر نہ چھنکاویں

۱۳۳۔ ہیر آگئی سیالان والی

کڑیاں کڑیاں ہوئیاں کھیاں ، سبھ توں چڑھدی نوری
 آپے دج دی گلاں کردیاں ، ہونڈیاں گھورم گھوری
 عمریں باجھ گدھا نہیں پیندا ، آدتاں پے جائے پوری
 رانی کڑی نوں سدا بھیجو ، نت مل دی ستوری
 پنج سیر ٹھیاں کھا گئی مکی ، کرے نہ صبر صبور
 باندر دانگوں ٹپے رجو ، کھان نوں منگدی چوری

(۲)

ٹوہاں پا کے چلیا گھراں توں ، پھاتاں تے پرتاپی
 اُسکی پھڑکے ٹرن گلی دج ، جوں سندھوے ہا بھی
 جھانجھ دی تال ، ٹھوکر پیندی ، اکھپٹ مریاں جھکی
 بوسے تے بڑکال لے مبارک ، لاہوے اسان دی ٹاکی

(۳)

ہم ہما کے کڑیاں آسیاں ، گنتی دج پوریاں چالی
 دیو ، ہنتو ، جیسو ، پرتو ، سبھ دی وردی کالی
 سولال ، نوری ، بیگم ، بچنی ، سبھ دے منڈ تے لالی
 سبھ توں سوہنی بھین پنجابو۔ اُس توں ودھ کے جالی
 گدھا پاؤ بھینڈو ، ہیر آگئی سیالان والی

۱۳۳۔ میں نہیںوں جاندنی میں نہیںوں پہیوں

پہلی پہلی داری میںوں ناتی لین آیا

ناتی لین آیا

ناتی دے نال ساڈسی جاندی اے بلا

گھنڈ چکیا نہ جاوے

لڑا چھڑیا نہ جاوے

کنڈا کھولیا نہ جاوے

مونہوں بولیا نہ جاوے

ناتیا دے ہاں ناتیا دے

دل دیا خاص سودا دے

ہتے ناتی کرے لڑا ناتی

میں مڑ مڑ دیاں دہاتی

میں نہیںوں جاندی، میں نہیںوں جاندی

دو جی دو جی داری سائل سوہر لین آیا

سوہر لین آیا

ساہورے دے نال میری جاندی اے بلا

گھنڈ چکیا نہ جاوے

لڑا چھڑیا نہ جاوے

کنڈا کھولیا نہ جاوے

مونہوں بولیا نہ جاوے

سوہر یاوے ہاں سوہر یاوے

پوچ پرانیا گھوڑیا دے

ہاتے سوہریا دے بدولیت
 مڑ مڑ پا بہنڈا اس السیٹ
 میں نہیںوں جاندی، میں نہیںوں جاندی

یتھی تہی واری سانوں جیٹھ لین آیا
 جیٹھ لین آیا

جیٹھ دے نال میری جاندی اے بلا
 گھنڈ چکیا نہ جاوے
 لڑ چھڈیا نہ جاوے
 گنڈا کھولیا نہ جاوے
 مونہوں بولیا نہ جاوے

جیٹھاوے ہاں جیٹھاوے
 جیٹھ بنی دے ہٹھ
 ہاتے جیٹھ میرا رکھا
 پر فیرو منگے جھاکا
 میں نہیںوں جاندی، میں نہیںوں جاندی

چوتھی چوتھی واری سانوں دیور لین آیا
 دیور لین آیا

دیور دے اتے منوں پنیدا نہیں وسا
 کدی ایٹھے ہتھ لاوے
 کدی اوٹھے ہتھ لاوے
 ایوس ہس ہس گا دے
 بھیڑا ودھ ودھ آوے

دیوراوے ہاں دیوراوے

باکھیا دے لٹ بُور اے
 بھانویں چھوٹا دیں، چھوٹا دیں
 پر دیراں دی سونہ کھوٹا دیں
 میں تہسوں جاندی، میں تہسوں جاندی

سبھناں توں آخر ساتوں آپ لین آیا
 ماہی آپ لین آیا
 چودھویں دا چن ساٹے ویہڑے چڑھا آیا
 ماہی دے نال مناں پیلاں پاء۔

کدی ایس بُہے جا
 کدی اوس بُہے جا
 گھنڈ چکيا وی جاوے
 لٹ چھٹیا وی جاوے
 گنڈ اکھولیا وی جاوے
 مونہوں بولیا وی جاوے

ماہیا دے ماہیا دے
 کتے رین دہانی آوے
 ماہی بولے اُونگھ پتال
 ہاتے اک جواب، سٹو سوال
 مینوں ٹور دے نی ماں، مینوں ٹور دے

۱۔ انہاں گوناں توں کھ، بالاں دے گوناں، دے حقے دج گیت
 نمبر ۲، ۳ وی گدھے دی گوناں نیں چھڑے مرن بجے یا بچیاں
 گاؤندیاں نیں۔

سمی ناچ

سمی تے ڈھولا

سمی کون سی ؟ ایہدے متعلق دکر دکریاں کہانیاں مشہور نیں۔
 پرادہ بھانویں۔ کون سی راج دی جھنگ دی پیار بھری دھرتی وچ
 پنڈاں دیاں اہلڑ جوائیاں اوہدی یاد وچ چن دیاں چاننیاں راتاں
 نوں گواہ بنا کے گاوندیاں نیں۔ اوہناں دی مہانجھراں دی چھکڑ
 باہواں دی ہلاتے اُڈ دیاں دوپٹیاں دے ہکھرے نال جدوں
 سہمی دے پیار بھرے تے درد وندانے گیت رات دی خاموش فضا
 وچ رچ بس جانے نیں تے انج جاپدا اے جنویں چند
 سہیلیاں اپنی کسے دھڑی ہوئی سکھتی نوں بلا رہیاں نیں۔ پر
 رات دے کول اپنی چاننی تے خاموشی دے علاوہ کجھ دی نہیں
 تے اوہناں دی آواز جھنگلاں وچ ستے درختاں دے سرائی
 مٹے کھڑے آسمان تے دھرتی تے دھچی ہوئی چاننی دے نال نال
 ٹکواٹکوا کے واپس آجاندی اے۔ اک چپ چپتی زیادہ.....
 اک چپٹرا احتجاج۔ سہمی تے نہیں آوندی پر اوہدی یاد وچ
 گایا ہویا اک درد بھرا گیت سب بن کے لت دے خاموش
 سینے اُتے لیٹن لگ پیندا اے۔

سمی دے متعلق مختلف کہانیاں مشہور نیں وڈے وڈیرے
 دسدے نیں کہ سہمی اک بڑی پیاری تے سن موہنی راج کماری

پچھلے صفحے دافٹ نوٹ

سی۔ تے ڈھولا کسے ہو رملک دا راج کمار سی جیہڑا اک قافلے
دے نال سسی دے دیس وچ آیا۔ اک اچانک ملاقات دے
بعد دونہاں وچ پیار محبت ودھیا۔ پرستی دے دل دیاں
سدھراں دی اوج پورییاں نہیں سن ہوتیاں کہ بے وفا ڈھولا
سی نوں چھڈ کے اپنے دیس واپس مڑ گیا تے سسی دی دنیا کے
تھل دانگوں سنجی تے کسے ڈونگھے جھگ داگر ہنیر ہو گئی۔ ادھیاں
سدھراں دا باغ اُجڑ گیا تے اوہی ساری حیاتی اک درد بھرا
گیت تے چرنے دی گھوٹک بن کے رہ گئی۔

اک ہور کہانی وچ باقاعدہ سسی نے ڈھولے دے اصلی ناں
تے ادھیاں دے دیساں دا وی ذکر کیا گیا اے۔ کہندے نہیں کہ
ڈھولے دا اصلی ناں ساہو کمار سی۔ ادھ راجپوتانے دا شہزادہ
تے زور دے راج نل دا پتر سی۔ بچن وچ ای ادھرا ویاہ مارڈ
دی اک شہزادی "مارو" یا "مارونی" نال ہو گیا سی۔ وڈیاں ہو
کے شہزادے نوں شہزادی دا چیتا بھل گیا تے ادھنے اپنے
ای دیس وچ ویاہ کر لیا۔ تے شہزادی راہیاں دے ہتھ
سنیچڑے گھل گھل کے ائی اپنے دل دی اک بھالیندی سی
اج دی راجپوتانہ دے علاقے وچ ڈھولا مارو دے
دوہے ایہے شوق نال لگاتے جاندے نیں جس طرح پنجاب وچ
بالو ماہیا یا بلوچستان وچ لیل مور تے سندھ وچ عمر ماروی
ڈھول سسی دی ایہہ کہانی سندھ دی مشہور کہانی عمر ماروی
دے نال بہت ملدی جلدی اے۔

اک نیچی کہانی دی سنی جاڈی اے پنجابی دی اک منظوم

اصل کہانی خواہ کچھ دی ہو دے پنجاب دے مختلف حصیاں
 دج ایس پریم کہانی دی یاد مختلف طریقیاں نال منائی جاندی اے۔
 پورٹھوار دے علاقے دج ایس پریم دی یاد اک ایسے ناچ دی
 صورت دج منائی جاندی اے جیہدے دج کوئی گانا وغیرہ نہیں
 ہوندا تے ادھنوں نچدے دی مرف مردنیں۔ ڈھول دی مخصوص
 تال اتے مرد کھلی تھیض تے شلوار دے نال بڑے زور شور
 نال نچدے نیں۔ اپیاں حرکتاں، ڈھول دی تال تے پنچن
 والیاں دے لباس ولوں دیکھیا جاوے تے ایہہ ناچ قبائلی
 علاقے دے خشک ناچ بہت ملدا اے۔ لیکن ایہدے اندر
 ادھ تیزی، جان تے مردانگی نہیں جیہڑی خشک ناچ دج
 ہوندی اے۔

ایس ناچ نوں اساں ایس حقے دج محض ایس واسطے
 رکھیا کہ ایہدا ناں دی سستی ناچ اے۔ پر ایہنوں سستی ناچ

(گزشتہ صفحے نال پیوستہ)

کہانی ”ڈھول شمس“ دے مطابق، ڈھول نامی شہزادہ اپنے ہرن دی
 تلاش دج شہزادی شمس رانی دے باغ دج جاوڑا اے۔ اوتھے ادھری
 ملاقات شہزادی شمس نال ہو جاندی اے تے فیرادہ اوتھوں دا ای
 ہو کے رہ جاندا اے۔ شہزادے دی ماں اپنا خاص طوطا شہزادے
 دی تلاش دج گھلدی اے۔ طوطا شمس رانی دے محل دج آپہنچدا
 اے تے شہزادے نوں ادھری ماں دا دکھڑا سناوندا اے۔ ڈھول
 والیں مٹھا چاہندا اے پر شہزادی ادھنوں روک لیندی اے۔ آخر
 دونوں ای شہزادے دی ماں گول چلے جاندے نیں۔
 جد ایہہ کہانی لوکاں تک پہنچی تے اک داناں ڈھولا
 تے دوجی داناں سستی ہو گیا۔

کیوں آہندے نیں۔ جنہاں لوکاں نوں میں میاں ادنہاں کول
ایہدا کوئی جواب نہیں۔

جھنگ تے سرگودھاتے جھناں دچتا دے لاگے تے پنڈاں دچ
سہی دی یاد اک دکھرے طریقے نال منائی جاندی اے۔ ایتھے سہی
ہتھ پیر دیاں چند حرکتاں تے دھول دی اک مخصوص تال داناں
نہیں بلکہ اطر ٹیاں باہنواں دے ہکڑے، بھانجراں دی جھنکار
ماگھے تے تاوڑیاں تے پتے پتے ہونٹاں تے کھڈ دے گیت
اک عجیب سماں بندھ دے نیں۔ ایہو سہی ناچ اے۔

سہی ناچ زنانیاں دا اک ناچ گیت اے جیہدے واسطے کے
قسم دی موسیقی دی ضرورت نہیں۔ ایہنوں گلن واسطے جن دیاں
چانٹیاں راتاں دچ پنڈ دیاں اطر گڑیاں اک گھرے دچ باہنواں
دچ باہنواں پاکے کھڑ جاندیاں نیں۔ فیر اپنے دواں ہتھاں
نوں آسے پاسے گھا کے تے اپنے سینے اگے لیا کے ماگھا دیاں
نیں تے نال اڈی دی ٹھوکر زمین تے وجدی اے۔ بھانجھنکدی
اے تے گڑیاں دا گھیرا ذرا حرکت دچ آوندا اے۔ ہونٹ ہلے
نیں تے گیت غمّوش فضا دچ اُبھر آونڈے نیں، گھیرا چلدا رہندا
اے۔ باہنواں ہلارے کھانڈیاں رہندیاں نیں تے پازیب دی
جھنکار، تاوڑیاں دی آواز، تے درد بھرا گیت — اک عجیب
سماں بندھ دیندا اے۔ فضا دچ اک رس تے پیار بھر گھتدا

اے۔ پر گیتاں دی غمّانکی ماحول نوں اداں بنا دیندی اے۔
سارے گون دچ مطلب دی گل اک ٹمک مصرعے دچ
ہوندی اے تے ایس ٹمک دے اگے پچھے چھوٹیاں چھوٹیاں
استھانیاں ہونڈیاں نیں تے ایہناں استھانیاں دے اگے پچھے
نالی یا تاوڑی دجائی جاندی اے مثلاً

سستی میری دن بھاڑی بھاڑے کرن دُور دن سیمیاں

لہندے دج سستی میری دن تے دن سیمیاں دو استھیاں
نیں جہاں دے اگے پچھے ماگے مارے جانڈے نیں۔
پر پنجاب دے کجھ خلیاں دج دمثلاً گوجرانوالہ
شیخوپورہ وغیرہ) ایہدی شکل بالکل ای دکھری اے۔ ایہ تھے
نہ تے پوٹھوہار دے لوکاں وانگوں ہتھاں پیراں دیاں حرکتاں
نوں فقط ڈھول دی تال دا پابند کر کے ہونٹھاں نوں سی بتا
جاندا اے تے نہ ای جھنگ تے سرگودھا دے سستی ناچ دی
طرح ہتھاں پیراں دی حرکتاں تے ہونٹاں دی جنبش نوں قسم
دے ساز توں بے نیاز کردتا جاندا اے۔ ایہناں علاقیاں دج
ایہدی شکل بالکل ای دکھری اے۔ غیر نہ تے پوٹھوہار دے
علاقے دی طرح عورتاں نوں ایہدے دج حقہ لین دی اجازت
نہیں ہوندی تے نہ ای لہندے دے لوکاں وانگوں
ایہدے توں محروم رکھے جانڈے نیں۔ بلکہ ایہ تھے اپنے اپنے
علاقے دج مرد تے عورتاں دونویں اپنے ذوق دے مطابق
سستی گیت گاونڈے نیں۔ مگر ایہ تھے کدھرے دی سستی گیت
دے نال سستی ناچ دا ذکر نہیں آوندا۔ منڈے کھنڈے
تے سستی گیت نوں جوڑی دے نال گاونڈے نیں۔ راک
منڈا جوڑی دجاندا اے تے دوجا گاونڈا جاندا اے پر کڑیاں تے
وڈیاں وڈیریاں عورتاں سستی داگون چرخے تے لٹی ہیک
نال گاونڈیاں نیں۔ تے اک وار اوہ ایہہ گیت شروع کردین
فیر نہ اوہناں داگون کدا اے تے نہ ای روں۔ ایس گون

وچ ادنہاں دے ماضی دیاں یادں چھلکاں مار دیاں نیں۔
 ایس گیت وچ اک اجیہا رود اے جنہوں اک بڑھی ماں
 ای جاندی اے جیہدی دھی جوان ہووے
 رتی رتی ننگی نی سیمے
 ادھے پٹ پانیاں لنبیاں
 تے مال منڈپیاوے ڈھولیا
 کٹ دیاں نیں ماواں تے دھیاں

۱۳۵۔ گلی گلی بنی نی سیمے

گلی گلی بنی نی سیمے
پرائے سنہل کے دھریے
پتیر بیگانے نی سیمے
مان اوہناں دا تھوڑا ای کرے

اج میری کھو ہے دی داری
بھٹے لے کے آویں نی سیمے
کیہڑی سڑکے آواں وے ڈھولیا
کیہڑے تے آواں راہیں
دپلی سڑکے آویں نی سیمے
تے آویں اتلی راہیں
بج پین ٹنڈاں وے ڈھولیا
تیرے کھو ہے نوں پے جائے کاری
تے چھڈ گھر آویں اپنی داری

سیاں رل چرنے ڈاہے
میں دی کتن جاواں وے ڈھولیا
اے میری پہلڑی پوئی ، نی اڑیو
تے ڈھولے دا چوتھڑا پھیرا
تے سیاں مینوں پالیا گھیرا
پھین مینوں رل رل وے ڈھولیا
ایہہ کیہ گدا اے تیرا

نی اڑیو ایہہ میرے سردا سائیں
میرا ڈھول، میرا چن، میرا ماہی

اُچی اُچی ٹاہلی دے ڈھولیا
تے ستیاں رل پیگھاں پائیاں
تے بس وی جھوٹن جانا دے ڈھولیا
چھتی چھتی ٹاہلی دے ڈھولیا
ہیٹھ ادتھے کنجری دا ڈیرا
کردی اے نجر ا دے ڈھولیا
تے ڈھول ادہ منگدی اے میرا
اینان ڈھول نہ دیاں نی اڑیے
تینوں ہور ملک بہتیرا

سرتے سلاری دے ڈھولیا
موڈھے اُتے رکھنا ایں امبری
لاکے یاری دے ڈھولیا
تے آپ طر جانا ایں ڈھنگی
وے میں پچھے گوکدی پھری
لوک یینوں آٹھ دے کسی

رتی رتی ننگی نی سیمے
وچ اوہ دے کالیاں لئیاں
ماپیاں دے منہ تے نی سیمے
کدی وی نہیں بولیاں دھیاں

ساوی ساوی ٹنگی نی سیمے
 اوہرے پٹ پانیاں لئیاں
 تے مال زندیا، نی سیمے
 کٹ دیاں غے ماواں تے دھیاں

رئی رئی لنگی دے ڈھولیا
 دوج اوہرے پٹ دے ڈورے
 تیری میری اک جندری دے ڈھولیا
 کیہ اج پے گئے دچھوڑے

دے توں دگ ٹھنڈیا پُریا
 ڈھول پر دیاں نوں ٹُریا
 توں دی دگ ٹھنڈیے داتے
 توں دی اڈنی ساویے چڑیے
 چل اپنے ڈھول نوں یلے

بہہ جا پکھئی دے اوہلے
 رٹھیاں سبھاں دا سیمے
 دارو اج کیہ نی کرے
 لاہ کے پڑا نی سیمے
 تے سراوہرے قدماں تے دھریے
 تے ڈھول اکوں دی داری کہے
 فیر اسی کدی وی نہ لڑیے

۱۳۶۔ ستمی میری دن

ستمی میری دن
اٹھ لدے کچور دے ————— نی سیے

ستمی میری دن
بھاڑی بھاڑے کرن ————— نی سیے

ستمی میری دن
لدی تاں جاندے جھنگ ————— نی سیے

ستمی میری دن
جھنگ نول لکڑا رنگ ————— نی سیے

ستمی میری دن
لدی تاں جاندے شور ————— نی سیے

ستمی میری دن
شور دا حاکم جور ————— نی سیے

ستمی میری دن
بھاڑی مارن جلیاں ————— نی سیے

ستمی میری دن
اٹھاں دے گل ٹلیاں ————— نی سیے

ستمی میری دن
اٹھاں باغ لتاڑیا ————— نی سیے

۱ بیٹی
۲ شور کوٹ

سستی میری دن
 کوک تال میرے دیر دی ————— نی سیے
 سستی میری دن
 کوٹھڑے پر کوٹھڑا ————— نی سیے
 سستی میری دن
 کوٹھے نے تندور ————— نی سیے
 سستی میری دن
 گرن گن لادال روٹیاں ————— نی سیے
 سستی میری دن
 بھر بھر لادال پور ————— نی سیے
 سستی میری دن
 کج کج رکھاں سانجھ کے ————— نی سیے
 سستی میری دن
 پر کھاؤں دالے دور ————— نی سیے
 سستی میری دن
 دیساں گاں پیال ————— نی سیے
 سستی میری دن
 پیال گلاب مرکل ————— نی سیے
 سستی میری دن
 دھڈو آیا چون ————— نی سیے
 سستی میری دن
 آیا ہونٹھ بھانوں ————— نی سیے
 سستی میری دن

میں گئی وٹ لندو کا ————— نی سمیے
 ستمی میری دن
 گھٹیا کورا رہیڑ کا ————— نی سمیے
 ستمی میری دن
 کھیاں دا جھبکار ————— نی سمیے
 ستمی میری دن

۱۳۷- ہیر کیہ جانے یاریاں بھلا

ہیر کیہ جانے یاریاں بھلا
 اس رانجھے نے سکھائیاں دلداریاں بھلا
 ہیر کیہ جانے یاریاں بھلا
 ماہی ساڈا پھلاں داشوقی
 دیہڑے باغ لوانی آں بھلا
 ہیر کیہ جانے یاریاں بھلا
 ماہی ساڈا دھپاں دا کاہلا
 پھتری چھاؤں کرائی آں بھلا
 ہیر کیہ جانے یاریاں بھلا
 ماہی ساڈا جھکھٹاں دا کاہلا
 چوڑی تھال بھرائی آں بھلا
 ہیر کیہ جانے یاریاں بھلا

لوہڑی دے گیت

کئی یاداں نیں جیہڑیاں ملک دی ونڈی نال خود
 وی ونڈ گئیاں نیں۔ لوہڑی دا دیہار اوہناں وچوں اک اے۔
 ایہہ اگرچہ تے ہندو سکھاں دا دن پر ایہنوں ان ونڈے
 پنجاب دے سبھی لوگ نواں سال شروع ہون تے مناندے
 سن تے اہنوں بال، منڈے تے کرلایاں سجھرل کے مناندے
 سن۔ پوہ دی آخری رات تے ماہر (ماگھ) دے پہلے
 دن ایہہ دن دیہار اپنے پورے جوبن تے ہوندا سی۔ پوہ
 دی آخری رات نوں لوک سوگی دی کھڑی پکا کے رکھ
 چھڈ دے سن تے سویرے اٹھ کے اوہنوں کھاندے سن۔
 اوہنوں پوہ رتھی تے ماہر کھا دی "آکھدے سن۔ ایہہ
 علاوہ رات نوں تل تے مولیاں باہر تریں وچ رکھتیاں
 جانداں سن تے سویرے اٹھ کے ایہناں نوں کھاوا جانا
 سی۔ آکھدے نیں کہ ایہہ نال دل نہیں بیٹھا۔
 لوہڑی دی رات نوں پنڈ دے منڈے کھنڈے مل ملا
 کے لوکاں دے گھراں وچ جادوڑے سن۔ ہرن دا سوانگ بھر
 کے ہر گھر اگے پن دے سن، کئی دے پھلے، دال، بشکڑ،
 چاول، گوہے دیاں تھاپیاں، چھوٹی، جو دی مل جاتے سنگ
 لیاندے سن۔ تے فیر پوہ ماہ دیاں ٹھنڈیاں تے پہاڑ
 چیمپیاں لمیاں راتاں گوہے بال بال کے تے آگ سیک سیک
 کے ہسڈیاں گوندیاں تے سنجھیاں گزار چھڈ دے سن۔
 خاص کر کے جس گھر کوئی بال ہون والا ہووے۔ اوہناں

دی شامت آجاندی سی۔ منڈے گھنڈے سوانگ بن بن کے
ادہناں گھراں دج جا گھنڈے سنن تے مکتی دے پھٹے، چڑے،
مونگی دی دال یا کچھ ہور شے نے بنان نہیں سن ٹلے۔
پتھلا مار کے پہر جانڈے سن تے گوندے رہندے سن۔

ہرن ماری چھال
دے پڑو پی دال
ہرن ماری چوونگی
دے پڑو پی مونگی

پرے کوئی کچھوین توں اڑی کرے یا بڑھے بند کر لین
تے منڈے بڑھے تروڑ کے اندر جا گھنڈے سن۔ ہتھان
دج لیاں لیاں ڈانگاں ہونڈیاں سن۔ اندر وڑ دیاں ای
اک منڈا زور نال اکھلا سی۔
”ڈھیرنی!“

تے فیر گھرو لے آکھدے ای رہ جانڈے سن کہ جو کچھ لینا
جے لے لو۔ پر کے شے نوں نقصان نہ پہنچاؤ۔ پر ہن کون
کے دی سنن دا سی۔ ”ڈھیرنی“ دی آواز سنن دیاں ای
ڈانگاں حرکت دج آجاندیاں سی تے فیر جو چیر سافے آجائے
فنا کر کے رکھ دتی جاندی سی۔ بانڈیاں، چٹے، انگلیٹھیاں،
بھانڈا ٹنڈر، سبھ ختم کر کے اکاٹھ نکل جانڈے سن۔
انگلستان دج دی اک ایہو جیہی رسم منائی جاندی اے۔

آکسفورڈ شائر دا ایہہ گون گن پاؤڈر پلاٹ (GUN POWDER PLOT)
دی تقریب دے موقعے تے منڈے گھنڈے ادس وقت
گاوندے نیں جہوں ادہناں نوں گن پاؤڈر پلاٹ دی
تقریب دج اک بالن واسطے لکڑیاں کٹھیاں کرنیاں ہونڈیاں نیں۔

A STICK AND A STAKE
FOR KING JAMES' STAKE;
IF YOU WON'T GIVE ME ONE
I'LL TAKE TWO.

THE BETTER FOR ME

THE WORSE FOR YOU ¹.

تے ایہہ خیال کیٹا جاندا اے کہ ایہہ بول گون توں بعد
ادہ کوڑی دی پڑائی لکڑی بجا سکدے نہیں۔

لوہری یا لوہی والے روز، صبح سویرے جوان لڑکیاں
تے بچیاں بچھے ای، پنڈے سارے رستے مل کے کھلو
جانڈیاں سن تے جیڑا کوئی اوس رستیاں لنگھے اذہرا راہ ڈک
کے گھیرا پاکے اڈیاں مچک مچک کے تے ہنڈیاں مارا
کے ادھے اتے تلیاں اڈیاں سن کہ ادہ کوئی پیسہ نہ
دے تے اگانہہ جان دیئے۔ اوہناں دیاں اڈیاں ہونیاں تلیاں
تے ہنڈیاں اک تال تے وجدیاں سن تے ادہ گون گون
درج منگدیاں دی جانڈیاں سن۔

ماؤں ماتی دے کے جا۔ دے کے جا
داڑھی پھل پوا کے جا۔ پوا کے جا

وغیرہ
اک لڑکی اک مصرع اکھدی سی تے ساریاں رل کے
ادھنوں دھرانڈیاں سنن۔ شریف آدمی جلدی ای کچھ دے دوا

1. W. CROOKE, THE POPULAR
RELIGION & FOLKLORE OF
NORTHERN INDIA, P. 316.

کے اپنا پیچھا چھوڑ لیندے سن ۔ پر بسنے ذرا دل لگی کرن لیں
 آئیں بائیں شائیں کر دے رہندے سن تے اوہاں رہاں
 اڈیاں ہویاں تلیاں ، ہنپیاں تے گوناں دے
 لیندے سن مرد پچھا چھڑا کے اگے اگے سنداسی ، ادہ ہنراں
 داگوں چنگیاں بھر بھر کے پچھے پچھے سندیاں سن ۔ اک گون
 دے بعد دوجا تے دوجے دے بعد بجا شروع ہو جاندا سی
 تے کچھ نہ کچھ لے کے ای ٹکدیاں سن ۔ پر جے کوئی ڈھیٹ
 بن کے نکل ای جائے تے ارہ ہنوں گاہلاں کدھنوں دس باز
 نہیں آوندیاں سن ۔

ماؤں مائی نہ دتوای
 دو ہنتر دارطھی کھٹوای

لوہڑی دے دن کڑیاں بعض ایسے گون وی گاندیاں نیں
 جنہاں نوں پنجاب دے دلا بھٹی نال منسوب کیتا جاندا اے ۔
 دلا بھٹی حافظ آباد دے کول بار دے علاقے دا اک مشہور
 باغی گزریا اے جیہدا زمانہ اکبر بادشاہ دا زمانہ دسیا جاندا اے ۔
 بہتا وقت نہیں گزریا جدوں پنجاب دی ہر کڑی اوہدی
 بہادری تے شرافت دے گون گاندی سی ۔ تے اوہناں دچوں
 سبھناں توں مشہور ایہہ گون اے ۔

دے دھی دیای ہو
 سیرشکر پانی ہو وغیرہ

۱۳۸۔ ماؤں مائی دے کے جا

ماؤں مائی دے کے جا — دے کے جا
 داڑھی پھل پوا کے جا — پوا کے جا
 داڑھی تیری ہری بھری — ہری بھری
 پھلاں نال جڑی پڑی — جڑی پڑی
 دیرا ساڈی ماؤں مائی — ماؤں مائی
 تینوں دیے لکھ دعائیں — لکھ دعائیں
 ماؤں مائی دے کے جا — دے کے جا
 داڑھی پھل پوا کے جا — پوا کے جا

ماؤں مائی نہ دتو ای — نہ دتو ای
 درہنڑ داڑھی کھتو ای — کھتو ای

۱۳۹- ہرن ماری پھال

ہرن ماری پھال
 دے پڑو پی دال
 ہرن ماری پھل
 دے پڑو پی مٹنگی
 ہرن ماری ٹنگی
 دے مائی شکر
 ہرن پیس برلے
 دے مائی پھل
 ہرن ماری نیول
 دے پڑو پی چول
 ہرن ماری بلی
 ٹرکے نیس دلی

۱۴۰۔ کچھ بالن چاہیے لوہڑی دا

سوٹی سوٹی نی اک سوٹی نی
 رب دلیوے دیر نڈں دوہٹی نی
 اس دوہٹی ویل ودھائی نی
 گھر دیہڑے مہک لگائی جی
 ادس دوہٹی دے لتے وال
 سین گنداوے چنبے نال
 سوٹی چنبے لوریدا
 کچھ بالن چاہیے لوہڑی دا
 ساڈے پیراں ہیٹھ سلاتیاں
 اسیں کیہڑے ویلے دیاں آئیاں
 تیرے کوٹھے آتے سر
 ساغول چھیتی چھیتی ٹور
 دے مائی لکڑی
 جیوے میسری بکری

۱۴۱۔ لوہی اے بھٹی لوہی اے

لڑی اے بھٹی لوہی اے
 قسم دان وچ گھیبو
 جیوے منڈے دا پیو،
 قسم دان وچ کال
 جیوے منڈے دی ماں
 قسم دان وچ کانا
 جیوے منڈے دا نانا
 قسم دان وچ کانی
 جیوے منڈے دی نانی
 اسان رل رل کھادا
 جیوے منڈے دا دادا

۱۴۲۔ کنڈا کنڈانی کڑیو

کنڈا کنڈا نی کڑیو — کنڈانی
 ایس کنڈے دے نال کھیرا سی
 جگ جگ جیوے بھین دا ویرا سی
 ایہناں دیراں نے پالتی ہٹی سی
 اوہی مولی تے مہندی رتی سی
 رتڑے پنگ رنگیلے پارے
 منڈے دے گھر دوہٹی آدے
 دتی دوہٹی لے دال
 سرگندارے چنبے نال
 جگ جگ چنٹا لڑیدا
 کچھ بالن چا بیے لوہڑی دا
 بھا بوسی پت بنے
 بیرے موتی لال بنے،
 بھٹھ گھروڑی اندر والا
 اندر لپاں باہر لپاں
 لپاں گھر دا آلا دوالا
 دیر میرا دیاہن چلیا
 دوہٹی رتی چوڑے والی
 ساڈے پیراں ہیٹھ سلاٹیاں
 اسیں کپڑے ویلے دیاں آتیاں
 ساڈے پیراں ہیٹھ روڑ
 سانول چھیتی چھیتی لوڑ

سٹ گوہیا _____ کھاہ کھوہیا
سٹ لکڑ _____ کھاہ شکر

۱۴۳۔ دے دھی ویاہی — ہو

تیرا کون و چارا — ہو
دُلا بھٹی والا — ہو
دے دھی دیاہی — ہو
سیر شکر پانی — ہو
گڑی دے بوجھے پانی — ہو
گڑی دالال پٹاکا — ہو
گڑی واس لو پٹا — ہو
س لو کون سمیٹے — ہو
چاچاں گھلاں کڈھے — ہو

(۴)

کنک کو نجاں سیکے دیہیاں

شگنوں دے گون

کتک کوئجاں، پیکے دھیاں
 چار دناں دایسہ
 چڑھیا گھر، آنی جوانی
 اڈ جادن داویلا

شکن

دنیا دے ہر ملک تے ہر قوم وانگر پنجاب وچ شادی
 ویاہ دیاں رسماں ہس گوں کے منائیاں جاندیاں نیں۔ ویاہ
 توں ڈھیر پہلوں ای منڈے کڑی دونواں دے گھراں وچ
 ڈھولکی بھاڑتی جاندی اے بیہدے وچ مراٹھاں دے علاوہ
 خاندان دیاں کڑیاں دی ودھ چرٹھ کے حصہ لیندیاں نیں۔
 گون گاتے جاندے نیں تے سوانگ بھرے جاندے نیں
 تے نالے ہورے کنیاں دوجیاں رسماں پوریاں کیتیاں جاندیاں
 نیں۔ رشتے دے سارے لوگ تے گلی محلے دیاں عورتاں سوج
 ڈھدیاں ای آجاندیاں نیں تے فیر اڈھی اڈھی رات تک
 رونقاں لگیاں رہندیاں نیں۔ تے چلن لگیاں گھر والے ہر
 ایک جی نوں پاہ پاہ یا ادھ ادھ سیر گڑ یا کوئی ہور مٹھی
 شے دے کے ٹوڑ دے نیں۔

منڈے والے گھر صرف گھوڑیاں لگیاں جاندیاں نیں۔
 منڈا یا تے باہر ٹڑ جاند اے یا فیر اک نچے لگ کے
 بہہ رہندا اے۔ مراٹھاں یا کڑیاں ڈھولکی تے گھوڑیاں گاونڈیاں
 نیں تے منڈے دی ماں بھیناں کیسری جڑے پھبا کے اندھر
 اٹھر بھونڈیاں تے آن جان دالیاں دی خاطر تواضع کر
 دیاں نیں۔ ایہناں گھوڑیاں وچ بھین اک خاص کردار ادا
 کردی اے۔ اوہ اپنے بھر دی ودھ توں ودھ تعریف
 کر دی اے۔ اوہنوں اپنا بھرتے بھرا دی ہر چیز سبھاں
 توں دکھری دس دی اے۔ اوہنوں بھرا پھل گلاب دا

تے بھابی، چنبے دی کلی نظر آوندی اے۔ ماں دی خوشی
داوی کوئی اندازہ نہیں۔ اودہ سوتیاں دے تھال بھر بھر کے
لاگ ونڈی پھر دی اے۔ پتر دے سروں زپے وار دی
اے۔ اودہ گھر گھر جا کے ہر اک نوں مناقندی اے تاکہ
اودہسے پتر دی "جیج سوہنی چڑھے"

ایہو رساں گڑی دے گھر دی مائیاں جانیاں نیں۔ فرق
صرف اتنا ہوندا اے کہ ایجھے گھوڑیاں دی جگہ سہاگ لگاتے
جانندے نیں۔ لاڑی "نتوں جھانجی" ہو کے اکے "ٹھکے" یا
سہیلیاں دے جھرمٹ وچ رہندی اے۔ اودہی طبیعت
اُداس تے فکرمند اے کیونکہ کچھ دناں بعد اودہنوں زندگی دا اک
نواں تے انجاناں سفر پیش آون آلا اے۔ خورے ایہہ
نویں زندگی کیہو جیہی ہووے۔ نویں ساک کیہو جیہی نکلن، گھر
والا مرضی دا جڑے کہ نہ جڑے..... تے اودہ سہیلیاں
دے جھرمٹ وچ بیٹھی ایہو سوچدی تے نکراں وچ غوطے کھاندی
رہندی اے۔ پر اودہسے آئے دوالے ڈھولکی کھڑکدی رہندی
اے تے سہاگ دے گون فضا وچ کھلے دے رہندے نیں۔
ایہناں گوناں وچ کیہ کچھ نہیں ہوندا؟ اودہ سمجھو کچھ
ای ہوندا اے جیہڑا اک شریف جوان گڑی دے جذبات
اودہی چاہت، اودہسے معیار، اودہی پسند یا ناپسند دے متعلق
کہیا جاسکدا اے۔ ایہناں گوناں وچ اودہی اپنے بھین بھراواں
تے ماں پیر واسطے محبت، پیکے گھر دی کدی نہ ٹھن والی چاہت،
جوان دھی بھین دے متعلق ماں پیر تے بھراواں دی ذمہ داری،
گڑی دی پسند یا ناپسند، اودہسے برابر دا مناسب جوڑ تے کسے
ایجھے سوہرے گھر دی تلاش جتھے سس بھلی پردھان، سا ہورا
سردار ہودے "تے ایجھے ہور کئی مضمون آہاندے۔"

پنجاب دیاں پنج گھوڑیاں تے پنج سہاگ مشہور نیں۔ گھوڑی
چڑھن توں پہلوں منڈا، تے ڈولی وچ بہن توں پہلوں کڑی
کھارے لیندی اے تے ماما منڈے تے کڑی نوں کھارے لواہندا
اے تے ایسے موقعے تے بھابیاں گھرا گھوڑی دی رسم وی
منادندیاں نیں:

ویاہ والے دن منڈا بن پھب کے گھوڑی چڑھ کے جج
دے نال کڑی والے گھر اپڑا اے۔ تے ادتھے کاسن، سٹھیاں،
کھڑکنے دا اک اجیہا سلسلہ چل نکلا اے جنہوں اسی سدی
سادھی گالیاں کہہ سکے آں۔ ایہناں وچ ماں پیو، بھین بھرا
سساں، تناناں تے لونہاں تے ادہناں دے آشناواں دے
جائزے تے ناجائز تعلقات نوں ددھا چڑھا کے بیان کرن دے
علامہ ہر ادہ گل کہی جاندی اے جیہدے سُن دیاں ای شرم تے حیا
دا سر جھک جاندا اے۔ مگر رسم تے رواج دے نال تے ہر گل تے
ہر شے برداشت کیتی جاندی اے۔

ویاہ دا ایہ دن مختلف گناں تے رسماں وچ لنگھا جاندا
تے آخر کار کڑی ٹورن دا دل ہلا دین والا ویلا آجاندا اے۔
اوس ویلے ہر اکھ تے ہر دل روزنا۔ ماما کڑی نوں موڈے نال لا کے
لے جاندا۔ کڑی پیر پچھاں دھری اے۔ ادہ ایس ویلے دا
پل پل اپنے ماں پیو دے گھر گزارنا چاہندی اے جیہدے
نال آج توں بعد ادہ تعلق ٹٹ جاتا اے۔ ادہ ہر اک
دے سینے لگ لگ کے روندی اے، گر لاندی اے۔ "آج
رکھ لے میری ڈھولی نی ماں"۔ پر کوئی ایہدے واسطے تیار نہیں
ہوندنا۔ تے اوہنوں بدو بدی ڈولے وچ پا دتا جاندا اے۔
آلے دوالے کھولتیاں مٹھیاں، زنانیاں جنہاں دی اپنی زندگی
دے تجربے اوہناں دے چہریاں تے جھڑیاں بن کے امر ہو گئے نیں

ڈولیاں گا گا کے ماحول نوں ہور وی غناک کر دیندیاں نیں۔
 ایہناں ڈولیاں وچ مال پیو دیاں مجوریاں، کڑی دیاں شکایتاں
 تے شکوے، دھی دے گھروں جان توں بعد لیاں پساراں،
 تے موہکیاں دیہڑیاں دی اداسی دا ذکر ہوندا اے، جنہاں نوں
 سُن سُن کے سخت توں سخت دل وی خون دے اتھر وکیر دا
 لے۔ سچ اے دھیاں دا دکھ بڑا ڈاہڑا ہوندا اے۔

غرض اک پنجابی ویاہ وچ کوئی شگن تے کوئی رسم اجیہی
 نہیں جیہدے نال گون نہ لگائے جان۔ ایہہ گون کڑی دیاں سہلیاں
 تے رشتے تے گلی محلے دیاں بڈھیاں عورتاں تے سپی مراناں وی
 ایہہ گون گوندیاں نیں۔ ایہناں گوناں اندر اسی اپنے معاشرے
 دی پوری تصویر جھلکدی ویکھ سکے ہاں۔

گھوڑیاں

۱۴۴۔ چُن لیاؤ چنبا تے گلاب

دیرا لگیاں تے چنیاں گھوڑیاں
 توں تے کپھڑی دا اسوار
 نی چُن لیاؤ
 چُن لیاؤ چنبا تے گلاب — نی چُن لیاؤ
 گند لیاؤ دیراں دے ہار — نی گند لیاؤ

بھیناں لگیاں تے چنیاں نی گھوڑیاں
 میں تے نیسلی دا اسوار
 نی چُن لیاؤ
 چُن لیاؤ چنبا تے گلاب — نی چُن لیاؤ
 گند لیاؤ لالے دا ہار — نی گند لیاؤ

دیرا بسج تے چڑھی آچو فیروں
 میرا دیر چڑھے وچکار
 نی چُن لیاؤ
 چُن لیاؤ چنبا تے گلاب — نی چُن لیاؤ
 گند لیاؤ دیراں دے ہار — نی گند لیاؤ

سوئیہ: جانجیں ہتھیں دنگوریاں
میرے ویر دی گھنڈی آلال
نی چن لیاؤ
چن لیاؤ چناتے گلاب — نی چن لیاؤ
گند لیاؤ لالے دے ہار — نی گند لیاؤ

دیرا جانجیں سریں سلا ریاں
میرے ویر دے کیمبر لال
نی چن لیاؤ
چن لیاؤ چناتے گلاب — نی چن لیاؤ
گند لیاؤ ویراں دے ہار — نی گند لیاؤ

ویرا سوہریاں دے راہ وچ بھاریاں
توں تے لنگھیں گاکھڑے راہ
نی چن لیاؤ
چن لیاؤ چناتے گلاب — نی چن لیاؤ
گند لیاؤ لالے دے ہار — نی گند لیاؤ

بھیناں جھاریاں چھٹاں گا وڈھا
میں وڈھاں گا یسلی دوڑا
نی چن لیاؤ
چن لیاؤ چناتے گلاب — نی چن لیاؤ
گند لیاؤ ویراں دے ہار — نی گند لیاؤ

ویر کیہو جہیاں ڈبھیاں تی سالیان
 تو تے کیہو جیہی ڈھٹڑی آ نار
 نی چن لیاؤ
 چن لیاؤ چنبا تے گلاب — نی چن لیاؤ
 گند لیاؤ لالے دا مار — نی گند لیاؤ

بھیناں سالیان چنبے — دیاں ڈالیاں
 میری نار اے — پھل گلاب
 نی چن لیاؤ
 چن لیاؤ چنبا تے گلاب — نی چن لیاؤ
 گند لیاؤ ویراں دے بار — نی گند لیاؤ

۱۲۵۔ گھوڑی آن بدھی تیرے نائی

گھوڑی آن بدھی تیرے نائی دے
 جس پن کیتی کڑمائی دے
 بھرنی آل موتیاں دے تھال
 ونڈنی آل لاگیاں دے لاگ
 لاڑے مل کیسری دا چاء
 ملا ماؤ دیکھنے دا چاء
 دے تول عطر مل مل نہا

پھیل وٹنالا

گھوڑی آن بدھی تیرے چاچے
 جسج پہن کھلوتی لاچے
 بھرنی آل موتیاں دے تھال
 ونڈنی آل لاگیاں دے لاگ
 لاڑے مل کیسری دا چاء
 ملا ماؤ دیکھنے دا چاء
 دے تول عطر مل مل نہا

پھیل وٹنالا

گھوڑی آن بدھی تیرے مامے
 جسج پہن کھلوتی جامے
 بھرنی آل موتیاں دے تھال
 ونڈنی آل لاگیاں دے لاگ

ملا ماؤ دیکھنے دا چاؤ
 دے توں عطر کل کل ہنا
 پھیل وٹنالا

۱۲۶۔ چڑھ جائے نی ماں دی لاڈلی

جے توں چڑھیا گھوڑی دے — تیرے نال بھراواں بوڑی دے
 چڑھ جائے نی ماں لاڈلی — ویلاں دیندی ماں

جے توں چڑھیا کھارے دے — تیری ماں روپیہ وارے دے
 چڑھ جائے نی ماں دی لاڈلی — ویلاں دیندی ماں

جے توں آنندی ڈولی دے — تیری ڈولی تو بھین گھولی دے
 چڑھ جائے نی ماں دی لاڈلی — ویلاں دیندی ماں

جے توں سُر مارا پایا دے — تیرا رب نے روپ ددھایا دے
 چڑھ جائے نی ماں دی لاڈلی — ویلاں دیندی ماں

جے توں چڑھیوں گھوڑی دے — جیوے جیو میرے جاوڑیا
تیرے نال بھراواں جوڑی دے — سکھی لاڑیا

جے توں پیا مائیاں دے — مائیاں دے جیو میرے جاوڑیا
تیری ماں نوں ملن دھائیاں دے — سکھی لاڑیا

جے توں ددھی جھڈی دے — جھڈی دے جیو میرے جاوڑیا
تیری ماں نے شکر وندٹی دے — سکھی لاڑیا

جے توں آندی ڈولی دے — ڈولی دے جیو میرے جاوڑیا
تیری ڈولی توں جاواں گھولی دے — سکھی لاڑیا

جے توں بیٹوں ڈیرے دے — ڈیرے دے جیو میرے جاوڑیا
جن چڑھیا ساڈے دیہڑے دے — سکھی لاڑیا

۱۲۸۔ چنبا کھڑیا مالن چکدی کیوں نہیں

چنبا کھڑیا مالن چکدی کیوں نہیں
 توں وی چک نی لاڑے ماوری آ
 اکھن چکائی سجن و سجن گئے
 ماما رٹھڑا میرے طاہر دا
 نی منائیو جسج سو مہنی چٹھے
 نی منائیو ماماں بوری پھڑے

۱۲۹۔ چن چاننے ویر آیا نی

چن چاننے ویر آیا نی
 او بدے جوڑے نوں کیسر لایا نی
 چن چڑھدے رشتاں چھڈیاں نی
 میرے ویرے دیاں عمراں دڈیاں نی
 چن چاننے ویر آیا نی
 چن بھڑھیا سوں گیتاں کھتیاں نی
 مینوں لوکاں ودھائیاں دتیاں نی
 او بدے جوڑے نوں کیسر لایا نی
 چن چاننے ویر آیا نی

۱۔ گھوڑی دا ایہہ گون ایسے طرح ایسے ددھدا جاندا اے صرف جو تھے مصرعے درج
 "مامے" دی نھاں "چاچا، ماسٹر، پچھڑ وغیرہ الفاظ آجانداے نیں۔

۱۵۔ دو لکھ سہرے دائل

ہریانی مانن - ہریانی بھینے
 ہریاتے بھاگیں بھسہ یا
 جس دباڑے میرا طاہر بنی جمیا
 سوئیو دباڑا بھاگیں بھسہ یا

پچھدی پچھدی مانن گلی دچ آئی
 شادی والا گھر کیہڑا
 اچڑے تبنو، سینہ قناتال
 مانن شادی والا گھر ایہو
 آمیری مانن بیٹھ دلیہزے
 کونی سہرے دائل
 اک لکھ چنبا اک لکھ مردا
 دو لکھ سہرے دائل
 لے میری مانن بنھ نی سہرا
 بنھ نی لال دے سقے
 ہریانی مانن، ہریانی بھینے
 ہریانی بھاگیں بھسہ یا

سُہاگ

۱۵۱۔ ساڈا چڑیاں دا چنبا ای

ساڈا چڑیاں دا چنبا ای تے بابل اسال اڈ جانا
 ساڈی لمبی اڈاری وے تے بابل کپڑے ویں جانا
 تیرے محلاں وچ وچ وے بابل ڈولا نہیں لنگھدا
 دو بوہے پٹا چھڈاں دھیسے گھر جا اپنے
 تیریاں سونہیاں باغاں وچوں بابل ڈولا نہیں لنگھدا
 دو ٹاہن وڈھا چھڈاں گا دھیسے گھر جا اپنے
 تیریاں سوڑیاں گلیاں وچوں بابل ڈولا نہیں لنگھدا
 دو اٹاں دھا چھڈاں گا دھیسے گھر جا اپنے
 تیریاں لمیاں راماں وچ بابل سانول دھپ لگدی
 اوتھتے رکھ لوا چھڈاں گا، دھیسے گھر جا اپنے
 تیرے محلاں دے وچ وچ وے بابل چرخہ کول کتے گا
 میریاں کتن گلیاں پوتریاں۔ دھیسے گھر جا اپنے
 تیرے محلاں دے وچ وچ وے بابل گڈیاں کون کھیڈے گا
 میریاں کھیڈن پوتریاں۔ دھیسے گھر جا اپنے
 تیری چٹی روڑی اُتے وے بابل کھڈو کون کھیڈے گا،
 میریاں کھیڈن پوتریاں دھیسے گھر جا اپنے
 گلیاں تے ہوتیاں بابل بھیڑیاں، میرا آگن ہويا پردیس
 وے بابل اسال اڈ

دیساں داراجہ میرا بابل جیوے۔ تے محلاں دی رانی ماں
 دے بابل اسال اڈ جاناں

۱۵۲۔ دتیں دتیں وکابل اوس گھرے

دتیں دتیں دے بابل اوس گھرے
 جتھے سس بھلی پردھان۔ ساہورا سردار ہودے
 ڈاہ پڑھا بہندی سامنے تے ستھے کدی نہ پاندی وٹ
 بابل تیرا پُن ہودے
 پُن ہودے تیرا دان ہوئے، تیرا ہوئے گا وڈڑا جس
 بابل تیرا پُن ہودے

دتیں دتیں دے بابل اوس گھرے
 جتھے سس دے بابلے پٹ
 اک منگے اک دیا ہیئے
 دے میں شادیاں دیکھاں نت
 بابل تیرا پُن ہودے
 پُن ہودے تیرا دان ہوئے، تیرا ہوئے گا وڈڑا جس
 بابل تیرا پُن ہودے

دتیں دتیں دے بابل اوس گھرے
 جتھے لوریاں جھوٹیاں سٹھ
 اک دڑکاں، اک جمانی آں
 دے میرا چایاں دے وچ بھتھ
 بابل تیرا پُن ہودے
 پُن ہودے تیرا دان ہوئے، تیرا ہوئے گا وڈڑا جس
 بابل تیرا پُن ہودے

دیں دتیں دے بابلا اوس گھرے
 جتھے درزی سیون نیت
 اک کٹھنی آں اک رکھنی آں،
 میرا وچ منہ دوقاں دے ہنہ

بابل تیرا پُن ہو دے
 پُن ہو دے تیرا دان ہو دے تیرا ہو دے گا وڈڑا جس
 بابل تیرا پُن ہو دے

دیں دتیں دے بابلا اوس گھرے
 جتھے گھاڑ گھرے سنیا ر
 اک پاواں دوجا ڈبڑے
 دے برا ڈبیاں دے وچ ہستہ

بابل تیرا پُن ہو دے
 پُن ہو دے تیرا دان ہو دے۔ تیرا ہو دے گا وڈڑا جس،
 بابل تیرا پُن ہو دے

۱۵۳۔ ماپے ہونڈے میں دھیاں در فکری

چڑھ دے خیاں تیرے مڈھ تے لکھوی
 ماپے ہونڈے میں دھیاں در فکری
 رچھ دے حناں تیرے گٹھ گٹھ لالی
 ماپے ہونڈے میں دھیاں در وانی
 رچھ دے جاناں تیرے مڈھ تے بوکھڑے
 ماپے ہونڈے میں دھیاں دے لوکر
 چڑھ دے چناں توں کر روشنائی
 میرے دیراں ی شو بھاؤں ہوائی
 چڑھ دے چناں توں آدیں دیہڑے
 دھیاں دے گٹھ دے کون بیڑے

۱۵۴۔ میرا سون داکاج رچا

واری بابل جی نول میں آکھیا۔ میرا سون داکاج رچا
 ان نہ تر کے کوٹھڑی۔ تیرا دہی نہ ابل گیا
 اُچی نے مارٹی بابل ستیا۔ تینوں ستے نوں ہی آں جگا
 تیری نہیں تے۔ نندر نہ پوے۔ گھر دھی ہوئی آ جواں
 آلے دوالے میرے گڈیاں۔ میرا کھیڈن تے نہ کڑا چا
 سکی سہیلی میری دچھڑی۔ میرا کھیڈن تے نہ کڑا چا
 میری ماں رُتی اوہدی جھولی بچھی۔ میرا باپ رُتا دریا
 میرا ویر رُتا سب لوگ رُتے۔ میریاں بھابیاں دے من چا
 میری ماں آکھے دھیا۔ نت آویں۔ میرا باب آکھے دن پار
 میرا دیر آکھے کسے کاج آویں۔ میری بھابی آکھے کیہ لاد
 دے بابل میں بیسی پرناؤ

۱۵۵۔ تینوں اکھدی بابلا

میں تینوں اکھدی بابلا - میرا سوں دا کاج رچا
 ان نہ تر کے کوٹھڑی - تیرا دہی نہ ابل جا
 بابل میں بیٹی ٹیار
 اندر چھڑیے باہر دلے، دتا سو کاج رچا
 بابل میں بیٹی ٹیار
 بابل میرے داج دتا بوہتا - موتی دتے اُن تول
 بابل میں بیٹی ٹیار
 داج تے دون بوہتا دتا دتے سوہست ہزار
 ہتاں دے پیراں جھانجھراں، چھنکار پندا جا
 دے بابل بیٹی ٹیار

۱۵۶ بیٹی چنن دے اوہے اوہے کیوں کھڑی

بیٹی چنن دے اوہے اوہے کیوں کھڑی
 میں تے کھڑی ہاں بابل جی دے کول
 بابل ور لوڑ
 بیٹی کیہو جیب ور لوڑیئے
 چان چناں وچول
 کاہن کاہناں وچول۔ ور لوڑیئے

بیٹی چنن دے اوہے اوہے کیوں کھڑی
 میں تے کھڑی آں دیرے جی دے کول
 دیرا ور لوڑ
 بھین کیہو جیہا ور لوڑیئے
 چان چناں وچول
 کاہن کاہناں وچول ور لوڑیئے۔

بیٹی چنن دے اوہے اوہے کیوں کھڑی
 میں تے کھڑی ہاں مے جی دے کول
 ماما ور لوڑ
 دھیا کیہو جیہا ور لوڑیئے
 چان چناں وچول
 کاہن کاہناں وچول ور لوڑیئے
 بیٹی چنن دے اوہے اوہے کیوں کھڑی

کھار تے گھڑا گھڑولی

شاوی ویاہ دیاں دوجیاں رسمیں وانگہر کھارے لہائی، دی بڑی ضروری رسم اے تے اسیدے نال 'گھڑا گھڑولی'، دی اک چھوٹی جیہی رسم دے مطابق ویاہ والے دن منڈے تے کڑی نوں چند ضروری رسمیں دے نال نوکھایا جاند اے۔ گھر وچ رشتے دے سارے جی موجود ہوندے نیں دکڑی دی صورت دج صرف رشتے دیاں عورتاں موجود ہوندىاں نیں پر کڑی دے نہا چکن بعد مرد دی آجاند نیں، منڈے یا کڑی نوں کھارے تے بھٹا دتا جاند اے۔ منڈا یا کڑی جددں نہا چکدے نیں تے اوہناں داماماں ادھنوں کچھ پیسے دے کے کھارے توں لاہندا اے۔ ایہنوں "کھارا لہائی" آکھدے ہیں۔ لیکن کھارے دیاں رسمیں بڑی مزیدار تے دلچسپ نیں۔ ایس واسطے اوہناں نوں ذرا تفصیل نال لکھیا جاند اے۔

کھارے لہن، واسطے گھر دی صفائی کرن والی کھارا یا کھاری لے کے آوندی اے تے اپنے جھتے دی لاگ لیندی اے۔ منڈا یا کڑی اوہدے اُتے بہہ جاند اے۔ ماما اک پاسے کھلو جاند اے۔ بھرا بھرجا تیاں آلے دوالے کھلر جاندے نیں۔ بھایاں دے سہراں تے

۱۔ کھارا یا کھاری موٹی موٹی تیلیاں یا کانیاں دا اک چوکور ٹوکرا ہوندا اے جیہدے وچ گلیلیاں گھگھو گھڑے رکھ کے دیکھاپاں نیں۔ مقصد صرف ایہہ ہوندا اے کہ چھٹاں شیشاں نہ اُڈن تے پانی تیلیاں دچوں آسانی نال گزر جائے۔ ایہدی جگہ آج کل لکڑی دا چوکور خانہ دا چوکا استعمال کیتا جاند اے۔

پانی دے بھرے ہوئے گھڑے ہوندے ہیں۔ جنہاں نوں ادھ اپنے دونہاں ہتھاں دی ہتھیلیاں تے رکھ کے، سینے دے برابر لیا کے، سچے کھینے لے جاندیاں نیں۔ تے نال نال گاوندیاں جاندیاں نیں۔ کچھ کھلوتیاں زنانیاں اوہناں دا ساٹھ دیندیاں میں۔ فیر جھابیاں گھڑے چٹک کے پنڈ دے کھوہ ول ٹر پندیاں نیں۔ جتے سیدی باچھی کھوہ وچوں پانی کڈھ کے اوہناں دے گھڑے بھرندا اے تے اپنی لاگ وصولی کردا اے۔ ایہہ رسم ”گھڑا گھڑولی“ اکھوندی اے۔

گھردا نائی یا مین منڈے یا کڑی دے جسم تے پانی پاندے جاندے نیں تے غسل کراندے نیں تے اپنی لاگ لیندے میں۔ منہا مین توں بعد دھوئی یا دھو بن کپڑیاں داجورالے کے اڑ جاندے میں تے اپنا لاگ وصول کر دے نیں سب توں آخر وچ ماماں اگاں ودھدا اے۔ اپنی حیثیت توں ودھ چڑھ کے منڈے یا کڑی نوں کھارا لہائی، دیندا اے۔ تے ہتھ بھر کے اوہنوں کھاریوں تھلے لاہندا اے۔ ایہنوں کھارے لہنا، اکھدے نیں۔ ایہہ آخری رسم وی اپنی دلکشی توں خالی نہیں۔ کھارے توں ہن توں پہلوں گھمیاں کھارے دے آگے چٹیاں دچھا دیندا اے۔ تے منڈا یا کڑی کھاریوں لہندیاں لہندیاں چٹیاں تے پیر مار کے ایہناں نوں تروڑ دیندا اے۔ اوہنوں ”چٹیاں بھٹنا“ کہندے نیں۔ دیاہ والا منڈا یا کڑی کھاریوں لہندیاں لہندیاں کیسے کواری کڑی یا کوارے منڈے دے سر تے دھپا مارتا اے تاکہ اوہرا دیاہ وی جلدی ہو دے۔

ایس رسم وچ اک عام دلچسپی، تفریح، رنگینی تے گون تے محض ظاہری گلاں نیں۔ پر ایہناں سناریاں رسماں پچھے اک خاص مقصد جھلکدا نظر آو ندا اے۔ ایہہ پس منظر سراسر اقتصادی

اے۔ پنجاب کے پنڈل وچ ایہہ رسم پُرانے وقتاں توں چلی آو ندی
اے کہ پنڈ دے کمین لوگ سارا صاں اپنے اپنے پیشیاں دے
مطابق دوف جیاں لوکاں دیاں ضرورتاں پوریاں کر دے رہندے
نیں۔ مثلاً موجی لوں بھتیاں بناتداتے گندھ ترپ دیندا اے
گکیمار بھاندے بناوتدا اے نائی حجامتاں کر دا اے، لوہار،
ترکھان ہلاں دے پھل بناتدا اے تے سور چھوٹا موٹا کم کردا
اے۔ پر ایہناں ساریاں کماں بدے اودہ کسے کو لوں مزدوری نہیں
منگدے۔ بلکہ سال دے آخر تے جدوں زمینداراں دیاں کوٹھڑیاں
دانیان نال بھر گھت دیاں نیں۔ تے ایس اناج وچوں زمیندار کجھ حصہ
ایہناں کماں تے سپیاں نوں وی دے دیندے نیں۔ تے ایس
طراں اوہناں دے گھراں وچ سال تھنڈ جو گے دانے ہو جان دے
نیں۔ شادی دیاہ تے خوشی دے مورناں موقعیاں تے وی ایہہ
لوگ ایسے طرح خدمت کر دے نیں تے اپنے لئی کوئی طلبانہ
نہیں منگدے۔ لیکن اوہناں دی خدمت دا صلہ کدے نہ کدے
تے کسے نہ کسے بہانے تے ہنڈا ای چاہی دا اے پُرانیال لوکاں نے
کجھ اجیہیاں رسماں شروع کیتیاں کہ خوشی دے اجیہیاں موقعیاں اُتے
ایہناں لوکاں نوں وی کجھ نہ کجھ ملدا رہے۔ پر ایس طرح کہ نہ دین
والا ایس طرح دلیے جویں خیرات کر رہیا اے یا مزدور نوں اوہی
مزدوری دے رہیا اے بلکہ ایس طرح دلیے جویں خوشی دے موقع
تے کجھ ونڈ رسا وے۔ اجیہے موقعیاں تے سیپی لوگ جیہڑا سارا
سارا سال بغیر مزدوری تے طبعے دے کم کر دے رہندے نیں،
اپنا لاگ دودھ لین واسطے جھگڑجے دی نیں۔ رُس رُس دی بہندے نیں،
پر ایہہ اوہناں داتھ اے۔

۱۵۷۔ وڈے مامے ویہڑ دتی

چتر چتر کھارا اڈیا
 کھارے مٹھیں اُتار ماما وڈیا
 دے دے ماما ویہڑی جھوٹی
 دھن تیرا جائیے۔
 دھرم تیرا۔ کرم تیرا
 دترٹا پچھائیے۔
 وڈے مامے ویہڑ دتی
 نکا دے تے جائیے۔

۱۵۸۔ کھارکتے نہ رو

کھارے تے نہ رو
 تی گو گم گئیے
 تینوں دیاہ دا پڑھیا چا
 تی دیراں جو گئے
 (نا نکل)

۱۵۹۔ سچے نی میں وار وار ڈوہلاں

سچے نی میں وار وار ڈوہلاں
 ہیرے نی وار وار ڈوہلاں
 دوہٹی دے گھنڈ اُتے
 گھنڈ دی کناری اُتے
 گھوڑی دے لاڑے اُتے
 لاڑے تے سر بیلے اُتے
 سچے نی میں وار وار ڈوہلاں
 ہیرے نی میں وار وار ڈوہلاں
 جے توں بیٹا کھارے
 تیرے باب دوپے وارے
 جے توں چڑھتیوں گھوڑی
 تیرے نال بھراواں جوڑی
 سچے نی میں وار ڈوہلاں
 ہیرے نی میں وار ڈوہلاں
 آوڑ ویرے
 میں تیتھوں گھولی
 بھابیاں کھیڈن گھڑا گھڑولی
 سچے نی میں وار وار ڈوہلاں
 ہیرے نی میں وار وار ڈوہلاں

کامن، سٹھنیاں، کھڈکنا تے اڑونیاں

”سٹھنیاں“ اک قسم دے استقبالیہ گون نیں جدرن
 ججن گڑی والیاں دے گھر پہنچ دی آپے دوسری دیاں سہیلیاں
 ججن نوں جی کہیاں کہن واسطے اپڑ دیاں نیں۔ اوہ لاڑے تے جانچاں
 نوں تنگ کرن واسطے ایہہ مہجوریہ یا پھکڑ بازی دے گون گاوندیاں
 نیں جنہاں وچ لاڑے تے اوہ دے سارے خاندان دیاں پرائیاں
 کیتیاں جاندیاں نیں۔ اوہناں دیاں سٹھنیاں وچ کیڑے پنکے جاندے
 نیں، اوہناں دیاں عاداتاں وچ سس مدھے جاندے نیں۔ کدے کدے
 ایسے گون دی لگائے جاندے نیں جہڑے اخلاقی تے نصیحت
 آموز ہوندے نیں۔ ایہناں وچ عموماً ناں پیو دی تعریف کیتی
 جاندی اے۔

’کامن‘ اوس ویلے پائے جاندے نیں جدرن لاڑا سلامیاں
 لین واسطے اندر آوندا اے۔ اوس ویلے دوسری دیاں رشتہ دار
 زنانیاں اوہنوں گھیر لیندیاں نیں تے خوب خوب تنگ کر دیاں
 نیں۔ ایسے کامن پائے جاندے نیں جنہاں وچ اکثر تہذیب تے
 شرح دا پلا ہتھوں بھل جاند اے۔ کامن اک قسم دے گھٹیا فحش
 گون نیں جنہاں وچ لاڑے دے ماں پیو، بھیناں بھراواں
 تے بھیر جاتیاں سبھناں نوں بدکردار تے بد اخلاق دسیا جاند اے۔
 اکثر لاہڑے دے گھر دیاں زنانیاں اوہدی مدد نوں پہنچ جاندیاں
 نیں تے اوہدیاں سوہریاں نوں ہتھوں ہتھ لیندیاں نیں پر اوہی
 کتھوں چپ رہن والیاں نیں۔ پہلوں نالوں وی ودھ ودھ کے
 گندے گاونڈیاں نیں تے ایس طرح وٹو سٹی سوال

جواہر کامن پائے جاندے ہیں، جیڑے گندے ہون دے
 باوجود حاضر دماغی تے حاضر جوابی و بہترین نمونہ ہوندے نیں۔
 لاہڑے دل دیاں عورتاں دے بول، چھند، اکھواندے
 نیں۔

کامن لوک گیتاں دا ادھ حصہ نیں جیڑے سدا سہ مزاحیہ
 تے مخولیہ ہوندے نیں۔ کیونکہ ایس ویلے مقصد صرف چھیڑ
 چھاڑ تے ٹھٹھا مخول ہوندا اے۔ تے ایہ وجہ کہ ایہہ ٹھٹھا
 مخول دودھ کے کالی گلوچ تے پھکڑ بازی تک جا پہنچدا اے۔
 پر نہ پھکڑ بولن دایاں نوبو ایہہ احساس ہوندا اے کہ اوہ دھپاں
 دی ماں تے وہی نون دیناں رہے نیں۔

تے نہ گایاں کھان دایاں نون پتہ ٹک تھو اے کہ کڑماں دے گھر
 ادھناں نوں کس طرح جی آیاں کہیا گیا اے۔ فیرو دی کدے کدے
 برٹے دردناک تے اچھے کامن وی سنن دج آجاندے نیں۔
 تے ظاہر اے ایہتے اسی صرف اچھے کامن ہی لکھ سکے ہاں۔

سٹھیاں، کامن تے چھنداں دا اک حصہ اوہ دی اے جنہوں
 کھڈکنا، تے گھوڑو بیڑی، کہیا جاند اے۔ کھڈاں یا کھڈ۔ اچھی تھان
 نوں کہندے نیں۔ جتھے ہندو لوگ روپیہ پیسہ چھپا کے رکھدے
 سن۔ تے کھڈکنا ایہیوں اسی نکلیا اے۔ کھڈکنا ایس واسطے کہیا جاند
 اے کیونکہ ویاہ والے روز کڑی دالے گھر وڑھی دیاں بھیناں تے
 سہیلیاں لاڑے دے دالے ہوئیاں رہندیاں نیں تے مختلف رسمیں
 دے نال نال پیسے منگدیاں رہندیاں نیں۔ کہ ایہتے پا، ایہتے پا،
 کدی دودھ پیان واسطے گلاس اکاں کر دیندیاں نیں تے اوہ
 خالی گلاس واپس نہیں کر سکدا۔ کدی سلامیاں دے ویلے لڑواں
 دا محال پیش کر دیندیاں نیں۔ تے کھڈے پناں نہیں ٹل دیاں۔
 کدی پیر پچھڑا پلکے بہہ جاندیاں نیں۔ تے کدی دوپٹے تان کے

کھلو جاندیاں نہیں۔ لیکن عام طور تے، کھڈکنا، اک خاص رسم
اے جیہڑی اک ہود دوجی رسم گھوڑو بیڑی دے نال منائی
جاندی اے۔

رات نوں جدوں جی گڑی والے گھر پہنچ دی اے تے کڑیاں
سہیلیاں نوں شرارت سجھ دی اے۔ ادہ منڈے نوں کوٹھے تے
بلا لیندیاں نہیں۔ اک پیڑھی دیاں چارے باہیاں تے تیلیاں اس طرح
جوڑ دیاں نہیں کہ اُتے جا کے ادہ اک نقطے تے جا ملدیاں نہیں۔
تنہاں پاسیوں ایہہ بالکل بند ہوندیاں ہن۔ پر اک پاسیوں رستہ
رکھیا جاندا اے۔ ایس رستیوں اندر ادہ پیڑھی دے اُتے آئے دیاں
مورتیاں رکھ کے ایہناں نوں منڈے دی ماں، بھیناں، بھنوتیاں، پوہ،
تے بھراواں دا ناں دتا جاندا اے۔ فیر اک اک مورتی نوں اکال
ودھا کے گون گاندیاں نہیں تے گون گون وچ ایہناں نوں خوب
گالیاں کڈھ دیاں ہن۔ تے منڈا دچارہ دُٹ کھا کھا کے پرائوں
ہنس ہنس کے ایہناں دیاں گالاں سُن دا رہندا اے۔

۱۶۰۔ تیری ماں موٹی

تیری ماں موٹی سر کھولیا
تیرا پیو قبریں وچوں بولیا
تے رن پیا منگدا ای وے ڈھولا

تیری ماں موٹی میں سُتیاں
مُکائی آتیاں کُنیاں
سُنے کتو ریاں - وے ڈھولا

تیری ماں موٹی میں کھینداں
مُکائی آتیاں بھینداں
سُنے لیلیاں وے ڈھولا

تیری ماں موٹی میں ہساں
مُکائی آتیاں نچاں
وچ وچ پولاں وے ڈھولا

۱۶۱۔ سالیان منگدیاں رانگلے چوڑے

کامن پانی آں اوڑیے تے گھوڑے
 سالیان منگدیاں رانگلے چوڑے
 توں دے دے کہنیا رانگلے چوڑے
 تیری ماں اُدھل گئی نہ
 تیری بھین اے کواری
 ادھو ور منگن ماری -
 ادھنوں ور نہیوں جیڑوا
 ادھ رہی آ کواری -
 میں تیرے کامن پانی آں
 رانی بیگم جاپا -
 میں تیرے سگن منانی آں

۱۶۲۔ نلیجو! کج تہانوں نہیں

ساڈے تے دیہڑے مڈھ مکتی دا
 دانے تے منگدا اڈھل گئی دا
 بھنٹی تے تپدی نہیں -
 بھنٹی تے تپدی نہیں ، نلیجو
 لچ تہانوں نہیں -

ساڈے تے دیہڑے تانا تپیدا -
 لاڑے دا پرواڑیو کاٹا سُنیدا
 عینک لوانی پئی -
 عینک لوانی پئی - نلیجو لچ تہانوں نہیں

گڑھی تے ساڈی تلے دی تار اے -
 مُنڈا تاں دسدا کوئی گھبیہ اے -
 جوڑی تاں پھدی نہیں
 جوڑی تاں پھدی نہیں - نلیجو
 لچ تہانوں نہیں -

ہانڈی ترورٹی اسال اپنی گلیاں
 بھکھ لگی تاں لاڑے کڈھیاں بلیاں
 روٹی کھوئی پئی -
 روٹی کھوئی پئی - نلیجو
 لچ تہانوں نہیں -

بھڑے بھڑے تئیں کر دے اوکارے
 اینیں کر تو تیں تسی رہے کوارے
 کر تو ت چھیدے نہیں
 کر تو ت چھیدے نہیں - بھڑے
 ج تہانوں نہیں

ساڈے تے ویہڑے مینہ دیاں نئیاں
 دچھڑ چلیاں لال پیو چلیاں
 دھڑ دیاں لکھیاں سر پر بنیاں
 مول نہ ہون قضائیں

۱۶۳۔ ہائے انور پتری ماسی

ہائے انور پتری ماسی
 اوہنوں لے گیا اک سنیا سی
 ہائے دے اک سنیا سی
 ہائے دے اک سنیا سی

۱۶۴۔ اسان سس مکلاوے ٹورنی آل

سنیا ریاں دیا منڈیاوے
 ساڈی مچھلی تھمڈے
 اُتے پادے موریاں
 اسان سس مکلاوے ٹورنی آل

۱۶۵۔ لاڑا اوس دیسوں آیا

لاڑا اوس دیسوں آیا
 جھتے اک دی نہیں
 لاڑے دارک جیڈا منہ
 منہ تے بک دی نہیں

لاڑا اوس دیسوں آیا
 جھتے جھارپی وی نہیں
 لاڑے دارک جیڈا منہ
 منہ تے دارھی دی نہیں

لاڑے اوس دیسوں آیا
 جھتے ککھ دی نہیں
 لاڑے دارک جیڈا منہ
 منہ تے اکھ دی نہیں

لاڑا اوس دیسوں آیا
 جھتے کوڈی وی نہیں
 لاڑے دارک جیڈا منہ
 منہ تے سٹوڈی وی نہیں

لاڑا اوس دیسوں آیا
 جھتے کتھا دی نہیں
 لاڑے دارک جیڈا منہ
 منہ تے متھا وی نہیں

۱۶۶. بھینٹاں نال لیا تے نی

ساڈے ویڑے ماندری
 مُنڈے دی بھین باندری
 ڈھول سرے، ڈھمکیرے ڈھڈے
 وُن سوونے آتے نی
 لاڑا تے سربالا دونوں
 بھینٹاں نال لیا تے نی

سٹھنیاں

۱۶۷۔ تیریاں اُدھل گئیاں

تیریاں اُدھل گئیاں دے لاٹیا دا دکیاں ،
 چوہڑے چھڈ چھیاں دے گئیاں دا دکیاں
 پلتی پچھ
 تیریاں اُدھل گئیاں دے لاٹیا دا دکیاں

۱۶۸۔ کرم ہواں نوں بنجھ چھڑیے

ہتھ پے گڈ دا ۔ موڈھے پے دھوتی
 کندھے پے پرنا ۔ بیٹی دا ور ٹون جانا
 دروی میں ٹولیا ۔ گھروں میں ٹولیا
 اگے کرم تہارے ۔

پچھ نہ پنیدا بھیڑا
 رُس رُس بہندا ۔ رُس بہندا
 آموں بابل دمڑی دے چھو لے منگاؤ
 کرم بھیڑا چھو لے چھاؤ گا

چھو لے نہ چسدا بھیرا
 رُس رُس بہندا - رُس رُس بہندا
 آ سورے بابلی دمڑی دی منج منگاؤ
 کرم ہوری دان دان گے۔

منج نہ وٹدا بھیرا
 رُس رُس بہندا - رُس رُس بہندا
 آ سورے بابلی چھوٹی کرسی منگاؤ
 کرم ہوراں توں بنھ چھڑیے

۱۶۹۔ لاڑیا کسوتریا

لاڑیا کسوتریا
 تیری ماں بنی منجی تے موتریا
 تینوں اجی شرم نہ آئی ۔

لاڑیا کسوتریا
 تیری ماں منجی تے موتریا
 اوہدی جلی سکھنے پانی
 تیری ماں توں شرم نہ آئی

متفرقات

—۱۷۰—

بھینوں دی لیاویں آں پانجھلی
تے بھنوبے دی لیاویں آجھتی
بھینوں تے ٹڑگئی کہ ساہوڑے
بھنوبے نوں پے گئی آجھتی

—۱۷۱—

چٹی پھنی اُتے ہبک ہبک کیڑیاں
مراٹی نہ جانن اینہاں عداں پھیریاں
ایہہ سبھی حرام دے ہوئے

—۱۷۲—

آوڑ وھڑے تیری ماں مُنڈا جمیا
تیل والا تھجّا تیرے مسقے اُتے بھنیا
غصّے نہ ہوویں شریک نواں جمیا

—۱۷۳—

لوڑ نہ ڈھکوں ، سیال نہ ڈھکوں
ڈھکوں کیکہڑی رُتی
دے ساون مینہ دیاں پھواراں
تے چکڑ پھاتی جھتی

۱۔ دوپٹہ

۲۔ ابس تھان تے لاڑے دی ذات دانال لیتا

جاندا اے ۔

چھند

۱۷۲- چھند پر اگے آئے جانیے۔ چھند پر اگے چکیاں
ماں تہاڑی ڈاہڑی کھچری۔ تیس چھنارں پچیاں

۱۷۵- چھند پر اگے آئے جانیے۔ چھند پر اگے تیاں
سبھے سالیان سوہنیاں۔ میں کھیدا منہ چھیاں

۱۷۶- چھند پر اگے آئے جانیے۔ چھند پر اگے گہناں
اک نوں تیاں اسی لے چلے۔ اک ساک ہو ریمانا

۱۷۷- چھند پر اگے آئے جانیے۔ چھند پر اگے بری
ویکھ ویکھ کے تھکیاں اکھیاں جھکیاں والی کھڑی

۱۷۸- چھند پر اگے آئے جانیے۔ چھند پر اگے ڈنڈی
ساہورا میرا ماردا۔ سس پاؤندی بھنڈی

۱۷۹- چھند پر اگے آئے جانیے۔ چھند پر اگے لیف
گھنڈ چک کے اک ارتاں۔ ول اسادے ویکھ

۱۸۰- چھند پر اگے آئے جانیے۔ چھند پر اگے تراں
اک وار توں ویکھ ہس کے۔ سینتاں پیاں کراں

۱۸۱- چھند پر اگے آیتے جاییے، چھند پر اگے مالا
عقلاں والی سالی میری، سوہنا میرا سالا

۱۸۲- چھند پر اگے آیتے جاییے، چھند پر اگے تیر
میں سان رانجھا اگے ای، مل گئی مینوں میر

۱۸۳- چھند پر اگے آیتے جاییے۔ چھند پر اگے کھیرا
دھی تہاڈی ارج رکھساں۔ جیوں مندری دج ہیرا

۱۸۴- چھند پر اگے آیتے جاییے۔ چھند پر اگے گہنا
چھیتی چھیتی ٹور دسڑی نوں۔ ہونہیں اساں ہنا

۱۸۵- چھند پر اگے آیتے جاییے۔ چھند پر اگے برونی
ساہورا پھل گلاب دا۔ سس چنبے دی بوٹی^ط

۱۸۶- چھند پر اگے آیتے جاییے۔ چھند پر اگے گھینو
سس لگی ارج توں ماں میری سوہرا لگا پیو

کھڈ کنے

۱۸۷۔ آڈھک دے

آڈٹ دے ۔

آڈٹ دے : آڈھک دے

تیرا ڈھکنے دا ویلا
سر سگناں دا سہرا
توں آڈھک دے
(رنگین)

○

۱۸۸۔ کھیڈ مٹا کھڈ کنے

کھیڈ مٹا کھڈ کنے
تیری ماں دے بھنے چوکنے

کھیڈ مٹا گڑ روڑیاں
تیری ماں دیاں گھٹاں مروڑیاں

ہیں کھٹا اے توں کھا
میرے گلوں پٹرکالاہ

○

۱۹۰۔ اڑنیاں

بجھدی ہرنی چو۔
اگوں بھٹاں لکڑیاں
کما دول لائی چھوٹی
برکت پنجاں پیرا دی
میں بجھدی ہرنی چوٹی

کڑیاں
لاڑا

کھوتا کھنڈ کر
اگوں بھٹاں لکڑیاں
جواروں لاہواں دُوب
برکت پنجاں پیرا دی
میں کھوتا کیتا کھنڈ

کڑیاں
لاڑا

ڈولی

۱۹۱۔ اج رکھ لمیری ڈولی فی ماں

نہ میں لڑی تے نہ میں بولی فی ماں
 اج رکھ لے میری ڈولی فی ماں
 نہ میں لڑی تے نہ میں بولی فی ماں
 میری ڈولی نوں لگڑے کانے فی ماں
 مبینوں دودیا کرن میرے ماسے فی ماں
 میں تے مامیاں دے سنگ نہیں ساں بولی فی ماں
 اج رکھ لے میری ڈولی فی ماں
 نہ میں لڑی تے نہ میں بولی فی ماں
 اج رکھ لے میری ڈولی فی ماں
 میری ڈولی نوں لگڑے میرے فی ماں
 مبینوں دودیا کرن میرے دیرے فی ماں
 میں تے بھابیاں دے سنگ نہیں ساں بولی فی ماں
 اج رکھ لے میری ڈولی فی ماں
 نہ میں لڑی تے نہ میں بولی فی ماں
 اج رکھ لے میری ڈولی فی ماں
 میری ڈولی نوں لگڑے ناپے فی ماں
 میرا کاج سوارن مپٹے فی ماں -
 میں تے مامیاں دے سنگ نہیں ساں بولی فی ماں

مبینوں دودیا کرن میرے چاہے فی ماں
 میں تے چاچیاں دے سنگ نہیں ساں بولی فی ماں

آج رکھ لے میری ڈولیٰ فی ماں
 نہ میں لڑی تے نہ میں بولیٰ فی ماں
 آج رکھ لے میری ڈولیٰ فی ماں
 میرا باپ پیا دوروں بگدا ای
 اوہ بول نہ مونہوں سکدا ای
 اوہدا دیکھ صبر چند ڈولیٰ فی ماں

آج رکھ لے میری ڈولیٰ فی ماں
 نہ میں لڑی تے نہ میں بولیٰ فی ماں
 آج رکھ لے میری ڈولیٰ فی ماں
 میری ڈولیٰ توں لگڑے کھیں فی ماں
 میں تے چلی آں دل پر دس فی ماں
 چند تساں توں وار کے گھولیٰ فی ماں

آج رکھ لے میری ڈولیٰ فی ماں
 نہ میں لڑی تے نہ میں بولیٰ فی ماں
 آج رکھ لے میری ڈولیٰ فی ماں

لے میری ڈولیٰ توں رُج کے دیکھ فی ماں
 میں تے جانا بیگا نرے دیس فی ماں
 چند تساں توں وار کے گھولیٰ فی ماں
 آج رکھ لے میری ڈولیٰ فی ماں

۱۹۲۔ نیوں گیا پریت پہاڑاں دا

بی بی دا مال پیو نیوں گیا
 ہوو نیویاں نہ کوئی
 نیوں گیا پریت پہاڑاں دا
 ہوو نیویاں نہ کوئی
 بی بی دا بابل ایوں رووے
 جیویں گھٹ ساون دی آئی
 توں کیوں روتا اے بابل
 جگ ہونڈری آئی

۱۹۳۔ پریت ساڈے آہنے

اسی بابل دے گھر چار
 چارے لاڈیاں
 سائون دتوسو دور دور
 گھوڑے پاکیاں
 اسی چلیے ہنساں دی چال
 کھنڈ اڈار
 ہو ہو۔ سہیلیو۔
 پریت ساڈے آہنے

۱۹۴۔ میری کتھوں توں جھنج بن آئی

میری کتھوں توں جھنج بن آئی
 بھولیے مائے، کھلیے مائے
 جھنج میری دیاں ان گنت گھوڑیاں
 جھون میرے بھراواں دیاں جوڑیاں
 جہناں دھوڑ دھوڑ لڑی پانی
 نی بھولیے مائے۔ کھلیے مائے
 جھنج میری دیاں دھماں پٹیاں
 جھنج میری سیجاں پیٹیاں
 جہناں رو رو جندڑی لائی
 نی بھولیے مائے۔ کھلیے مائے

۱۹۵۔ دھیاں دا دھن بیگانہ

ڈولی دا وان پرانا
 نی نہ رو میری بی بی
 دھیاں دا دھن بیگانہ

ڈولڑی توں لگڑے رسے
 نی نہ رو میری بی بی
 توں روویں تے جگ ہستے

دوولی نول لگڑے تیر
نی نرود میسری بی بی
تینوں ودیا کریندے ویر

دوولی نول لگڑے ناپے
نی نہ رد میسری بی بی
تینوں ودیا کریندے ماپے

۱۹۶۔ سُن دھیے رائے، جیون جوگیے

لوک ۔ سُن دھیے رائے جیون جوگیے
اُج قو ہوئی ایں پرانی نی جیون جوگیے
کڑی ۔ رُل مل ماں پیو ڈولی ورج پایا
لوک ۔ اپنے سس سوہریاں نول سکے ماں پہو جانے۔

نی جیون جوگیے

کڑی ۔ رُل مل دیراں ڈولی ورج پایا
لوک ۔ اپنے دیوراں جیھاں نول سکے ویر جانے
نی جیون جوگیے
کڑی ۔ رُل مل بھنیاں ڈولی ورج پایا
لوک ۔ اپنیاں تھاناں نول سکیاں بھنیاں جانے

نی جیون جوگیے

۵۔ پھلاں باجھ نہ سوہندیاں ٹاہنیاں

انگ سنگ

فچلاں باجھ نہ سوہندیاں ٹاہنیاں
 بھاویں ستر باغیں ہریاں
 بھاتیاں باجھ نہ سوہندیاں بھیناں
 پنڈ اڈیکن کھڑیاں
 پترال باجھ نہ سوہندیاں ماداں
 بھاویں ستر دولت بھریاں
 کونتاں باجھ نہ سوہندیاں ناراں
 بھانویں ستر حوراں پریاں

انگ سنگ

پوربی مکاں دے کئی دوجے علاقیاں وانگوں پنجاب دے باسیاں
 دی دسوں (معاشرے) دی کچھ انج اے کہ ایتھے ہر فرد معاشرے
 تے برادری دی اک اکائی بن کے رہ جاندا اے۔ اپنے خاندان
 تے برادری دے باہر ادھاکوئی آزادتے خود مختار وجود نہیں ہوندا۔
 ادھ اپنے خاندان دے ہر فرد دے دکھ درد تے شادی غمی
 دوج برابر دا شریک ہوندا اے تے ایسے طرح ادھ اپنیاں خوشیاں
 دوج دوجیاں نوں شریک کرا اے تے اپنیاں دکھاں نوں
 دوجیاں دی سانجھ نال گھٹ کرا اے۔ خوشی تے غمی دوج سانجھ
 دا ایہو جذبہ انسانی رشتیاں دیاں بندشاں نوں اپناں کو
 مضبوط کر دیندا اے کہ انسان اپنے بھائی بنداں تے اپنے قبیلے
 دے کول رہن تے مجبور ہو جاندا اے۔ بعض ویلے تے ایہہ بندشاں
 سخت ہو جانداں نیں کہ اوکھے توں اوکھے ویلے نہ چاہندیاں ہوں
 دی بندہ اپنے آلے دوالے دی اک اکائی بنیا رہنا قبول کرا
 اے تے ایس طرح ساری حیاتی اگو خاندان دوج، اگو گھر دوج
 بلکہ اگو پھت تھلے اپنے بھائی پرچار دوج زندگی گزار چھڈ دالے۔
 ظاہر ہے جتھے اگو معاشرے دے لوگ اک دوجے دے
 اپنے کول کول وسدے ہوں، اوکھے اک دوجے دے متعلق اک
 جذباتی رد عمل لازمی تے قدرتی گل اے۔ رل کے رہن دوج
 محبت تے عقیدت دی جنم لے سکدی اے تے نفرت تے دشمنی دی۔
 نہرچی دا جذباتی رد عمل اوہناں اڈو اڈو لوکاں نال جنہاں نال ادھ
 کوئی واسطہ ہوندا اے وکھرا ہوندا اے۔ ایہہ جذباتی رد عمل کچھ تے فرد دیاں اپنیاں

آساں سدھراں تے ارماناں دے توڑ چڑھن کارن ہوندا اے تے
کچھ اپنی خواہشاں تے اُمیداں دا دنیا دیاں خواہشاں تے اُمیداں
نال ٹکھا نال پیدا ہوندا اے۔ پہلی صورت دوج دوستی، پیار
عقیدت تے قربانی دے جذبے پیدا ہوندا اے تے دوجی صورت
دوج دشمنی، کرودھ، رقابت تے حسد دے جوائیم جنم لیندے نیں۔
تے چونکہ انسانی زندگی ایہناں خواہشاں تے اُمیداں دے پورے
ہون یا مکر اوہی ناں اے۔ ایس واسطے دوستی تے دشمنی
اٹے جذبے اک ای تھان تے اکو دقت دوج پردر پاندے نیں
تے فیر کسے نہ کسے صورت، دوج ظاہر ہون دی راہ ڈھونڈ
دے نیں۔

ساڈے لوک گیت ساڈی ایس خاص رتھ تے دسوں
دی اک کھل تصویر نیں۔ انج تے محبت تے نفرت یا دوستی
تے دشمنی دے جذبے مرد یا عورت وچوں کسے اک واسطے
تے نہیں ہوندے۔ پر چونکہ پنجابی لوک گیتاں دی اکثریت عورتاں
دی زبان دوج ادا ہوندا اے ایس واسطے ایہناں گناں دوج
اک عورت دے اپنے ای ہنر دے دکھو دکھ جیٹاں نال محبت
تے نفرت تے دوستی تے دشمنی دے جذبات دا اظہار ہوندا اے۔
مثلاً اپنے پیکے دوج اپنے ماں، پیو، بھین بھراتے بھر جاتاں
دے نال، سوہریاں گھر، سس سوہرے، دلور جیٹھ تے تاناں
نال تے اپنے گھر دوج خوند نال تے اپنی اولاد نال۔ اک عورت
دی ساری جاتی ایہناں چند رشتیاں دے آئے والے گھدی
دہندی اے تے اوہی گھن دی ایہناں رشتیاں باے
ای ہوندے نیں۔ ایہناں گناں دوج جتے اپنے پیکے ساکاں باے
اوہی پیار دا کرتی انت حساب نہیں ہوندا اے اتھے ای سوہرے
ساکاں بارے اوہی نفرت دی وی کرتی مد نہیں۔ دراصل سوہریاں

بارے ایہہ لغزت ای اے جتنے عورت دے دل دتھ پکیاں
 بارے ایسا کو پیار پیدا کر دتا اے۔
 اک پنجابی عورت دی ساری حیاتی ای اک ندی دے کدی
 نہ مل سکے والے دو کندھیاں وانگوں دو ادو او حصیاں دتھ ونڈی
 ہونڈی اے۔ اک پاسے تے ادھا پکا ہوندا اے جتنے ادھ اپنے
 ماضی دیاں سوہنیاں یاداں، کدی نہ بھل سکے والا ترنجن، کدی نہ
 مڑ سکے والا بچن تے اپنے ادھ والے پیار دیاں کہانیاں چھڈ آئی
 ہونڈی اے۔ تے دوجے پاسے ادھ دے ساہویرے ہونڈے نیں،
 جتنے زندگی دے سارے دکھاں دے نال نال ادھنوں پیار ملدا
 اے۔ ساریاں خوشیاں توں وڈی خوشی اولاد ملدی اے۔ جتنے
 مستقبل اپنی جھولی وچ خوشیاں دے اُن ملے تے اُن ملے
 خزانے لے کے ادھدی اڈیک وچ ہوندا اے۔ ایسے واسطے نہ تے
 ادھ سوہریاں نوں چھڈ سکدی اے۔ تے نہ ای پکے داخل دلوں
 بھلا سکدی اے۔ اونہوں دونوں رشتے عزیز ہونڈے نیں تے ادھ
 زندگی بھر ایسے کوشش دتھ لگی رہندی کہ دل دی ایس ترکڑی
 دے مد پڑیاں دچوں کسے اک وچ دی پاسکر نہ پورے۔ اک
 پاسے دی وڈی توں وڈی خوشی دی خاطر دوجے پاسے دی
 رتی بھر سببت توں اکہ نہیں چھپا سکدی۔ تے نہ اسی اپنی
 وڈی توں وڈی تکلیف دا آسرا لے کے ادھ دوجے دیاں
 خوشیاں دا بیڑا ڈبو سکدی اے، زندگی وچ توازن قائم رکھن
 دی ایہہ کوشش کدے کدے اک شادی شدہ عورت دی
 زندگی دا اک المیہ (TRAGEDY) وی بن جاندی اے۔
 ایہہ المیہ کسے اک ذات دا المیہ نہیں ہوندا تے تہ ای
 کسے اک جی تے ایہدی ذمہ داری تھوپی جاسکدی اے۔ ایہہ
 المیہ پورے معاشرے تے پوری سوسائٹی دا المیہ اے تے ایہدی

ذمہ دار اودہ نفسیاتی جنگ اے جہڑی ساڈے آکے دولے ساڈیاں
 اکھاں دے سامنے ساڈیاں گھراں وچ ہر دقت کھیدی جا رہی
 اے۔ اُنج تے ایہہ سرد جنگ ایس المیہ دے دو کرداراں
 (سس تے لونہہ) دے دھکار ہوندی اے پر اصلًا ایس
 جنگ وچ ساڈے معاشرے دا ہر فرد کسے نہ کسے رنگ وچ اپنا
 اپنا کردار ادا کر دا اے۔ تے ایس دردناک ڈرامے نوں اپنی
 انتہا تے پوچان وچ مددگار ثابت ہوندا اے۔ مثال دے طور
 تے جتھے چھوٹی لونہہ دے متعلق جھٹائی دی لگائی بجھائی
 سس دے اندر شکست دے احساس نوں ہوتیز کر دیندی لے
 اوتھے ای باپ دی مکمل خاموشی تے بے تعلقی، ماں دیاں
 مجبوریاں، تے بھابیاں دا رکھا سلوک اک لوں نویں دوپٹی دے
 اندر نامرادی دے احساس نوں جنم دیندا اے۔

آیا دساکھ پچی داکھ، ماتے رانے
 کدی تک جاساڈا حال نی ماتے بھولیے

بیا

کدی بیس نی۔ ماتے بھولیے
 کتے بیس تاں دُکھ منھ پھولیے

بیا

کنکال لمیاں دھیاں کنیوں جمیاں ماتے
 فی دھیاں دلے سدا اڈائے ماتے

اگر ذرا دُکھی نظر ناں دیکھیا جاوے تے پتہ چلدا اے کہ ساڈے
 معاشرے وچ ایہہ نفسیاتی جنگ کدوی دے ریاہ توں بعد شروع
 نہیں ہوندی بلکہ عورت ذات دی ساری حیاتی ناں اے ایس
 نفسیاتی کھپا تانی واہ ایہہ ٹھیک لے کہ عورت دے بغیر

کوئی گھر مکمل نہیں۔ لیکن ایہہ وی عجیب گل کہ ایہدے پیدا
ہون نے کسے گھر وچ وی خوشی نہیں سٹائی جاندی۔ بلکہ الٹا
کڑی دی پیدائش نوں ماں پیو واسطے پریشانی دا باعث سمجھا
جاندا اے۔ ایہہ احساس اک عورت دی زندگی واسطے توں
وڑا کنڈا بن کے ساری حیاتی اوہدے پاسے لٹھنڈا رہندالے۔ اوہوں
ایج لگدا اے کہ اودہ معاشرے دا اک بے مقصد جز اے، تے
ایہندی مثنوی دا اک فالتو پرزہ۔ ساری عمر اوہدی خدمت گزاری
وچ لنگھ جاندی اے۔ چھوٹی عمر وچ ماں پیو تے بھین بھراواں
دی خدمت، جوانی وچ خاوند تے سوہریاں دی چاکری تے
بڑھاپے وچ اولاد دے فکر فاقیاں وچ دقت لنگھ جاندا اے تے
خود ساری عمر اویس معاشرے وچ کوئی مقام حاصل کرن دی
کوشش وچ لگی رہندی اے۔ آپس وچ اوہوں ہر دوجی عورت
اپنی شریک نظر آدندی اے۔ حالانکہ جنہوں اودہ اپنا شریک سمجھ
رہی ہندی اے اودہ خود وی اوہدے ای وانگوں بے بسی وچ
ہتھ پیر مار رہی ہندی اے تے ایہہ ایویں غلطی نال اوہوں
اپنا دشمن سمجھن لگ پیندی اے۔ جیویں اودہ ایہدے کرل
ایہدا حق کھوڑا ہی ہووے۔ حالانکہ اودہ دولہاں اک دوجی دی
ہمدردی دیاں حاجت مند ہوندیاں نیں۔ دلوں اندر ولٹے اودہ
اک دوجی دیاں ہمدرد ہوندیاں وی نیں۔ پر کوئی وی اپنے حصے
دچوں رتی بھروی چھڈن لئی تیار نہیں ہندی۔ ایس واسطے بجائے
ایہدے کہ اودہ مل سکے تے کٹھیاں ہو کے معاشرے کوں اپنا حصہ کھوین
واسطے کوئی قدم پکین، اودہ آپس وچ ای گتھم گتھا ہو جاندیاں
نیں۔ تے ایس طرح بھلتے خود دُنیا واسطے اک تماشا بن
جاندیاں نیں۔

مثال دے طور تے اپنے پیکے گھر وچ جدوں اک کڑی کسے

دی نشان بن دی اے۔ تے بھر جانی نال اوہدی محض ایس واسطے
 نہیں بن آؤندی کہ غلطی نال بھابی اوہنوں اپنے حصے وچ حصہ دار
 نظر آؤندی اے۔ اوہنوں وہم ہو جاندا اے کہ اگر بھابی نے
 ایس گھر وچ پیر جملے تے فیر اوہدی چودھراہٹ تک جاتے گی
 پر ادھ کڑی اپنے دیاہ توں بعد جدوں خود کسے نشان دی بھر جانی
 بن جاندی اے تے ادھر نشان اوہنوں اپنے حصے وچوں حصہ منگدی
 دسری اے ادھ اوہنوں اپنے راہ دا روٹا سمجھدی اے تے سوہرے
 گھر اپنے سارے دکھ دلدّر اوہنوں نشان دی وجہ توں نظر
 آؤندے نیں۔

جتنے نشان دی سرداری
 اوہ گھر نہیں دسدے

یا
 چک دینی ایں بھڑیے نندے
 اگے تیسرے آؤن گیسال

حالانکہ اپنی دوئیاں پوزیشن وچ ادھ محض اپنے آپ
 نوں بچا رکھن دی کوشش تے ”جہد البقاء“ دے اصول تے چل ہی
 ہوندی اے۔ ایسے طرح نوہرے دے گھر پیر دھریاں ای سس
 اپنے اقتدار تے اک زبردست سٹ محسوس کر دی اے تے
 اوہنوں اپنی چودھراہٹ دے محل دے کنگرے ہلدے نظر آؤن
 لگ پیندے نیں۔ تے ادھ شروع وچ ای نوہرے تے اچھیاں
 پابندیاں لا دیندی اے جیہدے نال گھر وچ اوہدی چودھراہٹ
 بی رہے تے لیس طرح ادھ دل نوں جھوٹی تسلی دین دا جتن کر
 دی اے کہ اوہدے اقتدار دا محل قائم اے۔ تے جیکر جھل کے کوئی
 سس ذرا دھل کر جاتے تے نوہرے چا پہل کر دی اے۔ ادھ دی

سس نوں اپنے راہ واسب توں دڈا: روڈا سمجھدی اے۔ اوہوں
 پتہ اے کہ جد تیک ایس گھر وچ سس دے پیر مضبوط نہیں
 اودھا نوہ نہ نہیں آڑ سکدا۔ تے اودہ ہر ممکن طریقے نال سس
 نوں اپنے راہ توں ہٹان دی کوشش کر دی اے۔ ایس طرح
 جتھے سس ایہہ بھل جاندی اے کہ حالی کل دی گل اے
 کہ اودہ خود ایس گھر وچ کسے دی نوہہ بن کے آئی سی۔
 اوتھے نوہہ دی دتر جاندی اے کہ کل اوہنے وی ایس گھر
 وچ کسے ہور دی سس بن کے زندگی دی ایہو چکی پیمنی اے۔
 سسے توں مینوں کیوں کریں تکر آئیاں

اپنے توں دن بھل گئی ایں

ایہو ای عورت جد اک ای وقت وچ ماں تے سس
 دے روپ وچ ساڈے سامنے آوندی اے تے اودے اندر
 دا ایہہ دو غلابن ہور وی چوکھا ظاہر ہو جاندا اے۔ چنانچہ اودہ
 ماں جیہڑی اپنی دھی دے فراق وچ چھم چھم روندی اے ایہہ
 بھل جاندی اے کہ اودہی اپنی نک سیٹھاں کسے ہور ماں
 دی دھی دے روندیاں ہتھ دھپ دے نہیں پئے۔ اک
 ایہو جیہے گیت وچ اک کرماں ماری دھی نے دنیا نوں اک
 کھوہ دی مثال دے کہ عورت نوں دھی، نوہہ، ماں تے سس
 دے لباس وچ اکو نکھاں تے لاکھاریا اے۔

مچی کھوئی تے بوکا چم دا ماتے

جیتے سس پانی بھرے

اک بھرے تے دوجا بھن دھرے

سلوں نوں نہاں نوں دوش دھرے

پکی کھڑی تے بوکارا نگلا لے
 جتھے ابیڑی پانی بھرے
 اک بھرے تے دو باسرو دھرے
 سانوں دھیاں نول یاد کرے

حد تے ایہہ کہ اوہ جٹھانی جیہڑی کچھ دی پیلوں کس ننان
 دے ہتھوں گلی لکڑی دانگوں دھکھدی سی درانی دے گھر
 دج پیر دسریاں ای اوہ وی اپنی رام کہانی بھل جاندی اے
 تے درانی دے خلاف کس ننان دے کن بھرن لگ
 پندی اے -

ایہہ کچھ مثالیں عورت ذات دے ذہنی اُلجھاؤ دے بہترین
 نمونے نیں۔ ایس واسطے کہ ساڈے معاشرے وچ حاشا دکھا کوئی
 وی عورت اجیہی نہیں جتھے زندگی دے کسے نہ کسے سوڑتے ننان
 بن کے بھر جاتی دا کلیجہ نہ لٹھیا ہووے، جٹھانی بن کے درانی
 نال دیر نہ کمایا ہووے تے کس بن کے لونہہ دا کلیجہ نہ
 چٹیا ہووے۔ ایسے طرح اجیہی وی کوئی عورت نہیں جتھے عمر
 دے کسے نہ کسے جتھے دج بھابی بن کے ننان دے ہتھوں دکھ
 نہ اٹھایا ہووے، لونہہ بن کے کس دیاں نرم گرم ناں سہیاں
 ہوں، دھی بن کے ماں تے فراق وچ گون نہ گاتے ہوں تے
 ماں ہو کے دھی دے دکھ نہ ونڈے ہوں۔ لیکن دوجیاں نال
 کیتیاں زیادتیاں بھل جاندیاں نیں۔ ہڈ بیتی ہمیشہ یاد رہندی اے۔
 ایسے واسطے ساڈی لوک شاعری وچ امیہ گون نسبتاً بہت زیادہ
 نیں۔ ایہو وجہ اے کہ ایہہ گون بھر فراق تے سدھراں نال بھرے
 ہونڈے نیں۔ ایہناں گوناں وچ پیڑ تے پیڑ دا سانجھا احساس ہونڈا
 اے۔ خیال دی ڈونگھائی ہونڈی اے۔ ایہہ گون عورت دی اپنی

رام کہانی ہوندا اے تے ایہدا ہر بول اوہدے کجھے زخماں نوں
ہرا کر دیندا اے۔ ایسے واسطے اثر دے لحاظ نال کوئی دوجا
لوک گیت ایہناں گیتاں دا مقابلہ نہیں کر سکا۔

ساڈے لوک گیت عورت دی ذہنی تے نفسیاتی کچھا تانی
دی ہو ہو بہو تصویر پیش کر دے نیں تے اوہ تاریخی دان جیہڑا
کدی پنجابی دی "عاشقانی تاریخ" لکھن لگے گا اوہدے واسطے
ایہناں لوک گیتاں دا مطالعہ نہ صرف فائدہ مند بلکہ بہت ضروری
ہوئے گا۔ ایہدے بغیر اوہدا کم ادھورا تے نامکمل رہوئے گا۔
ایتھے اسی صرف چند گیت اشارے تے مثال دے طور
تے درج کر رہے ہیں۔

پیکے وچ تے فیر دی کڑی کجھ روز موجاں مان لیندی
اے ایتھے اوہدا سارا دن سہیلیاں نال چرخہ کتن، پنجن، گون
تے ہن کھیڈن وچ لنگھ جاندا اے۔ ماں اوہدی ہر گل پوری
کر دی اے تے پیو بھرا اوہدا لاڈ وکھدے رہندے نیں۔ اوہ
واسطے زندگی اپنی خوبصورت ہوندی اے کہ اوہ پھل ای جاندی
اے کہ ترنجن توں باہر وی کوئی زندگی ہے۔ کھیڈن دے
چاد وچ اوہ نہ بھائیاں دی ناراضگی نوں کجھ سمجھدی اے تے
نہ ماں پیو دیاں چھڑکاں نوں کجھ جاندی اے۔ جے ماں کدے
چھڑک وی بہوئے تے دھی رُس جاندی اے تے ماں بھٹ
گلے لاکے صلح کر لیندی اے۔

ماتے نی رنھ چلیری دا ساگ
رنھ پاناں نالوں پتلا
وچ اھڑ مکھن پاء
نال بھرا پروٹھا پکا
جہوں میں آواں گی کت کے، ماتے

ادہ دی میں کھاواں گی رُس کے ماتے

اپنے بابل دے گھر گڈیاں پٹولے کھیڈ دیاں ، گدھا جھرتے
 کھل پاندیاں ، ادہ ایہو سو پدی اے کہ غورے ساری حیاتی
 انجے ای لنگھ جاتے۔ پر چڑھدے سورج دی لالی تے ڈبے
 سورج دے پڑچھانویں وانگوں خوشی دے ایہ چند دن وی
 اکھ بھیکدیاں ای لنگھ جانڈے نیں۔ نوہر دے گھر پیر دھریاں
 ای ماں نوں اپنی دھی دی جوان نظر آؤن لگ پیندی اے
 تے دھی دے کن دی آن سنیاں گلاں سُخن لگ پیندے
 نیں۔ بہن ادہنوں پتہ گدا اے کہ دھی تے پرایا دھن لے۔
 پتر باراں وی ہون تے ادہ پیو دے بھٹے جھے گھر دج
 سدا رہ لیندے نیں۔ پر پیو دے بھانویں محل ہون ادہناں
 وقح دھی اک وی ہووے ، ادہ ادتھے سدا نہیں رہ سکی۔
 اک نہ اک دن ادہنوں ایہہ گھر چھڈنا ای پیندا اے۔

ملتے فی سن میرے ماتے نہ کہ میری میری فی ،
 ایہہ دھیاں دن چار دیہاڑے جیوین جولی دی پھیری فی

کے سیانی ماں نے کہیا سی ۔ نو نہیں نو نہیں کم کر ، دھیے
 دھیے کن دھر یعنی ماں دھی نوں اشاریاں وقح سمجھا دندی لے
 کہ دیکھ اج نوہر نوں جو کجھ کرنا پے رہیا اے ، کل دیاہ توں
 بعد توں وی ایہو چکی گھڑنی اے ۔ ایس واسطے ہنسنے ہر چیز
 سکھ لے ۔ ماں پیو دے گھر وقح گئی مت دھیاں نوں سوہرے
 گھر وقح کوئی چنگا مقام دلاں واسطے بڑی مدد دیندی اے اچھی
 مت دالی کڑھی سوہریاں گھرا دکھا دقت وی ہس کھیڈ کے کڈھ
 لیندی اے پر پھڑی مت دیاں کڑیاں اپنے کچھ پئے نال اپنے

راہ وچ خود کھنڈے بیدیاں نیں۔ سمجھدار ماں پیو دیاہ توں بعد
گل گل پچھے دھی دے پچھے نہیں بھجی دے تے نہ ای بُہتا چرپکے
مکئی دیندے نیں۔

کاہنوں تال بھیجا ساہوڑے ماتے رائے
کاہنوں تال بھیجا دُور
دھیاں تال ساہوڑے جاندیاں ،
کیہ نیڑے کیہ دُور نی بھولے

پر دھی ہوندى تے اپنا ای خون اے۔ اوہنوں ملن دی
خواہش، ادھی جائزہ تکلیف دُور کرن دا بذیر، اوہدی ہر خوشی
تے جی وچ شریک ہون دا خیال، اک قدرتی گل اے۔ ایسے
واسطے ماں پیو دی خواہش ہوندى اے کہ دھی کدھرے دُور نہ
ریاہی جلتے۔ گھٹو گھٹ اپنا تے ہووے کہ اوکے ویلے کوئی بھین
بھرا اڑ سکے۔

اُچی ماڑی اٹ نہ دھریے
دھی نہ دیسے دُور
چوماسا برس رہیا
اٹ ڈگوں گی سٹ لگوں گی
دھی مڑوگی دُور۔ چوماسا برس رہیا

عورت ذات داپیکے ساکاں نال پیار اک قدرتی گل اے۔ پر
پیکے ساکاں وچوں دی ماں دھی تے بھین بھرا دا پیار ساڈی لوک
شاعری دی جان اے۔ ویاہ توں پہلے تے ویاہ توں پچھوں مرن
ماں تے بھرا ای اجپیاں دوہستیاں ہوندیاں نیں، جیڑیاں اوہدے
ہر دکھ سکھ برابر ونڈدیاں نیں۔ دھی واسطے ماں اک پل دے

درخت دانگوں اے جیہدی ٹھنڈی چھاں تھلے ہر کوئی آرام
کر لیندا اے۔

میں سو سو رکھ پئی لاداں
رکھ تاں سرے بھرے
مانواں ٹھنڈیاں چھاواں
چھاواں کوئی - کرے۔

ویاہ توں پچھوں اوہ اپنے گھر بار تے اولاد دے پیار دتھ
کھب کے سب کچھ بھل جاندی اے پر اک نہیں بھلدی تے اوہ
ماں تے بھرائیں۔ بھرائیں بھین دا پیار بعض دینے دنیا دی ہر
شے نالوں ودھ جاندا اے۔ اگر سو ہرے گھر کدی اوہ تے
کوئی اوکھا دینا آوے تے ماں پیو تے ہور بھائی بند صرف اپنا دل
ای دکھا سکدے نیں۔ پر بھرا دے دل نوں چین کدھوں۔ اوہ فوراً
بھین کول اڑدا اے۔ (ویر آوے گا نیلا گھوڑا پیڑ کے) بھرا
آوندا ہووے تے بھین نوں جھٹ پتہ لگ جاندا اے۔ لکھاں
دچوں اوہی آواز پہچان لیندی اے تے ہوا وچوں اوہی ہواڑھ
لے لیندی اے۔ تے بھرا دا مانا ای وڈی چیز اے۔ اوہ کچھ
دی لے آوے۔ بھین واسطے اوہ بہت کچھ اے۔ بھرا دا مانا اوہ
سبھ توں وڈا انعام تے اوہی جلتی سبھ توں وڈی سزا۔

(دیرا سبھ کچھ بہتیرا۔ اک دھچوڑا مندا) پر فیر دی۔ ویر
گھر آیا ہووے تے آندھناں گوانڈھناں سبھ پچھدیاں نیں۔ دس
کھاں نی ویر کیہ لیا یا ای۔ ایس واسطے بھین دے گھر بھل کدی
خالی ہتھ نہیں جاندا۔ تے بھین وی بھل دی لیاندی ہوتی چیز نوں
ودھا چڑھا کے دسوی اے (کیہ کچھ ویر لیا یا)۔ بھرا اوہ دے ہر
دکھ سکھ دا ساتھی ہوندا اے۔ ایس واسطے بھرا گے اوہ اپنے
سارے روئے روندی اے۔ اس ناناں دیاں سختیاں بارے جھڑکی

۱۔ بھابیاں دے رکھے سلوک دا گلہ کر دی اے (آدیرا اگلے دیڑھے)۔
 اہرے سوہریاں دی ہر سختی، ہر ظلم تے ہر تہر برداشت کر جاندی اے۔
 رکھی سکھی تے گزارہ کر لیندی اے۔ ایٹھوں تیک کہ اپنے پکیاں
 بارے وی چگی بھیرٹی سُن لیندی اے۔ پر اپنے ویر دے خلاف
 ادھ کچھ نہیں سُن سکدی۔ بھرا دے خلاف گل سُن دیاں ای
 ادھ زخمی شیرنی وانگوں وپھر جاندی اے تے فیر ادب تے اخلاق
 دیاں ساریاں حداں ٹپ کے جوابی حملہ کر دی اے (پینجے بڑھے
 تیرے پُت مرن نی۔ یا۔ سُن نی ملتے ایتراے)۔

سوہریاں دی گل چل پیتی اے تے فیر ایہہ وی سُن لو کہ اگر
 ایس دھرتی اُتے جنت تے دوزخ وانگوں کوئی تھاں ہے تے
 ادھ اک کڑی واسطے اوہدے سوہریاں دا گھراے۔ اپنے بھاگل
 نال کوئی کڑی سوہریاں گھر جا کے جنت دے مزے لٹ دی اے
 تے کوئی کرماں ماری دوزخ دی آگ وچ پتی سڑدی اے۔ اگر گھر
 والا سُن مرضی دا ہووے کس بھلی تے نشان مطلب دی مل جاتے
 کھان ہنڈھان لوی چٹکاٹے تے سوہریاں دا گھر جنت توں گھٹ
 نہیں۔ پر جتھے لہناں گلاں وچ کدھرے وی وادھا گھاٹا ہو جاتے
 تے ادھو گھر دوزخ دی شال بھاندا اے۔ تے ایہہ حقیقت اے
 کہ بھیتیاں کڑیاں واسطے سوہریاں دے گھر دوزخ ای ثابت ہونے لے۔
 مشہور اکھاں اے کہ کس بھائیوں ماں وی ہووے تے

بن نہیں آؤندی تے فونہ بھادیں دھی وی ہووے تے لاکے نہیں
 کھاندی۔ حقیقت ایہہ وے کہ ساڈے وچ جتھے سانجھے خاندان
 دا رواج اے، اوتھے کس تے فونہ وچکار اک دوجے اُتے بھار
 ہون دی شروع وچ ای بھیج دوڑ ہون لگ پیندی اے۔ کس
 تے فیر اپنا وقت گزار چکی ہوندی اے۔ ایس واسطے ادھ اپنے دل دا
 عہد زبانی کلامی گلاں نال کڈھ لیندی اے۔ پر فونہ دے تے آجے

کھینڈن دے دن ہوندے نیں۔ ادہ بھانویں سس دیاں زیادتیاں
 دا مٹنہ دا مٹنہ جواب نہ دے سکے پر جدوں کدی پکے جا کے اپنی
 سہیلیاں دتھ بہندی اے۔ ادس دیلے دل دا غبار نفرت
 بھرے گون بن کے زبان تے آجاندا اے۔ ترنجن دے ساے
 گون ایسیجے گوناں نال بھرے ہوتے نیں۔ ایہہ درجہ اے کہ ساڈے
 لوک گیتاں دچوں ساڈوں مرث نوہہ دے جذبات دا پتہ چلدا
 اے۔ پر اک مٹنہ زور نوہہ تے اک دن مڑیہ پتر دی موجودگی دتھ
 اک ماں دے دل تے کیہ بیت دی اے، ساڈے گون ایس
 سلے دتھ بالکل خاموش نیں۔ نوہہ سس دے جھگڑیاں دی درجہ
 خواہ کچھ وی ہووے پر ایہہ گل مٹی پندی اے کہ ساڈے گیتاں
 دتھ سس نال کچھ زیادتی کیتی گئی اے۔ ادہنوں ہر جگہ ظالم، جھگڑاؤ
 سخت گیرتے کمینی دکھایا گیا اے تے ایہہ دے مقابلے دتھ
 نوہہ نون ہمیشہ معصوم، مظلوم تے دھچھوڑے دی ماری۔ ایہہ درجہ
 میری نظر دتھ اک ایہہ دی اے کہ ساڈے معاشرے دتھ نوہہ
 سس نون کدی وی اک بزرگ دی جگہ نہیں دیندی۔ ادہے
 دل دتھ سس ماں دے دچکار جیہڑا فرق اے، ادہ کدی وی
 نہیں مٹدا۔ سس ہزار کیجے نال لائے، ادہ سس ای رہندی
 اے تے ماں لکھ پراں مٹے ادہ ماں ای رہندی اے۔

ایہہ دنگاں میری ماں چڑھاتیاں

ایہہ میں رکھاں کیجے نال

میری سس پتھ تیاں

ایہہ نیں بھناں ماہل دے نال

پتھ پتھ دنگاں سرہکیاں

شاید ایہہ فرق اوسے فرق دا اک ضروری حصہ اے جیہڑا اک عورت اپنی دھی تے نوہہ دے وچ رکھدی اے۔ اک ماں دی دھی تے نوہہ نوں کدی وی نہ کڑی دے اک پلڑے وچ نہیں رکھ سکدی۔ اوہدے دل دے پلڑے وچ ہمیشہ پاسکر رہندا اے۔ اک دھرم دے متعلق اوہدا سلوک دھرمیک دی اوس چھاں وانگر ہوندا اے، جیہڑے تھلے ہر کوئی آرام کر سکدا اے، تے دوجی دھرم دے متعلق اوہدا سلوک راہ وچ پئی ہوتی کنڈیاں والی اودھ جھاڑی اے، جس کسے نوں چھاں تے کہہ دینی اے۔ بلکہ ہر اک دے راہ وچ کنڈے پتی کھلا دی لے۔ اک عورت جیہڑی اکتہ دیلے ماں دی اے تے سس دی اے، اودھ اپنی دھی (جیہڑی کسے ہور دی نوہہ دی اے) تے اپنی نوہہ (جیہڑی کسے ہور دی دھی دی اے) ناں کس قسم دا سلوک کر دی اے اودھی مثال "سس شکر کیتا نوہہ ٹوری اے" جیسے گون وچ ملاحظہ کرو تے اگر اکتہ عورت جیہڑی ماں دی اے تے سس دی دھرم کڑیاں یعنی دھی تے نوہہ بارے اپنا دکھو دکھ رویت اختیار کر سکدی لے تے اوہدا لازمی نتیجہ ایہہ نکلے گا کہ نوہہ دے دل وچ اپنی ماں (جیہڑی کسے ہور دی سس دی اے) تے اپنی سس (جیہڑی کسے ہور دی ماں دی ہو سکدی اے) دے متعلق اجیہا رویت ای اختیار کرے گی، جیہڑا سساں کس پانی بناٹاں "دے گون وچ اپنے انتہائی عروج تے دے۔

پنجابی لوک گیتاں وچ جتنے سائوں سس نے نشان دے خلاف بے شمار گون مل جانے نہیں، اوتھے جھانگی دی گلیاں دے جھٹانی دے بارے کوئی گون سنن وچ نہیں آتا حالانکہ درانی اوتھ جھٹانی دی آپس وچ کدے دی نہیں بنن آئی۔ دولویں ای دگھر وچ اپنا عمل دخل درخان واسطے لڑیاں پھردیاں رہندیاں نہیں۔ جھٹانی عموماً سس نشاناں دا ساتھ دیندی لے تے سس نشاناں

دی جٹھانی داسا تھ دیندیاں نیں۔ پر فیرو جٹھانی دے خلافت کوئی
 گون نہیں ملدا۔ ایہدی وجہ شاید ایہہ وے کہ ایہناں جھگڑیاں
 جھپڑیاں دے باوجود اوہناں دی پیڑ سانجھی ہوندی اے۔ آج
 دی درانی کل دی جٹھانی اے۔ تے جیہڑی آج جٹھانی بن کے
 اقتدار دی گرسی دے نیڑے ہو بیٹھی اے، بکل تک اوہو کس دے
 ہتھوں تنگ پئی ہوتی سی۔ کل تیک ایسے کس دے خلافت ادہ
 نفرت تے کردہ دے گون گاندی پھر دی سی۔ بنیادی طور تے
 دولویں کس دے خلافت نیں۔ دولویں اکو کس دے ہتھوں
 سڑیاں بیٹھیاں نیں۔ دولویں اکو چکی وچ پس رہیاں نیں۔
 ایسے واسطے دولویں اک سانجھا محاذ بنا کے کس دے خلافت
 اپنے جذبات دا اظہار گوناں وچ کردیاں نیں۔ تے ایس طرح اوہناں
 دی آپس دے وچ لڑائی جھگڑے کم از کم گیتاں وچ ظاہر
 نہیں ہوندے۔

لیکن ایہہ اک عجیب اتفاق اے کہ سالوں جیٹھ دے خلافت
 کافی گون مل جانے نیں۔ ایہناں گوناں وچ اک کڑی دے
 دل وچ جیٹھ بارے کوئی ہمدردی تے محبت نہیں ہوندی۔ سوہل تے
 خیر علی طدرتے گھر دی سیاست توں الگ تھلک رہندا۔ ایسے
 واسطے ادہرے خلافت گیت بہت گھٹ ملدے نیں۔ پر جیٹھ کدے
 نہ کدے گھر دے معاملات وچ دخل دے دیندا اے۔ کدی
 ادہ مال داسا تھ دیندا اے تے چھوٹی بھر جاتی توں ٹوک دیندا اے۔
 کدی جنانی توں چڑ کے بھرا بھر جاتی ناں الجھ پیندا اے۔
 ایہہ وجہ اے کہ چھوٹی بھر جاتی دے دل وچ جیٹھ دی کوئی
 عزت نہیں رہندی۔

میرے جیٹھ دے پٹھے دن آتے
 بکراں توں پارے چھپیاں۔

چھیتی چھیتی لنگہ کڑے جیٹھ بکرا بلاؤندا آوندا تے، دیرہ

سوہریاں دے گھر وچ صرف دیور اک اجیہی ہستی اے
جیہدے نال کڑی نول کجھ اُنس، پیار تے لگاؤ ہوندا اے۔ رنج کہہ
لو کہ جیہدے نال اوہنوں نفرت نہیں ہوندی۔ دیور نال بھرجانی دا
دوڑی بھین تے چھوٹے بھرا دا رشتہ ہوندا اے۔ اوہ اوہدے نال
ہس کھیڈ وی لیندی اے۔ مذاق تے پھیر پھاڑ وی کر لیندی اے۔
اوہ اوہدی ہر گل دا راز دار ہوندا اے۔ اوہ اوہدے چھوٹے
سوٹے کم وی کر دیندا اے تے اوہ اوہدیاں غلطیاں توی وی
خوش ہوندی اے۔ پیار دا ایہہ نوال انداز ”دیور کرے تماشے“ تے
”تیرے باجرے دی راکھی دیورا میں نہ بہندی دے“ اجیہے گوناں
وچ ظاہر اے۔ ایہدے علاوہ بولیاں تے ٹپیاں وچ دیور بھرجانی
دا ذکر بڑے پیار بھرے انداز وچ ملدا اے۔

میری کون چکے پھلکاری
چھوٹے دیور ہنساں

یا — روٹی لے کے دیور دی چسلی
اُتے ڈوریا گنڈھے دی چھل ورگا

یا — منڈا چک لے ویر دا دھماکے
چل دیور میلے چلیے

خیر اک دن اک نفرت تے حقارت دیاں ایہہ سب
کنڈھاں خود بخود ڈھے پیندیاں نیں۔ کجھہ مائی، کچھا کچھی تے بھج

دوڑ دا ایہہ دور تک جاندا اے۔ دل دیاں میلاں دھل جانیاں۔
 آخر ایس گھر دی ہاک ایس گڑی نے بنٹا ہوندا اے تے ایہہ
 اوس وقت تیک نہیں ہو سکدا جدوں تیک ادھ ایس گھر دا والی
 وارث نہ جم لے۔ جدوں ادھدی گودہری ہوندی اے، ادھدی دنیا
 ای بدل جاندی اے۔ غیر نہ ادھنوں گھر دے کماں کا جاں دی نکمہ
 ہوندی اے تے نہ رخصت پکان دی دیہل۔ کتن تبن داکم وی
 بہن آپے سس سنبھال لیندی اے تے گھر دا باقی کم وی ادھ
 خود ای کر دی اے۔ تے جیکہ ادھ نہ وی کرے تے خاوند کوئی ہور
 انتظام کر دیندا۔ اولاد عورت دے وقار ادھدی عزت تے خوشیاں
 دی ضامن ہوندی اے۔ ادھ سبھ دکھاں دا دارو اے۔ ایہہ
 ہونڈیاں کسے عورت نوں کسے ڈاہڑی تے پکیتی سس دا ڈر نہیں
 رہندا تے نہ چٹکاں دین والی نشان دا خوف۔ ادھنوں اپنے خاندان تے
 اعتماد دودھ جاندا اے تے ہن ادھو ادھ دے ہر اک آرام تے سکھ
 دا دھیان رکھدا اے۔

سس جو میری بڑی پستی
 پوٹیاں دیندی ونڈ
 جے میں چرخہ کتن لگی
 کا کے پاوتی ڈنڈ
 شاباش ایس نکا کے دا
 جس میرا قدر ودھایا
 شاباش کا کے دے پور دا
 جیہڑا سوتر گھر لے آیا

۱ پتیکے ساک

ماں دھی

۱۹۷- ماٹواں ٹھنڈیاں چھانواں

ماٹواں ٹھنڈیاں چھانواں
میں سوسو رکھ پتی لاداں
رکھتاں ہرے بھرے
ماٹواں ٹھنڈیاں چھانواں
چھانواں کون کرے

۱۹۸- دھی مروگی دُور

اچھی ماڑی اٹ نہ رکھیے
دھی نہ دئیے دُور
چوماسا برس رہیا
اٹ ڈوگی سٹ گلوگی
دھی مروگی دُور
چوماسا برس رہیا

۱۹۹۔ دھیاں کیوں وِسرِیاں

ماں تے دھیاں دی دوستی نی مائے
 کوئی ٹنڈی اے قہراں دے نال
 کنکال نِسرِیاں دھیاں کیوں وِسرِیاں نی مائے
 دُوروں تے آئی آں چل کے نی مائے
 تیرے درتے رہی آں کھلو
 بھابیاں نہ پچھیا، سکھ دا سینہ پڑا
 نہ گل لگیاں رو
 بھابیاں انگ سکیلیاں نی مائے
 سناٹوں دیراں دی ٹنڈی چھاں
 بھابیاں مارن جندرسے نی مائے
 ساڈا کوئی دعوئے دی نہ
 کنکال نِسرِیاں دھیاں کیوں وِسرِیاں نی مائے

کوٹھے تے چڑھ کے دیکھنی آں نی مائے
 میں دیکھنی آں دیرے جی دا راہ
 دُوروں جو دِسیا ویر پیا آوے
 میرا آیا امی ساہ وِچ ساہ
 کنکال لیاں دھیاں کیوں جیاں نی مائے

۲۰۰۔ بوہے نوں بہنی آں سامنے ماے

بوہے نوں بہنی آں سامنے ماے
 میرے ڈھال بنیرے فل چھاں
 کسے گواندھن اکھیا ماے
 تیرا آیا ای پیوتے ماں
 توں سر دھوئیں میں دیکھدی ماے
 توں کمر گلڈیاں
 تیریاں گللاں نی مٹھیاں ماے
 میرے تن من لگ گتیاں
 نی دھیاں والیے سدا اُداسنے ماے
 نی کشکال لمیاں دھیاں کیوں جمیاں ماے
 نی پتراں والیے سدا سکھائے ماے

نی کچا گھڑا گھبھاراں دا ماے
 جیہڑا پکا ای آوے دے وچ
 ایہہ جیوڑا میرا لاڈلا ماے
 جیہڑا پیا ای جنجالاں دے وچ
 نی دور دیندیے سار نہ لیندیے ماے
 دھیاں والیے سدا اُداسنے ماے
 نی پتراں والیے سدا سکھائے ماے

کچی کھوہی تے بوکا چم دا ماے
 جیتے سسڑی پانی بھرے

اک بھرے دوجا بھن دھرے
 سا نونوں نونہاں نون دوش دھرے
 فی دھیاں والیے سدا ادا کھٹے ماتے
 دور دیندیے سار نہ لیندیے ماتے
 فی پتران والیے سدا سکھانے ماتے

پتھی کھوئی تے بوکا رانگلا ماتے
 جتھے اہڑی پانی بھرے
 اک بھرے دوجا سر دھرے
 سا نونوں دھیاں نون یاد کرے
 فی پتران والیے سدا سکھانے ماتے
 فی دھیاں والے سدا ادا کھٹے ماتے
 دور دیندیے سار نہ لیندیے ماتے

کتے دسدا نہیں تیرا دس

بن بن پیلاں کیاں فی — ماتے رائے
 ہوٹیاں تاں لال لال — فی بھولے
 آیا دسا کھ پکھی داکھ — ماتے رائے
 کدے تک جاسا ڈا حال — فی بھولے
 کاہنوں تاں بھیجا سا ہوئے — ماتے رائے
 کاہنوں تاں بھیجا دُور — فی بھولے
 دھیاں تاں سا ہوئے جانڈیاں — دھیرے رائے
 کیدہ نرٹے کیدہ دُور — فی بھولے
 گھڑیاں گرن گرن دن گیا — ماتے رائے
 تاریاں گرن دی رات — فی بھولے
 دھول تاں بیتے جگا دڑے — ماتے رائے
 کدی نہ بچھی میری وات — فی بھولے
 سیاں تاں چلیاں پیکڑے — ماتے رائے
 کمر کر رڑے دیس — فی بھولے
 کوٹھے تے چڑھ کے دیکھدی — ماتے رائے
 کتے دسدا نہیں تیرا دیس — فی بھولے

۲۰۲۔ مائے فی سُن میریے مائے

مائے فی سُن میریے مائے، نہ کر میری میری فی
 ایہہ دھیاں دن چار دیہاڑے، جیوں جوگی دی پھیری فی
 مائے فی سُن میریے مائے، داج کیدے کولس نگاں فی
 مچھلی دے تھال لونگ ہنڈھاواں چوڑے دے تھال نگاں فی
 مائے فی سُن میریے مائے، فی توں مینوں جایا فی
 نہ توں مینوں بدھمت دتی نہ توں کول بہایا فی

۲۰۳۔ کتے ملیں تاں دُکھ سُکھ پھولیے

کدی ملیں فی ماتے بھولیے
کتے ملیں تاں دُکھ سُکھ پھولیے
بھری پچھی پنجائی فی ماتے
واڑے چار کرنی آں
کتن والیاں بھابیاں بھیناں
اُٹرن والی ماں۔

بھری پچھی پنجائی فی ماتے
واڑے کرنی آں دہر ۲۰
جیون تیریاں نوہاں فی ماتے
ہوئی پردیسیں دھی

کوٹھا بھریا کاغذاں
جالا بھریا مس
لکھن والے لکھ گئے
دھیاں دے کوئی نہ دس

گھنا گھنیرا جنگل فی ماتے
جنگل دے وق سب
سپاں دی ماری نہ مراں ماتے
کھاواں دھوڑے دی سٹ

داد کے دیہڑے گتی میں ماتے
 وینج کے رہی آں کھلو
 نہ دکھ وندیا بھابیاں نی ماتے
 نہ گل لگیں رو

بابل دیہڑے آئی آں ماتے
 وینج کتے رہی آں کھلو
 دُوروں دُٹھا بسٹری آوندی
 گل لگیں رو
 کدی ملیں نی ماتے بھولیے
 کتے ملیں تاں دکھ سکھ پھولیے

۲۰۴۔ مینوں امبڑی باجھوں ---

اڈنی چڑیے
اڈ بہہ جا کھڑکی
مینوں امبڑی باجھوں دُورے
میں سبھ نے جھڑکی
مینوں بابل دتیاں دُورے
وے سُن دھرمی ویرا
بھین پردلین پتی جھوڑے دُورے

اڈنی چڑیے
اڈ بہہ جا کاسے
مینوں امبڑی باجھوں دُورے
س دیوے طعے
مینوں بابل دتیاں دُورے
وے سُن دھرمی ویرا
بھین پردلین پتی جھوڑے دُورے

اڈنی چڑیے
اڈ بہہ جا باری
مینوں امبڑی باجھوں دُورے
س دیوے گالی
مینوں بابل دتیاں دُورے
وے دس دھرمی ویرا
بھین پردلین پتی جھوڑے دُورے

بھین بھرا

۲۰۵. ویر دتے جے آوندا

اُبل اُبل دلتو پیسے، میں لب چولاں دی پاواں
 ویر دتے جے آوندا لب پھر دی پاواں
 جے ویر آیا دروازے، اوتھے واجے وجاواں
 جے ویر آیا ڈیوڑھی، ڈیوڑھی شیشے جڑاواں
 جے ویر آیا دیہڑے، دیہڑا بھاگی بھسریا
 جے ویر آیا اندر، دیہڑا لٹ لٹ بلیا
 جے ویر منگے پانی، پوری مجھ چواواں
 جے ویر منگے روٹی، گری چھوڑے کھواواں
 جے ویر موڑیا پاساء، لٹھا کھڑکھڑ کر یا
 جے سس ماری بولی، ویرا کھوڑی چڑھیا
 ہیٹھ دی دیکھن رانیاں، اُتوں دیکھن راجے
 دھن ویرا تیری ماں، جھننے تول پتر جمیا
 لک کنڈھا تلوار، مستھا گھاڑواں گھڑیا

۲۰۴۔ کتھے ویر دیاں گلیاں

میں سو سو رُکھ پتی لاواں
 رُکھ تال ہرے بھرے
 ماواں ٹھنڈیاں چھاواں
 چھاواں نکون سرے
 دیرے میرے باغ لویا
 وِج لواتیاں پھلیاں
 راہیاں کولوں راہ پئی پچھدی
 کتھے ویر دیاں گلیاں

۲۰۰۔ بھین دیا سوہنیا ویراے

بھین دیا سوہنیا ویراے، تیرے موڑھے سکاری آ
 اک بھین کول وسدی دے، دوجی منوں وساری آ
 بھین دیا سوہنیا ویراے، اساں پکے کیلے نی
 آن کھا ویرا دے، فیر زندگی دے میلے نی
 بھین دیا سوہنیا ویرا دے، کھساں نوں ڈواں نی
 آن کے دیکھ ویرا دے تیریاں پل پل لوڑاں نی
 بھین دیا سوہنیا ویراے، اساں داتے بھناے ہوئے نی
 آن کے چب ویر دے، گھر دوست آتے ہوتے نی
 بھین دیا سوہنیا ویراے، چڑی رٹے تے موئی ہوئی آ
 آن کے دیکھ ویر دے، جتہ عاجز ہوئی ہوئی آ
 بھین دیا سوہنیا ویرا دے، چانی ڈوہ دی بھری ہوئی آ
 آن کے دیکھ ویر دے بھین دکھاں دی بھری ہوئی آ
 بھین دیا سوہنیا ویرا دے، بھین مجھ پتی چندی آ
 آن کے دیکھ ویر دے، بھین چیم چیم روندی آ
 بھین دیا سوہنیا ویرا دے، دا وگدی جہاڑاں تے
 اسی دولوں بھین بھرا دے، لکھ لے کتاباں تے

۲۰۸۔ ویراکے گانپلا گھوڑا پیر کے

اڈ دا دی جاویں، بھیدا دی جاویں
 سڈھا جاویں میرے پیکڑے میں داری
 اک نہ دشتیں میری ماں رانی نون
 روڈوگی میریاں گڈیاں پھول کے میں داری
 اک نہ دسین میرے بابل راجے نون
 روڈوگی بھری کچری چھڈ کے میں داری
 اک نہ دسین اڑیا بھین میری نون
 روڈوگی بھریا تر بن دیکھ کے میں داری
 اک نہ دسین اڑیا بھابی میری نون
 کھڑکھڑ تہن پکے جا کے میں داری
 دس دے کاواں دسین ویر میرے نون
 اڈ گانپلا گھوڑا پیر کے میں داری

۲۰۹۔ اماں دا جیا ویر آوندا

چہرہ گھوکارے نی
 ماہل پڑھاوے رنی
 اج میرے پکیوں کوئی آوندا
 ہور کس آوندا نی
 اماں دا جیا ویر آوندا
 آہناں ویرا وے
 بہرتے چہرا وے
 پکی اے رونی کھا جائیں

۲۱۵۔ کیہ کچھ دیر لیا یا

چن چانتی رات فی اڑیو
تاریاں جھڑ پایا

کیہڑی فی دُور دسندی دا

کدھردن دیر آیا

تاریاں جھڑ پایا

آوندیاں دیر نوں پتنگ بٹھایا

لستی دا ترہایا

تاریاں جھڑ پایا

آ گوانڈھٹاں پچھن لگیاں

کیہ کچھ دیر لیا یا

تاریاں جھڑ پایا

چوڑا کنگن تے چن کنگن ،

سبھ کچھ کھول دکھایا

تاریاں جھڑ پایا

۲۱۱۔ ویرا دے نین ڈلھینڈیا

جے میں پرٹھہ چارے کتدی
 ویر نیلی گھوڑی اسوار..... میں واری
 ویرا درھیاں دے دھڑلے پئے
 بھین نے دکھ سکھ پھولیا
 ویر دے ڈھڑلے نین..... میں واری
 ویرا توں گھوڑے میں پاکھی
 اسی چلاں گے ہنساں دی چال
 ویرا دے نین ڈلھینڈیا
 تیری دے رووے بلا..... میں واری

۲۱۲۔ ویرا سبھ کچھ بہتیرا

میری انگلی چیری نی کوئی دسو دارو
 ویرا دندا سنائی ، انگلی پچھی سیو
 ویرا لک منگانی آں چولاں ورگی
 ویرا پہن کرانی آں موتیاں ورگی
 ویرا مہیا بیانی آں سرے ورگی
 ویرا اٹا گھننی آں ملائی ورگی
 ویرا پیڑے کرنی آں آرڈواں جیڑے
 ویرا روٹیاں لوانی آں تھال جڈیاں
 تسی سدو سیونی ویر روٹی ٹھاقے
 ویر روٹی کھان آیا نال سٹھ ۶۶ جنے
 ویر روٹی کھان بیٹھا کٹھا جھل بھینے
 ویر کھا کے اٹھیا کچھ منگ بھینے
 ویرا سبھ کچھ بہتیرا
 اک دھچکڑا مندا

۲۱۳۔ آوندی اے ویراں دی داز

گھم گھم اتری پوڑیاں، میرا رب جانے
 آوندی اے ویراں دی داز، ویرا میرا
 ہستہ کٹورا دودھ دا، میرا رب جانے
 پھرتی آں باغ باغ، ویرا میرا
 کنگ چڑھیا کابلوں میرا رب جانے
 اساں سجھاتی تیری چال، ویرا میرا
 لکھ سو درہیاں جیوے ویرا میرا رب جانے
 مٹھ مٹھ لبنا سار، ویرا میرا
 سبھ سمجھ دتا رب نے میرا رب جانے
 اک دھچھوڑا مندا، وے جیون جو گیا

۲۱۴۔ اک نہ آیا اماں جایا۔

سادن آیا فی سکھیر، سادن آیا
 اک نہ آیا اماں جایا
 چرٹھ دے تاں سادن میرا دیر فی آیا
 سس ننان مکھ موڑا
 آدے دیرا چڑھے اچڑی ماڑی،
 دے میری ماں دے سنہوڑے دے
 ماں تے تیری بھینے پلکے بھائی
 پلکے پٹھے بھائی
 اتھ اثیرن سوہنی رانگی فی

آدے دیرا چڑھے اچڑی ماڑی
 دے میری بھابو دے سنہوڑے دے
 بھابو تاں تیری بی بی گوگڑا جیا
 فی بھتیجڑا جیا
 اٹھدی تاں بہندی دیندی لویاں فی

آدے دیرا چڑھے اچڑی ماڑی
 دے میرے کاہن اُساری
 دے میری سیاں دے سنہوڑے دے
 سیاں تاں تیریاں بھیناں چھوے فی پلے
 دیہڑے چرخے فی ڈاسے
 توہیوں پروین بیٹھی دُور فی

چل دے دیرا چلے ، ماں نون پیلے
 نالے سیاں نال لیے
 چک بھتیجا لوری لوان گی دے

۲۱۵۔ رٹھڑی بھین منائی

شدتے بھر جاتی رل مل بھیمیاں کیتے قول اقرار
 جیکر ہو دے بھا بونگیاں کیدے دیوں گی اقرار
 جیکر ہو دے شدے گوگڑا، دیواں گی پھل لڑیاں

وڈے بھائیے گھر منڈا اچویا، جگ مبارکاں دے
 جگ مبارکاں جھل لیاں، بھین مبارکاں دے
 بھین مبارکاں دیندی بھا بونگیاں آ اپنا اقرار
 جوڑیاں وچوں چکا تر لڑیاں، پیاسوٹی میری شدے نوں دے
 تیور اپورا گھر رکھ بھا بونگیاں فی میں پھل لڑیاں ،
 گھنیاں وچوں چنگی آرسی، سوای میری شدے نوں دے
 آرسی پاری گھر رکھ بھا بونگیاں فی میں پھل لڑیاں
 بھانڈیاں وچوں بھانڈا دیکھ، لے لے اپنا اقرار
 دیکھا دیکھا گھر رکھ بھا بونگیاں فی میں پھل لڑیاں
 تھ تیرے باپ گھڑیاں پھل لڑیاں
 نہ تیرے وڈے دیو
 پھل لڑیاں بادشاہ دے گھر بی بی
 ساتھ نہیں پھل لڑیاں

مُس گئی مُس گئی او گئی لالہ
ننگہ گئی دریا۔

دراٹیاں جھٹائیاں پھن گئیاں
کیہ کجھ لیا میں ایں ودھائی
اڑیو دیر تاں میرا راجے دا نوکر
بھالو نے جتے اے دھی

بارہیں برسیں ویر کھٹ گھرایا۔ رُٹھری بھین منائی
تھال بھریا سچے موتیاں بھینوں، اُپر پھل لڑیاں
لے نی بی بی دے اسپساں پورائے ہو یا ای اقرار
بھائی بھیتا میرا جگ جگ جیوے
میری بھابی دا اٹل سہاگ

۲۱۶۔ آدیرا اگلے دیہڑے

آدیرا اگلے دیہڑے تینوں گل سُنداں
 دیرا سس کپتی دے میتھوں چکی پہا دے
 چکی پیہ نہ جاناں کڈھ بھٹھا مارے
 آدیرا اگلے دیہڑے تینوں گل سُنداں
 دیرا سس کپتی دے میتھوں بھتہ ڈھوہا دے
 بھتہ ڈھونہ جاناں کڈھ جتی مارے
 جیہڑی تے تیری بھین دے، میری نڈ دے، میتھوں کم کرا دے
 بھر بھر دیوے لوکری، میتھوں گوباسٹا دے
 میتھوں چکن کڈھا دے

۲۱۷۔ آج گھر آیا دیر

سے اُترن اُتر دیے۔ آج گھر آیا دیر
ہتھ تلوار گھوڑے اسوار، اسان پیکے جانا تہی
میتھوں بھلا کیہ پچھنی ایں نو نہیں، ساہوڑے نوں پچھ کے جاتیں
پچھ کے جاتیں دس کے جاتیں، توں فیرنہ آوٹا تہی

سوہرا دان وٹندیا، آج گھر آیا دیر
ہتھ تلوار گھوڑے اسوار، اسان پیکے جانا ہو
میتھوں بھلا کیہ پچھنی ایں نو نہیں، جیٹھ نوں پچھ کے جاتیں
پچھ کے جاتیں دس کے جاتیں، توں فیرنہ آوٹا تہی

جیٹھ پنختے بیٹھیا، آج گھر آیا دیر
ہتھ تلوار، گھوڑے اسوار، اسان پیکے جانا ہو
مینوں بھلا کیہ پچھنی ایں کڑیے، جٹھاتی نوں پچھ کے جاتیں
پچھ کے جاتیں دس کے جاتیں توں فیرنہ آوٹا تہی

جٹھنے چکی پھندتے، نی آج گھر آیا دیر
ہتھ تلوار گھوڑے اسوار، اسان پیکے جانا ہو
مینوں بھلا کیہ پچھنی ایں اڑیے، دیور نوں پچھ کے جاتیں
پچھ کے جاتیں دس کے جاتیں توں فیرنہ آوٹا تہی

دیورا کھتو کھٹنڈیا دے، اج گھر آیا ویر
 ہتھ توار گھوڑے اسوار، اساں پکے جاتا ہوں
 پینوں بھلا کیہ بچھنی ایس اڑیے، نڈنوں پچھ کے جاتیں
 پچھ کے جاتیں دس کے جاتیں، توں فیروز آوٹا نی۔

نڈے ترخن بیٹھے نی۔ اج گھر آیا ویر
 ہتھ توار، گھوڑے اسوار، اساں پکے جاتا نی
 ویر گیا پردیس نی بھابی، گھر وچ سوئے سن دانے
 پیہہ کے جاتیں پیہہ کے جاتیں، توں فیروز آوٹا نی،
 ویر گیا پردیس نی بھابی، کھوہ دوئیڈے وگدا
 بھر جا پانی، بھر جا پانی، توں فیروز آوٹا نی
 ویر گیا پردیس نی بھابی، کھیت کپاہ دا بھریا
 کت کے جاتیں، کتا کے جاتیں، توں فیروز آوٹا نی
 ویر گیا پردیس نی بھابی، گھر دا گوبہیا کوڑا
 کر کے جاتیں کر کے جاتیں، توں فیروز آوٹا نی

۲۔ بھینٹاں روئیاں نوں ویر مناوندے (بولیاں)

بھینٹاں روئیاں نوں ویر مناوندے
سر تے ہتھ رکھ کے

بھینٹاں روئیاں پھو کر کھڑے
جہاں گھر ویر نہیں

ہتھ چھتری رومال پتے سیوایاں
بھین کول بھائی چلایا

ویرا آویں دے بھین دے ویرے
چودھویں داچن بن کے

چن چڑھیا باپ دے ویرے
ویر گھر پت جیا

بھابی بھولدی سونے دج آوے
ویر میرا پٹ دا لچھا

جنون دڈیاں بھرب تیاں
پانی منگاں دھوئیاں

کلجک دی جتی بھر جانی
دیر میرا ست کجک دا

جیویں کالیاں گھٹاں دتھ بھلا
نیل میرے دیر دی دے

گھوڑا دیر دا نظری نہ آوے
اڈ دی دھوڑ دے

بھین ٹر گئی تیرے گھروں خالی
دیرا دے مرتے والیا

مینوں گھور دے شریکے والے
با جھ بھراواں دے

ب۔ سوہرے ساک

سُن سالیے - ۲۱۹

سُن سالیے۔
جیجا چلایا اسی نوکری، سوداگری
کچھ منگتا ای تے منگ لے

سُن جیجا جی
نال یادیں مان موتی
نال یادیں بندیاں
نال یادیں سبزیاں
نال سوہیاں چُنیاں

سُن سالیے۔
کھتے تے پاویں مان موتی
کھتے تے لاویں بندیاں
کھتے تے پاویں سبزیاں
کھتے تے پاویں چُنیاں

جیجا = بہنوتی

سُن جیجی جی ۔
 متھے تے لاواں مان موقی
 متھے تے پاواں بندیاں
 بانہ تے پاواں سبز باہی
 ہر تے پاواں چُنیاں

سُن سالیے
 کون دیکھے مان موقی ،
 کون دیکھی بندیاں
 کون دیکھی سبز باہی
 کون دیکھی چُنیاں

سُن جیجی جی
 ماہی دیکھے مان موقی
 نند دیکھے بندیاں
 س دیکھے سبز باہی
 سوہرا دیکھے چُنیاں

سُن سالیے
 موڑ دے میرے مان موقی
 موڑ میریاں بندیاں
 موڑ دے میری سبز باہی
 نالے سوہیاں چُنیاں

سُن جیجا جی
 بازار جاواں، جو رے آواں
 نال لیاواں مان موتی
 نال لیاواں بندیاں
 نال لیاواں سبز باہی
 نال سوہیاں چھیاں

سُن سالیے
 بھین جو تیری بڑی اے سوہی
 ساڈے مہوں نہیں بھاؤندی

سُن جیجا جی
 بھین جو تیری بڑی اے سوہی
 سانوں دی نہیں بھاؤندی
 چوٹیاں دی جج اے چڑھی
 اوتھے پئی سداؤندی

اوتھے ادھوں پنچن گادن واسطے بلایا گیا

۳۴
بھولے توں قبر تک

پیک

لمتے نی رنھ چلیری دا ساگ
رنھ باناں نالوں پستلا
وچ اھڑ مکھن پا
نال سجر پروٹھا پیا
جدوں میں آواں گی نکت کے
اوہ وی میں کھاواں گی رُس کے لمے

دھے سنی گا پیوتے بھرا
رُسنا کتھوں توں سکھی ایں نی
مائے پیڑی دے وچ انار
میرا سہیلیاں نال بہوں پار
رُس رُس بہن سہیلیاں نی مائے
دھے چرخرٹا گھر لے آ
ماواں دھیاں رک کتھے
مائے چر حسرتے لے آندا ای
تے پیڑی نہ دین سہیلیاں نی لمے

-
- ۱۔ چلیری یا چلائی ساگ دی اک قسم اے۔
۲۔ پانی
۳۔ تازہ

ویا

اٹھ اٹھ نائی گھوڑا پیڑ
 دھی مانی سوہرے چھڑ
 ماتے سیر کنبھا منگا
 ویراں دیاں پگاں میں رنگاں فی
 ماتے رنگ رنگ پایاں پیار
 تے اندر باہر سوہن لگا

سوہرے

سو جواں دی گلی پکا
 بدوں میں آواں گی پیہر کے فی

۱۔ پہلے دقتاں دتھ کڑیاں منڈیاں دا ریشہ مرائی تے ناتی لبھدے
 سن۔ اکثر ماں پوٹوئی پتہ وی نہیں سی بکھنڈا کہ اوہناں دا ہون
 والا جاتی یا نوہر کھو جھے نہیں یا اوہ کنبھو جھے گھرانے دے نیں۔
 گھرو لے ایہہ سارا کم نیپی مرائی یا سپی نائی تے چھڑ دیندے سن۔ تے
 اوہ ہمیشہ ایس اعتماد تے پورے اتر دے سن۔ منڈے یا کڑی دے
 نال میل کھاندا ور لبھ کے لیاوندے سن۔ وقت دے نال نال اینہاں
 لوکاں کولوں ایہہ ذمہ داری ملے لیتی گئی۔

۲۔ کنبھا۔ کبیری رنگ دا اک پھل اے پہلے دقتاں دتھ کنبھا
 تے مجیٹھا ای کپڑے رنگن واسطے کم آوندے سن۔

اُتے چھٹ پا چھٹو دی پا
 ادہ وی میں کھاں گی ہس کے نی
 نوہیں پیکڑے نی ٹر جا
 جتھے بُوریاں ہس لوریاں

انجام

چل چل نندے چل
 دُونگھے لائے چلنے نی
 توں کندھے تے تل تل نہا
 میں لادوں دُوج بھیاں نی
 میری پہلی بھٹی بردار
 بھیاں جھرمٹ پایا ای
 بھینو خبر کرد میرے باب
 دھی رائی تیری ڈب موئی
 میرا باب سنے سن روئے
 ہائے دیھے کاہنوں لورے نی
 میری دُوجی بھٹی بردار
 تے دُوداں جھرمٹ پایا ای
 دُودو خبر کرد میری مال
 میری مال سنے سن روئے
 ہائے دیھے پوڑے ریڑے والے نی

۱۔ مکھن نوں گرم کرن توں بعد پچھٹ جیہڑی تھلے رہ جاندی اے۔

میری تہجی بھجی بردار
 کنگڑاں جھرمٹ پایا ای
 کینگڑو خبر کرد میرے دیر
 میرا دیر سنے سن روئے
 ہاتے بھینے کاہنوں ٹوریے نی
 ہاتے بھینے پوڑے بیرٹے دلایے نی

۲۲۱۔ جے میں آئی کھید کے

دھی۔ جے میں آئی کھید کے
 کچھ کھانے نوں دی دے نی میریے راج بیٹھے اہڑیے
 ماں۔ چھناں بھریا پوڑی دا
 توں نے سہیلیاں کھانی، میریے پیراں تلیے دھی اڑیے

نوناہ۔ جے میں آئی کھید کے
 کچھ کھانے نوں دی دے نی میریے ت پڑتے سرٹے
 سس۔ چھنا بھریا ساگ دا
 توں کھڑکی اوڑے کھانی میریے نچ سہڑیے نوناہ اڑیے

۲۲۲۔ سس شکر کیتا نو نہہ ٹورے

میرے داج دیے کڑا ہے۔
 سس شکر کیتا دھی آئی اے تے مل مل دونوں کھاتے
 میرے داج دیے کٹورے
 سس شکر کیتا نو نہہ ٹورے تے گھوڑی چوری بھوری
 میرے داج دیے دلو ہے۔
 آپاں دونوں دکھڑے ہوتے تے رنج کے ہٹھائے

۲۲۳۔ ونگاں کس چڑھائیاں

ایہہ ونگاں میرے ماہی چڑھائیاں
 ایہہ میں رکھاں ہک دے نال
 ہتھ سوہنے ونگاں سو بھدیاں

ایہہ ونگاں میری ماں چڑھائیاں
 ایہہ میں رکھاں یکھے نال
 دینی پتلی ونگاں ٹھوکیاں

ایہہ ونگاں میری سڑی چڑھائیاں
 ایہہ میں بھناں ساہل دے نال
 ہتھ پتلے ونگاں موہکیاں

۲۲۴۔ باپیاں نے میں رکھی لاڈلی

باپیاں تے میں رکھی لاڈلی
سوہریاں لا لیتی کم وے
میرا اڈیا سوئے درکارنگ وے

باپیاں نے میں رکھی لاڈلی
سوہریاں لا لیتی چکی
ماں دیے لاڈلے
سوئے دل پسندا دکھتی

باپیاں نے میں رکھی لاڈلی
سوہریاں لا لیتی پیہر وے
ایتویں جسم گیا،
چن ورگی دھی وے

۲۲۵۔ سساں کس پانی بنائیاں

ماواں تاں ٹھنڈیاں چھاواں
میں ماں دی دھی سداواں
سساں کس پانی بنائیاں،
ساڈے مگر چٹریاں لائیاں

۲۲۶۔ میری سس گئی بازار

میری سس گئی بازار
 میں گھر پھولیا بھیناں
 میں مٹھی چوری چوری
 سوہرا آگیا بھیناں
 میں پڑھی ہیٹھ لکائی
 بلی دیکھدی بھیناں
 میں کوٹھے چڑھ کھدائی
 بدل آگیا بھیناں
 میں گوڑے ہیٹھ لکائی
 پتھر ہا کھا گیا بھیناں

۲۲۷۔ گھر روندی اے تیری ماں

اُچے بے اک مونگی دا بُٹا
 اوہنوں کھا گئی گاں
 توں روند اُمونگی لڈن ،
 گھر روندی اے تیری ماں

۲۲۸۔ پنچے بڈھی پت مرن نی

جنگل دی میں جھی جانی، چندرے پور دیا سی
 ستھ دج کھر پ، موہڑے چادر، کلی گودن لانی
 گوڈ دی گوڈ دی پے گئے چھائے شاماں نوں گھرائی
 آوندی نوں سس دیوے گاہاں، گھاہ دی پنڈر لانی
 پنچے بڈھی پت مرن نی، چھوواں مری جوانی
 گاہل بھرا نال دی، کھنھے کدھن سکھائی

۲۲۹۔ سُن نی مائے ایتوارے

سُن نی مائے ایتوارے، تینوں وار وار سمجھاواں
 جیہڑا تیرا لیر پانڈہ، سنے صندوق اک لاداں
 جیہڑی تیری سیر پنجیری، دیہڑے دج کھڈاواں
 گاہل بھراواں دی، میں نہ ٹڑ ٹڑ کھاواں

۲۳۰۔ اسال سس مکلاوے ٹورنی آل

سنیاریاں دیا منڈیاوے
 ساڈی پھل گھر دے
 اُتے یاوے مورنیاں
 اسال سس مکلاوے ٹورنی آ۔

۲۲۱۔ سے مینوں کریں تگڑائیاں (بویاں)

سے مینوں کریں تگڑائیاں
اپنے توں دن جھل گئی

تینوں نیر جواتی آدے
سے نیرا شکھاں بکرا

لوکی بھانویں نندیا کرن
سس پیریں پازیاں پاوے

چھیتی چھیتی ودھ ککرا
اساں سس دا صندوق بنانا

سختے موٹ دیے
تینوں سس مری تے پاوال

جے میری سس مر جاتے
میں رو رو کوکاں ماراں

بابل تیرے گڑھاں نے
گورے رنگ دا قدر نہ کیتا

بھانویں بابل میں مر جاواں
 بھانویں مر جاتے کڑ منی تیری

”میں دیے اچ مر جاواں
 جگ جیوے ت کڑ منی میری“

۲۳۲۔ جتھے نشاں دی سرداری (دبیاں)

جتھے نشاں دی سرداری
ادہ گھر نہیں دسدے

چک دینی ایں چھوٹے نندے
اگے تیرے آون گیاں

رِتا چک لے بھڑیے نندے
مُنڈا رُدوے تیرے ویر دا

منجی ویر دے کول نہ ڈاہیے
نندے بے عقلے۔

نی میں تیریاں گلاں دی ماری
نندے سِپ رنگیے

۲۳۳۔ دیور کرے تماشے

ہاتے مٹی کھانی اے
سٹا دے بورا مٹی دا
مٹی ڈاڈھی چٹی دا
ہائے مٹی کھانی اے
شادا مٹی کھانی اے

کہیا دیورا مٹی لیا دے
لے آیا پت سے
سارا بٹر سوں گیا
دیور کرے تماشے
ہائے مٹی کھانی اے
شادا مٹی کھانی اے

کہیا دیورا مٹی لیا دے
لے آیا جھوارے
اک مٹی دی چکی اتوں
گریاں میوے دارے
ہاتے مٹی کھانی اے
شادا مٹی کھانی اے

کہیا دیورا مٹی لیا دے
لے آیا احسروٹ

تتے آگ سواتا گے
 سرٹ گے دونوں ہونٹھ
 ہائے مٹی کھائی ایں
 شادا مٹی کھائی ایں

بھیریا دیورا مٹی یادے
 دیورا مٹر مٹر آکھاں
 انب یایا انار یایا
 چک یایا ناکھاں
 شاوا مٹی تھائی اے
 ہائے مٹی کھائی اے

بھیریا دیورا مٹی یادے
 میں بوجھے وق کھل آں
 دیورتے مٹی لے کے آیا
 جیوں مشری دیاں ڈلیاں
 ہائے مٹی کھائی اے
 شاوا مٹی کھائی اے

۲۳۳۔ تیرے باجرے دی راکھی دیو را میں نہ بہندی وے

تیرے باجرے دی راکھی دیو را میں نہ بہندی وے
 جے میں تاڑی مار اڈاواں میری بہندی وے
 تیرے باجرے دی راکھی دیو را میں نہ بہندی وے
 جے میں سیٹی مار اڈاواں میری سُرخی بہندی وے
 تیرے باجرے دی راکھی دیو را میں نہ بہندی وے
 جے میں اڈی مار اڈاواں میری جھانجھر کھہندی وے
 تیرے باجرے دی راکھی دیو را میں نہ بہندی وے
 جے میں ہاکاں مار اڈاواں میری داچ نہ بہندی وے
 تیرے باجرے دی راکھی دیو را میں نہ بہندی وے
 جے میں پچھے پچھے دوڑاں اتوں گرمی پیندی وے
 تیرے باجرے دی راکھی دیو را میں نہ بہندی وے
 جے میں ڈھیماں مار اڈاواں سرتوں چنی بہندی وے

۲۳۴۔ میرا دیور بڑا ٹٹ مرنا (بولیاں)

میرا دیور بڑا ٹٹ مرنا
ہندی دے دند گن دا

کالا دیور کج دی دھاری
اکھیاں دتھ پائی رکھدی

میری کون پچھے پھکاری
چھوٹے دیور بن

روٹی لے کے دیور دی چلی
اتے ڈوریا گنڈھے دی چھل ورگا

منٹا چک لے دیر دا ڈھا کے
چل دیورا میلے چلیے

میرا بُرچھا دیور کدارا
اندروں ڈر لگ دا

میرے گوریاں پٹاں دل دیکھیں
دیورا تیری نہیں مرجائے

بیریاں وچوں بیریاں
بجائی تیری گلہ درگا

۲۳۵۔ میرے جیٹھے دے پیٹھے دن آتے (بولیاں)

میرے جیٹھے دے پیٹھے دن آتے
بکراں نوں پاوے جیٹھیاں

میرے چندرے جیٹھے دے چھولے
کدے نہ کیا ساگ توڑ لے

چھیتی چھیتی سنگ کڑے
جیٹھے بکرا بلا وندا آ وندا

دیور بھانویں دودھ پنی لے
اساں جیٹھے نوں لسی نہیں دینی

1
بیراں وچوں بیر پچھاتا
بجائی تیری گلہ درگا

ایں اک اولاد دی سک بڈے

ج اولاد

۲۳۶۔ شاباش ایس کا کے دا۔

سس جو میری بڑی کیتی
پوٹیاں دیندی دند
جے میں چر نہ کتن لگی
کاکے پا دتی ڈند

شاباش ایس کا کے دا

جس میرا تدر در دھایا
شاباش کاکے دے سو دا
جیہڑا سوتر گھر لے آ یا

سس جو میری بڑی کیتی
دانے دیندی دند
جاں میں چکی پہن لگی
کاکے پا دتی ڈند

شاباش ایس کا کے دا

جس میرا تدر در دھایا
شاباش کاکے دے سو دا
جیہڑا آٹا گھر لے آ یا

سس جو میری بڑی کپتی
 بھانڈے دیندی و نڈ
 جاں میں بھانڈے مانجن لگی
 کا کے پاوتی و نڈ

شاباش ایس کا کے دا
 جس میرا تدرودھایا
 شاباش کا کے دے پودا
 جیہڑا نوکھر لے آیا

○

۲۳۷۔ گگا آپ جیوے گا

و تیل چو لے نی
 گگا مو لے نی
 گگا جیس نی
 گگا و نڈیا نی
 گگا روڑیاں نی
 بھراواں جوڑیاں نی
 گگا آپ جیوے گا
 مانی باب جیوے گا
 سوہرا ساک جیوے گا

○

لوریاں

ہوون بھانویں مانواں پیریاں
 نال حُسن دے ڈک ڈک بھریاں
 شاہاں گھریں دہاہیاں جوہیاں
 پہنن پٹ ہنڈھادن زریاں
 پورا کردی شنگار نہ ہوئے
 جے لالاں داہار نہ ہوئے
 (موزن سنگھ دیوانہ)

دنیا تاج کوئی اچھی زبان نہیں چہدے دتھ لوریاں وئی اپنی
 اک دکھری تھان نہ ہووے تے نہ ای کوئی اچھا ملک اے
 جتھے بالان نوں پرچان لئی مانواں نوں لوریاں گاؤن دی لوڑ
 نہ پورے سبجے ہر گھر دی رونق ہوندے میں۔ گھر دتھ بھانویں
 کتا عیش تے آرام ہووے، دولت ہووے، نوکر چاکر ہون
 پر بد تیک گھر دے ویہڑے دتھ اک نیا نا نہ کھٹ دا ہووے
 گھر دی رونق مکمل نہیں ہوندی۔ بالان بغیر گھر سجا لگدا اے۔
 بچہ ای ادہ زلیور اے چہدے بغیر عورت داسنگھار نا مکمل
 تے ادہ احسن چھکم چھکارہ جاندا اے۔

ہوون بھانویں مانواں پریاں
 نال حسن دے ڈک ڈک بھریاں
 شاہاں گھرں واپ ہیاں وریاں
 پہنن پیٹ ہنڈھاؤن زریاں
 پورا کردی شنگھار نہ ہووے
 جے لالاں دا ہار نہ ہووے
 (مہن سنگھ دیوانہ)

بچے ماں باپ دا ادہ سرائیہ ہوندے نیں جنہاں دے بغیر
 دولت دے ڈھیر تے وڈا رتبہ وئی اوہناں لئی سکون دی دولت
 نہیں دے سکدا۔ اولاد نہ ہووے تے عورت دی حیاتی اک جنجال
 بن کے رہ جاندی اے۔ نہ ادہ اپنے خاوند دی مکمل محبت
 حاصل کر سکدی اے تے نہ ای سوہرے گھر اوہنوں کوئی عورت
 دی تھان ہندی اے۔ ایتھوں ای ساڈے معاشرہ دا ادہ ناسور
 جنم لیندا اے جیہدی چھن اک بے اولاد عورت نوں سوکھن دی
 شکل اچ ساری عمر برداشت کرنی پیندی اے۔ ایہی وجہ اے کہ

اگر قدرت انج مہربان نہ ہو دے تے اولاد لئی ماپے کوئی وی کم کر سکدے نیں۔ ڈاکڑاں تے حکیمان کول جانڈے نیں۔ پیراں فقیراں دے پچھے پھر دے نیں۔ درگا ہواں تے قبراں تے تیس لوانڈے نیں تے ہور کئی کئی ٹوٹے ٹوٹکے کر دے نیں۔ کسے سچ آکھیا اے۔

ایس اک اولاد دی سک بدلے
ماپے لکھیں پاندے کھوہیں جال یارو

ظاہر اے جس اولاد دی خاطر ماپے اپنے پاڑ ویلے نیں ادھنوں پالن پوسن واسطے کید کجھ نہیں کر دے تے کر سکدے۔ اوہ بالاں دے کپڑے لتے، کھان پین تے ہور سبھ جھوٹیاں دیاں گلاں دا خیال رکھدے نیں۔ محض اولاد حاصل کرن لئی ماپے در در دیاں ٹھوکراں تے کھاندے ای نیں پر ادھناں نوں پالن پوسن واسطے ادھناں نوں ایدوں وی ودھ قربانیاں دینیاں پندیاں نیں۔ ظاہر اے جس اولاد لئی ماں پیو دے دلاں دھچ ایناں پیار تے اپنی شفقت ہووے ادھرے بلے ساڑی لوک شاعری کیوں چپ رہ سکدی اے۔

انج تے پنجابی زبان دچ اچھے لوک گیت تے جنہاں مچ پچیاں بارے ماں پیو دی محبت تے کجھ جنبیاں دا اظہار ہوندا اے۔ جیوں ”گگ آہ جیوے گا“، ”شبابش ایس کا کے دی“، ”جے میں آئی کھیڈ کے“، ”نہا من لگی دا کھر گیا مٹی دا بادا“ وغیرہ پر بالاں بارے لوک گیت زیادہ تر لوریاں دی شکل دچ مدے نیں۔ بالاں دے عام کھیڈ گادناں (PLAY SONGS) دی طرح لوریاں دی عام تے سدھے پٹھے لفظاں دا اکٹھ ہونڈیاں نیں تے گادوں دا صرف ایہ مطلب ہوندا اے

کہ بچے خوش ہو جان۔ ایہناں لوریاں دتھ اجہی بحر تے لفظ
 ورتے جانڈے نیں، جیہڑے گاؤن ویلے اک اجہی سرتے
 لے پیدا کر دے نیں، جیہڑے بچیاں دیاں نیندر نال بھجیاں
 اکھاں توں پوروی بوجھل بنا دیندے نیں تے اوہ اپنی ماں
 یا وڈی بھین دی بھری دتھ لٹیاں لٹیاں تے لوریاں سُندیاں
 سُندیاں سول جانڈے نیں۔ جھلے دناں دتھ پنڈاں دتھ لوک
 جلدی سول جانڈے تے ہت سیرے اٹھ پندے سن۔
 سب توں اوکھا کم بالوں نوں سوان دا سی۔ دن ڈھلے ای
 کماں کا جاں توں دیہلیاں ہو کے مانواں تے وڈیاں
 بھجیاں بالوں نوں پرچاں بہہ جانڈیاں نیں۔ معصوم بال جیہڑے
 ہالی صحیح طرح برکنا دی نہیں سکھتے تے صرف تونیاں گلاں
 کر دے نیں، اوہناں نوں وی خوش کرن دا ڈھنگ مانواں نوں
 آؤندا اے۔ کدی تے اہو اپنی آواز دے پکے پکے لفظاں دی
 بے جوڑ موسیقی نال بالوں نوں تھاپڑ تھاپڑ کے سوا دیندیاں
 نیں تے کدی ہتھال دی نرم نرم بلوہن کر کے اوہناں نوں
 خوش کر دیندیاں نیں۔

”ایتھے میری کھنڈ سی“ ایہہ قسم دی اک لوری اے۔ ماں
 یا وڈی بھین بچے نوں بستر تے لٹا دیندی اے تے آپ
 اوہدے سامنے ہونہر ہندی اے۔ فیر بچے دے جسم دے ایہاں
 حصیاں تے ہتھ رکھ کے بلوہن کر دے اے جتھے بچہ واقعی
 گد گدی محسوس کر دا اے۔ نال نال اوہ اک مصرع دی بولدی
 اے تے آخری سہرے تے اوہدیاں دتھاں بگلاں دتھ بلوہن
 کر دی اے تے نال ایہہ کہندی اے کہ ”شاہد دا گھر
 بھجیاں بھجیاں بھجیاں لیا“ تے بچہ ایس جگہ نال کھڑ کھڑ
 سہدا اے تے چاہندا اے کہ ماں یا بھین بار بار انجے ای

کرن۔ ایس طرح ہولی ہولی ہسداں ہسداں بچہ تھک کے
 خود ای اکھاں بند کر لیندا اے تے سوں جاندا اے۔
 کدی ایچ دی ہوندا اے کہ شام ویلے روٹی ٹھگر توں
 وہیلیاں ہر کے بچے خدے پے جانے نیں کوئی کہانی دی
 فرمائش کردا اے، کوئی بھارتاں پان تے خد کردا اے تے
 کوئی چاہندا اے کہ اوہنوں ہونے مائیاں دتیاں جان کوئی اک
 دھر مال یا دوڑی بھین بچے نوں لے کے سدھی لیٹ جاندی
 اے۔ اپنے دونویں گوڈے اپنے ڈوڈھ نال ایس طرح لالیندی
 اے کہ بچہ اہلے دونوں پیراں تے بہہ کے اودھے دونویں
 گوڈے پھڑ لیندا اے۔ مال یا بھین اپنے دونوں گوڈیاں
 اگے پانچھے ہارے دیندی اے تے نال نال گاؤندی اے۔
 ”ہونے مائیاں“ پنگھ چڑھائیاں ”فیرا خیر تے“ داری دیکھنی
 آں دادا، ”چاچی دیکھنی آں چاچا“، ”سامی دیکھنی آں ماما“
 وغیرہ بچہ کسے جی دا نال لیندا اے مال یا بھین بچے
 سمیت اپنیاں دونویں لتاں آسمان دل چک لیندی اے
 تے بچے دامنہ تھلے لتاں اتے ہو جاندیاں نیں تے ادھو کھڑا
 کے ہنس لگ پندا اے۔ مال یا دوڑی بھین پچھدی اے ”دارا
 دیکھ لیا ای“ بچہ کہندا اے، ہاں دیکھ لیا اے۔ تے بچے
 نوں تھلے کر لیندی اے۔ ایہو عمل بار بار دہرایا جاندا اے۔
 کدی اودھ نالے نانی دا، کدے چاچے دا تے کدے
 بھیناں بھر جائیاں دا پچھدی اے۔ ایس طرح شروع توں
 ای بچے نوں اپنے آلے دوالے دے رشتے داریاں دا
 احساس ہو جاندا اے۔

لوریاں بچیاں نوں سوان واسطے ای نہیں ادھناں نوں
 پرچاں واسطے تے بعض ویلے ادھناں نوں تیندروں جگان

واسطے دی گائیاں جانڈیاں نیں۔ گرمیاں وچ اکثر لاپرواہی دے
 پاروں اکثر بچیاں دیاں اکھا آجانڈیاں نیں تے رات نوں ستیاں
 پیاں گڈاں نال گڑبج جانڈیاں نہیں سویرے جدوں بچے دی اکھ
 نہیں کھدی اودہ رونا شروع کر دیندا اے ذرا ہتھ لگن نال
 اکھ پٹر کر دی اے۔ اوس دیلے نال یا دڑی بھین ہتھ دی
 تل نوں گتی کر کے تلی دی ٹڈھ نوں گڈاں اُتے ہولی ہولی
 پھر دی اے تے پیڑ دلوں بچے دا دھیان ہٹان واسطے
 گاندی اے۔

ایچی نیچی کوکو کھائے
 گھسیو دی چمڑی کا کا کھائے

بچے دا دھیان لوری ول مٹر جاندا اے تے اپنی تکلیف
 بھل جاندا اے۔ گڈاں گلیاں ہو جانڈیاں نیں تے اکھاں کھل
 جانڈیاں نیں۔ بچے نوں تکلیف دا احساس وی نہیں ہوندا۔
 ”لال دے لے لے لوریاں“، ”لوری لکڑے اوں اوں“
 تے ”دلوں لوریاں“ خاص قسم دے گون نہیں تے اینہاں نوں اودہ
 ٹنگ لوک گافندے نیں، جیہڑے حضرت سخی سرور سلطانؒ دے عرس
 وچ شامل ہون واسطے پنجاب دے کئی شہراں تے پنڈاں توں
 سنگاں دی شکل وچ سخی سرور جانڈے نیں۔ ایہہ راہ وچ رکدے
 جانڈے نیں۔ خاص خاص تھانواں تے رکدے نیں۔ اوتھے قدام
 دا مید لگدا اے۔ بعض دیلے ایہہ ٹنگ لوک گلیاں مھلیاں وچ
 اوڑ دے نیں۔ عام طور تے ایہہ دوجھے ہونڈے نیں۔ اک دے ہتھ
 وچ سازنگی تے دوجے دے بھل وچ کٹے دی جھولی ہونڈی
 اے۔ جس گھر وچ کوئی چھوٹا بال ہووے، اوتھے اودہ ٹنگ جانڈے
 نیں۔ اک جٹاں بال نوں جھولی چک کے تے پھرے لے لے کے

لوری دیندا تے دُوجا سارگی وجاندا اے۔ آئے دولے کھوئے
 لوک ایہناں نوں آنا پیہ تے گڑ دے کے رُخصت کر دے نیں۔
 ظاہر اُتے ایہہ لوریاں محض بچیاں نوں پرچاں تے سوان
 واسطے بنیاں سن لیکن اگر ادہناں نوں ذرا غور تالی دیکھیا جائے
 تے پتہ چلدا اے کہ لوریاں اپنے ویلے دیاں روایتاں، آساں
 سدھراں تے تانگھاں توں دکھ ساڈی رتھل زں پیش کردیاں نیں۔
 مرن ویہڑا^{۱۲} پنجی^{۱۳} ورھے پہلوں ساڈی سب توں ودی دولت
 ساڈیاں زیناں، ساڈے کھیت تے ادہناں دے دُج اُگن والا
 اناج تے زیناں دُج پھرن والے ڈھور ڈنگر ہوندے سن۔ ایہودج
 اے کہ ادہناں دیاں لوریاں دُج ہیر پھیر کے کھیت کھلیاں
 اناج تے ڈھور ڈنگر دا ای ذکر آندا اے۔ پنجابی زبان دُج
 ڈھور ڈنگر نوں ”مال“ ایسے لئی کہیا جاندا اے کہ اک پنجابی کسان
 دا اصلی مال تے دولت اوہدے جالور ہوندے نیں۔ تے بھئی
 تے اوہدے دُج اُگیاں فصلاں ادہناں دا سرمایہ، سچ اے کہ
 جٹ کھیت جے پیارے
 دیواں لوریاں
 ماواں پتر جے پیارے،
 دیواں لوریاں۔

چنانچہ لوریاں دُج کدھرے ”باوا“ کلک لے کے گھر آندا
 اے تے ”باوی“ گھر بہہ کے روٹی پکاندی اے۔ تے کدھرے
 اوہ کپاہ لے کے آندا اے تے اوہدی بیوی سوتر کندی اے۔
 کدھرے نانی دے ہتھ گھیر دا کٹورا اے۔ تے کدھرے چاچا
 پیلیاں دُج واہی بیجی کروا نظر آندا۔ ایسے طرح کدھرے گڑ تے
 شکر دا ذکر اے تے کدھرے گھیر شکر دی چوری دا قصہ۔

بھٹی پلایاں تے مال مویشیاں توں پچھے لوریاں وچ بچے دے
 رشتے داراں دا ذکر سب توں زیادہ ہوندا اے۔ ایہہ رشتے دار واکے
 وی نہیں تے نانکے وی نہیں۔ دادی، دادا، نانا، نانی، چاچا، چچی
 تایا، تانی، پھپھی، ماسی، ماما، بھین بھرا، سبھناں دا ای ذکر
 ایہناں لوریاں وچ ہوندا اے۔ اگر کسے دا ذکر نہیں تے اوہ صرف
 دھی اے۔ ساریاں لوریاں پتراں نوں مخاطب کردیاں نیں۔ ایہدی
 وجہ ۹ وجہ ظاہر اے! کڑیاں ہونداں ای پرایا دھن نیں۔ گھر
 دی اصل دولت تے پتر ہوندے نیں۔ گھر وچ پتر نہیں تے کچھ
 وی نہیں۔ نہ خاوند خوش تے نہ خاوند دے گھر والے۔ خاندان داناں
 پتراں نال اگاں ٹورا اے۔ جائیداد دے اسل وارث وی تے
 اوہو ہوندے نیں۔ ایسے لئی پتراں دی لڑ تے تھوڑے نوں بڑی
 شدت نال محسوس کیتا جاندا اے۔ اگرچہ آج دی سائنس تے کچھ ہور
 دسدی اے۔ پر ساڈے معاشرے وچ پتر نہ جم سکے دی ساری
 ذمے دار عورت تے شٹ ورتی جاندی اے۔ ایسے واسطے اک
 عورت دی زندگی دی خوشحالی دا دارومدار سارا ایس گل تے ہوندا
 اے کہ آیا اوہنے خاندان دے والی تے وارث نوں جنم دتا اے
 کہ نہیں۔ ایہدے وچ ای اوہدی عزت تے وقار اے تے ایہدے
 وچ آئی اوہدی ہمدی کھیدوی زندگی دی ضمانت۔

چناچت گھٹا، کٹک گھٹی وساکھ
 تینویں گھٹی ماں جانیے جے منڈا ہووے ڈھاک

ایہو وجہ اے کہ پتر دی تانگھ پیو توں زیادہ ماں نوں پڑی
 اے۔ لوریاں عورت دی سوتھ دا نتیجہ ہونداں تیں۔ ایس واسطے
 اولاد دے بارے کچھ وی سوتھ دیاں ہوریاں اوہدے سامنے
 ایہو اک حقیقت ہوندی اے کہ اوہدی حیاتی دی سب توں

وڑی لوڑ پتر اے دھی نہیں۔ ایس واسطے جدوں وی اولاد دی
گل کردی اے تے زیادہ تراوہ پتر دی گل ای کردی اے۔
کدی اوہ اوہنوں "لال" تے "بادا" کہندی اے تے کدی بچا کا کا
تے مٹا سد دی اے۔ کدی اوہ آکھدی اے۔
لالاں والیا دے مینوں بچڑا^۱

تے کدی گر لاندی اے "دے پتاں دے وان"۔ کدی
اوہ نکتے دی وڑی دا تے کدی اوہ نکلے دے مال تے راج بھاگ
دا ذکر چھڑ دیندی اے تے کدی اوہنوں گھیر دی چوری کٹ
کے کھواندی اے۔

لوریاں پنجیاں دے دوجے لوک گیتاں توں اک لحاظ
نال اڑ تے دکھریاں نہیں۔ دوجیاں گیتاں وقح جتھے پیار محبت
ایثار تے قربانی، سعادت مندی، اطاعت شعاری تے وصل دی
پاکشنی ملدی اے اوتھے ای نفرت حقارت دشمنی بے ادبی
تے نافرمانی تے دھچھوڑے دیاں پٹراں دا ذکر وی نال نال ملدا
اے۔ ایہدی وجہ ایہہ دے کہ سارے گاؤں عورت دی
زندگی دے ادس لگھیرے ہوئے سے (عبوری دور) وقح سامنے
آوندے نہیں جدوں اوہ صرف اک عورت ہوندی اے۔ اوہ
ویلا جدوں اوہ اکثر وقت اک دھی دی ہوندی اے تے اک
نوبہر وی نشان وی ہوندی اے تے بھین تے بھر جانی
دی اکوہستی وقح ایہہ پاڑویں (متضاد) رشتے مل کے ادس
کڑن نوں جنم دیندے نہیں چھڑی ساڈے سارے لوک گیتاں

۱۔ حضرت سخی سرور سلطان۔ نوں لوک عقیدت نال لالاں
والا تے لکھ داتا وی سد دے مین۔

وِج سانبھی اے پر لوریاں اینہاں نالوں کجھ دکھریاں نیں۔
 ایناں دتا ٹھنڈا اے، لگھ اے تے مٹھاس اے۔ کدھرے
 دتی ملھی تے ترشی نہیں۔ غصہ ناراضگی تے کدودھ نہیں۔ بس
 پیار ای پیار اے۔ دوجے لفظاں وِج ممتا ای ممتا اے
 دجہ ظاہر اے لوری عورت دے دل دی اویس حالت واناں
 اے جنہوں عام لفظاں وِج اسیں "ماں" کہنے آں تے ماں
 دا دل سیشے دی طرح صاف تے پاک ہوندا اے تے پنجابی
 لوریاں دتی ایہ خاصیت اویںہاں دی پہچان اے۔

۲۳۸۔ اطر بلٹر باوے دا

اطر بلٹر باوے دا ،
 باوا کٹک لیاوے گا
 باوی بہہ کے چھٹے گی
 چھٹ بھڑوہے پاوے گی
 باوی من پکاوے گی
 باوا بہہ کے کھاوے گا

اطر بلٹر باوے دا
 باوا کپاہ لیاوے گا
 باوی بہہ کے بکتے گی
 پریمیاں پوٹیاں پاوے گی
 گوڑھے ہیٹھ نکاوے گی
 باوا کھڑ کھڑ ہستے گا

۲۳۹۔ کا کا میرا ہے وی جاگے

جنگل سَستے ، پہاڑ سَستے
 سَستے سبھ دریا
 کا کا میرا ہے وی جاگے
 فی نیندے وی ہلے آ

جُلتے دے وچ اگ وی سَستی
 سَستے چن تے تارے
 سَستی ہوئی توے دے اُتے
 نیندر سیتاں مارے

۲۳۰۔ سوں جا میرے پتیا

دُر دُر کُتیا
 جنگل سُتیا
 جنگل پُی لڑائی
 جیوے منڈے دی تائی
 لال نون لوری دیواں
 سوں جا میرے پتیا

نانکیاں نون جاواں گے
 جھگا چُنی لیاواں گے
 نانی دتا گھيو
 جیوے لال واپیو
 لال نون لوری دیواں
 سوں جا میرے پتیا

جنگلیں کالنے
 جیون کا کے دے ملے
 مامیاں دے لک لاپے
 جیون کا کے دے چاچے
 چاچاں کیستی واپی
 جیون کا کے دے بھائی
 لال نون لوری دیواں
 سوں جا میرے پتیا۔

۲۴۱- تیرا ہو رکیہ چُماں

تیرا ہو رکیہ چُماں
میں ہو رکیہ چُماں
چُماں تیریاں اکھاں
اُوں اُوں اُوں
تینوں ساتیں دیاں رکھاں

میں ہو رکیہ چُماں
چُماں تیری بانہہ
اُوں اُوں اُوں
تیرے صدقے لیندی ماں

میں ہو رکیہ چُماں
چُماں تیری دھنی
اُوں اُوں اُوں
میری آس مراد پئی

میں ہو رکیہ چُماں
چُماں تیرے پیر
اُوں اُوں اُوں
تیرے سردی منگاں خیر

تیرا ہور کیہ مچاں
 چچاں تیری نانی
 اوں اوں اوں
 تیرے صدقے یندی نانی

۲۳۲۔ ہونٹے مائیناں

ہونٹے مائیناں
 پینگھ چڑھائیاں
 مائے بُدھیئے
 بھانڈ ٹینڈر سانجھ لے
 مینہ آگیا

.....

دادی ویکھی آں دادا
 دادا
 لے ویکھ لے۔

۳۲۳۔ ایتھے میری کھنڈ سی

ایتھے میری کھنڈ سی
 ایتھے میرا گھیر سی
 ایتھے میرا دُھ سی
 ایتھے میری مدھانی سی
 ننھے دا گھر لبھدیاں لبھدیاں لبھدیاں

۳۲۴۔ ککڑوں کوں

ککڑوں کوں
 تیری بودی وِج جوں
 کڈھن والیاں بھابیاں
 کڈھان والالتوں

۳۲۵۔ ایچی نیچی کو کو کھائے

ایچی نیچی کو کو کھائے
 گھیر دی پچوری کا کا کھائے

۲۲۶۔ لال دے لے لے لوریاں

لوری لال نوں دیواں
 نتجے ہال نوں دیواں
 لال دے لے لے لوریاں

۲۲۷۔ ماں واری نہ بنو گھڑا رو

ماں واری نہ بنو گھڑا رو
 میں آپے مچک لال گی
 کلیجے نال لال گی
 کلیجے دی ایہہ ٹھنڈاے
 ماں واری نہ بنو گھڑا رو

میا چاچا چا کداتے چاچے کولوں ڈردا
 ماں واری نہ بنو گھڑا رو
 میں آپے مچک لال گی
 کلیجے نال لال گی
 کلیجے دی ایہہ ٹھنڈاے
 ماں واری نہ بنو گھڑا رو

ماما کداتے مامے کولوں ڈردا
 میں آپے مچک لال گی
 کلیجے نال لال گی
 کلیجے دی ایہہ ٹھنڈاے
 ماں واری نہ بنو گھڑا رو

۲۴۸۔ لوری لکڑے اوں اوں

لوری لکڑے اوں اوں
 تیری ماں صدقڑے اوں اوں
 لوری ملوری۔
 دودھ کٹوری
 بی لے نکیا لوکاں تو چوری
 لوری لکڑے اوں اوں
 تیری دادی صدقڑے اوں اوں

لوری دینی آں چڑھ کے چارے
 نکتے دی ماں پئی راج گزارے
 لوری لکڑے اوں اوں،
 تیری پھچھی صدقڑے اوں اوں

نکتے دی ددھی میں ٹھونڈ کے لٹھی
 پیریں پوہنیاں واہ واہ پھٹی
 لوری لکڑے اوں اوں،
 تیری بھین صدقڑے اوں اوں

۲۴۹۔ دیواں لوریاں

دیواں لوریاں
 ماواں مُتر جے پیارے
 دیواں لوریاں
 لالاں والیا دے مینوں کچڑا
 مہراں دند دی آکاں
 پہلاں کراں سلام پیرنوں
 پچھوں عرض سُنداں
 دیواں لوریاں
 بھیناں ویر جے پیارے
 دیواں لوریاں
 دے مپتاں دے دان
 تیرے جاگدے دیوان
 میری خشک کر آسان
 جھنڈے جھولن وچ آسمان
 دیواں لوریاں
 جٹ کھیت جے پیارے
 دیواں لوریاں
 ناواں مُتر جے پیارے
 دیواں لوریاں

۳۰۰۔ اللہ توں والی توں

اللہ توں والی توں،
دیتا اہی تے پالیں توں

ورتیاں کتاباں

- ۱۔ ارشد میر
- ۲۔ احمد سلیم
- ۳۔ احمد دین چودھری
- ۴۔ احمد ظفر، مظفر احمد
- ۵۔ ایم ایس ناز
- ۶۔ باغ حسین کمال
- ۷۔ تیرتھ رام
- ۸۔ تنویر بخاری
- ۹۔ حسین نصیرانی
- ۱۰۔ راجہ رسالو، نازش کاشمیری
- ۱۱۔ رام سرن داس لالہ
- ۱۲۔ رفیق خاور
- ۱۳۔ رفیق خاور
- ۱۴۔ ریاض احمد شاد
- ۱۵۔ ستنام محمود مسٹر
- ۱۶۔ ستنام محمود مسٹر
- ۱۷۔ شارب، پروفیسر
- ۱۸۔ شہباز ملک
- بجھ میر، مجھکا، شیش محل کتاب گھر سنت نگر، لاہور
- لوک واریں، نیشنل کونسل آف آرٹس، اسلام آباد
- آئینہ پنجاب، دارالکون، گجرات
- پہاڑی لوک گیت، لاہور اکیڈمی لاہور
- لوک کہانیاں، مکتبہ الکلام رتیا نوالہ، گوجرانوالہ
- لوک گادون، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور
- پنجابی مجھازیاں، منشی عزیز الدین، کشمیری بازار لاہور
- لوک گیت، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور
- سرائیکی مجھارتیں
- پنجاب بے کوک گیت، جدید ناشرین لاہور
- پنجاب بے کوک گیت، نیشنل کونسل آف میوزک، لاہور
- پاکستان کے عوامی گیت، ادارہ مطبوعات پاکستان کراچی
- پنجاب بے پداسک، ادارہ مطبوعات پاکستان کراچی
- باتاں، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور
- لوریاں، شعبہ نشر و اشاعت لالہ امروٹے
- اللہ والی کل دا، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور
- کنیں بندے، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور
- پنجابی کہاتیں، میری لائبریری لاہور

- ۱۹۔ شہباز ملک
 سوہانے اکوہست، پنجابی ادبی بورڈ لاہور
 ساڈے اکھان
- ۲۰۔ شہباز ملک
 پنجابی لوک کہانیاں، گلڈ پبلیشنگ ہاؤس، کراچی
- ۲۱۔ شفیع عقیل
 عبد السلام خورشید ڈاکٹر، پاکستان کے لوک ناچ، ادارہ ادبیات لاہور
- ۲۲۔ عبد الرشید مترجم
 حکایات پنجاب حصہ ۳۱ مجلس ترقی ادب لاہور
- ۲۳۔ عبد المجید امجد
 اکھاناں دے ہار، سیٹھ آدم جی عبداللہ جی لاہور
- ۲۴۔ فاروق مجھو جانی
 بات بتولی، ساڈی پنجابی اکیڈمی لاہور
- ۲۵۔ فضل حق
 گجراتی ماہیا، بڑا کتب خانہ لاہور
- ۲۶۔ کرم حیدری
 پوٹھوہاری لوک گیت، آئینہ ادب، لاہور
- ۲۷۔ محمد اشرف
 گجراتی ماہیا، جہانگیر بک ڈپو لاہور
- ۲۸۔ محمد اشرف
 ماہیا شاہ پوردا، جہانگیر بک ڈپو لاہور
- ۲۹۔ محمد اکرم
 چھالیہ والو ک ادب، ایم اے پنجابی، مقبیس
- ۳۰۔ منظور بٹ
 گجراتی ماہیا، حمید بک ڈپو لاہور
- ۳۱۔ مرزا اقبال
 پوٹھوہاری لوک گیت، تاج بک ڈپو لاہور
- ۳۲۔ محمد بشیر احمد ظامی
 بہار سرائیکی، سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور
- ۳۳۔ محمد جمین
 گجراتی ماہیا، بڑا کتب خانہ لاہور
- ۳۴۔ مرزا سلطان بیگ
 پنجابی دے اکھان، لاہور بک ڈپو لاہور
- ۳۵۔ مقصود ناصر چودھری
 پنجابی دے لوک گیت، ظفر بکٹال شیخوپورہ
- ۳۶۔ مہر عبدالحق ڈاکٹر
 سرائیکی لوک گیت، بنڈم ثقافت ہولڈان
- ۳۷۔ مظہر الاسلام
 لوک پنجاب، لوک ورثہ کا قومی ادارہ اسلام آباد
- ۳۸۔ محمد علی
 شاہ پوردا ماہیا، بڑا کتب خانہ لاہور
- ۳۹۔ محمد رفیق خلیص
 گجراتی ماہیا، بڑا کتب خانہ لاہور
- ۴۰۔ محبوب عالم
 محبوب الامثال، پیسہ اخبار لاہور
- ۴۱۔ نیاز محمد نیاز
 پنجابی بچھارتاں، جہانگیر بک ڈپو لاہور

پاکستان پنجابی ادبی بورڈ - ۵۸ - لارنس روڈ لاہور ۳ فون ۲۰۶۶۸۹

ساڈیاں کتاباں

افانے

۲	آکر کئی تیاں	آکر لہری
۱۵	پرسنے دی موت	حافظ داوا
۱۵	فکتر کئی	مرزا صاحب

ناول

۵۰	جٹ دی کرتوت	مواندھاس
۲۵	مٹ پھٹ	ظفر شاہ
۱۵	مٹ پھٹ	کدش ملک

جدید شاعری

۲۲	ما کھارسی	علامہ حسن دستان
۶۰	دا نکھیاں سولان	استاد اکبر شاہ

لوک گیت

۲۰	بار دسے گیت	مشتاق سونی
----	-------------	------------

جنگ آزادی

۱۲	ما کال ملیدی	اے ڈی اعجاز
۱۵	جنگ آزادی بارے تے	ڈھولے

سیاست

۱۰	دہائی عظم	سوچ تے سیاست
		مشتاق سونی

جنگ نامہ تے داراں

۳۷	جنگ نامہ	مٹ کڑ تے شاہ حسین
		حافظ برہنہ دارا

آنتار قلمیہ

۱۵	مٹ کڑ	سید فضل الرحمن
		پنڈی ڈی دے تے

سفر نامہ

۱۱	دیں پردیں	سلیم خان
		لندن پیری بارے

تصوف

۱	وحدت الوجود	پروفیسر علی جمال جالبوری
		پنجابی شاعری

لسانیات

۱۰	اسلم علی لغت	آصف صاحب
	دست و خون وچ آون واسلہ لفظ	
۱۶	پول تے تول	علامہ یعقوب انور
	پنجابی سوس و غیرہ بارے	
۳۰	کن لبیک	محمد آصف خان
	گفت و گو	دوہڑا محمد

کلاسیکی ادب

۲۰	آکھیاں بابا فرید	مٹ آصف خان
	شکوہ تے اندکھ لفظاں دا ترجمہ	
۳۰	مٹ کلیات لالی	پروفیسر یحییٰ اعجاز
		(اصول لالی داکمل کلام)
۱۸	مٹ کنہد سائیں	افضل پروین
		(اصول سائیں پے دی داکمل کلام)
۱۰	مٹ بہر پران	بین الحق فرید کوٹی
		(پہلاں اعلان دی ہینا)

ڈرامے

۱۰	قہقہہ دوہڑاں دا	منجیاں (دو ڈرامے)
		بول مٹ طلبا دیا
۱۸	مٹ جزیہ	مٹ جزیہ
		شام دیکھ کر
۱۵	مٹ بکری	شفقت تنویر
		رثاں پال سارو دے دو ڈرامے
۱۶	مٹ لوہاں	شفقت تنویر
		لوہاں دے تریں ڈرامے